

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΥΠΟ

Ι. Δ. TZETZΗ

Διδάχτορος Φιλοσοφίας καὶ καθηγητοῦ τοῦ Βερβακείου Λυκείου.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ
1882

ΤΗΣ ΑΞΙΟΤΙΜΩΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΔΟΣΙΘΕΙΟΥ ΑΓΑΘΟΕΡΓΗΜΑΤΟΣ

ΤΟΙΣ ΦΙΛΟΜΟΥΣΟΙΣ ΚΥΡΙΟΙΣ

Μ. ΞΑΝΘΩ_Ι, Χ. ΒΟΥΤΑΤΗ_Ι, Α. ΦΙΛΙΤΗ_Ι,
Π. ΣΩΡΔΩΝΗ_Ι, & Δ. ΖΙΤΣΑΙΩ_Ι

ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΣ

ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΙΕΡΑΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ*

Διὸς τοῦ ἀναγνώσυχτος τούτου προτιθέμεθα νὰ πραγματευθῶμεν διὸς βραχέων, καθ' ὅσον ὁ τε χρόνος καὶ ὁ τόπος ἐπιτρέπει, περὶ τῆς Ἱερᾶς βιζαντικῆς μουσικῆς, καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τε τὴν ἀρχαίνην Ἑλληνικήν, καὶ πρὸς τὴν σήμερον ἐν χρήσει οὖσαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ. Φανερὸν δέ, ὅτι δι' ἐνὸς ἢ δύο ἀναγνωσμάτων δὲν θέλομεν βεβίως δυνηθῆ νὰ περιλάβωμεν, οὔτε ὅταν ἐν 134 σελίσιν ἐδημοσιεύσαμεν πρὸ ἐπτὸ περίπου ἐτῶν γερμανιστὶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου διὰ τῆς πραγματίας ἡμῶν Ueber die altgriechische Musik in der griechischen Kirche, οὔτε θέλομεν δυνηθῆ νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῶν καθ' ἔκαστα τοῦ πολὺ σπουδαιοτέρου ὑλικοῦ, δπερ κατὰ τὸ ἐπτητές τοῦτο διάστημα, ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς εἰρημένης συγγραφῆς μέχρι τοῦδε συνελέξαμεν. Ωσαύτως δὲ ἔχοντες πρὸ δρθικλυῶν τὸ ποικίλον τοῦ ἀκροατηρίου καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ συλλόγου, θέλομεν ποιήσει λόγον περὶ ἐκείνων μόνον τῶν τοῦ ζητήματος μερῶν, ἀπερ καὶ ἀνευ προϋποθέσεως πολλῶν καὶ συστηματικῶν ἀνωτέρων μουσικῶν γνώσεων δύνανται νὰ καταληφθῶσιν.

'Ο ἡμέτερος αἰώνι δικαιίως δύναται: νὰ καυχᾶται, ὅτι κατ' αὐτὸν μετ' ἀκαμάτου ζήλου καὶ ἀπράχυίλου φιλοπονίας, στεφθείσης διὰ λαμπρῶν καὶ ἀξιγάστων ἀποτελεσμάτων, διερευνήθησαν διὰ πασῶν τῶν γονίων καὶ ἀγρίων περιήδων τὰ τῶν παρελθόντων αἰώνων συγγράμματα πασῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, καὶ ἐξιχνιάσθη ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος τῶν λαῶν καὶ ἐθνῶν, τοῦ τε διανοητικοῦ, θυμικοῦ καὶ βουλητικοῦ μέρους αὐτῶν, διὰ τῆς συντάξεως τῆς ἴστορίκης ἐκάστης τέχνης πρακτικῆς τε καὶ ἀποτελέσματικῆς, ἡ καὶ ἐκάστης ἐπιστημῆς. 'Αλλ' δικαῖος ἡ λίγην δυσερεύνητος ὅσον καὶ σπουδαίη ἴστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἱερᾶς τοῦ μέσου αἰώνος .

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ κατὰ Μάρτιον μῆνα ἐν δύο συνεδριάσεσιν.

1. Σχολ. Διον. τοῦ Θρακῆς. Σελ. 653: Πάται γάρ εἰ πρακτικαὶ τέχναι κριτὴν ἔχουσι τὸν τῆς πράξεως καὶ ἐνεργείας μόνον καὶ ρόν· καὶ γάρ τῷ καὶ ρῷ ἐν ᾧ καὶ γίνονται, ἐν αὐτῷ καὶ εἰσίν. 655: Πρακτικαὶ εἰσιν, ὅσαι μέχρι τοῦ γίνεσθαι ὄρῶνται· μετὰ γάρ τὴν πρᾶξιν οὐχ ὑπάρχουσιν. 670: Πρακτικαὶ δέ, αἱ τινας μετὰ τὴν πρᾶξιν οὐχ ὄρθιμεν ὑφισταμένας, ὡς ἐπὶ κιθαριστικῆς καὶ ὄρχηστικῆς μετὰ γάρ τὸ παύσαθαι τὸν κιθαριστὸν καὶ τὸν ὄρχηστρὸν τοῦ ὄρχεισθαις καὶ κιθαρίζειν οὐκέτι πρᾶξις ὑπολείπεται. 370: Ἀποτελεσματικὰ; δὲ λέγουσιν, ὥντινων τὰ ἀποτελέσματα μετὰ τὴν πρᾶξιν ὄρῶνται, αἱ ἐπὶ ἀνθριαντοποίας καὶ οἰκοδομικῆς μετὰ γάρ τὸ ἀποτελέσαι τὸν ἀνδριαντοποιὸν τὸν ἀνδριάντα καὶ τὸν οἰκοδόμον τὸ κτίσμα μένει ὁ ἀνδριάς καὶ τὸ κτίσμα. 652: Λί δὲ τοιαῦται κριτὴν ἔχουσι τὸν χρόνον· ἐφ' ὅσον γάρ ἀν ὁ χρόνος διατηρῇ αὐτάς, ἐπὶ τοσοῦτον μένουσιν.

μουσικής, μεθ' ὅλης τάξις ὑπὸ πεπειρχμένων καὶ εἰδικῶν λογίων τῆς δύσεως ἀνδρῶν καταβληθείσας κατὰ διαφόρους καιροὺς προσπαθείας, μένει εἰσέτι ἄγνωστος· ὁ δὲ τελευταῖος τούτων, ὁ ταχτικὸς καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν γραμμάτων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Μονάχου W. Christ, πραγματευόμενος διλίγον πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς εἰρημένης συγγραφῆς ἡμῶν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔγραψεν: «ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἀναγκαῖοταν ὑλικὸν περὶ τοιαύτης ἴστορίας τῆς Ἱερᾶς Ἑλληνικῆς μουσικῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα συνελέγη μέχρι τοῦδε καὶ διὰ τοῦ τύπου ποσιτὸν ἐγένετο τοῖς ἐρευνηταῖς». Ἐκ τῆς ἀγνοίας δὲ ταύτης ἐπικριτοῦσι καὶ περὶ τῆς σήμερον Ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς αἱ μάλιστα ἡμερογενεῖς καὶ συγχεχυμέναι δοξασίαι, γελοῖαι δὲ φαντασμολογίαι καὶ πλημμελέσταται εἰκασίαι, ἀπό τινων ἐτῶν διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου διεδιδόμεναι, ἐκλαμβάνονται ὡς ἀληθεῖαι πραγματώδεις, οἷς ἀληθῶς νὰ προκλέσωσι τὸν οἶκτον τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου, ὅτι ἐν φθίνοντι ΙΘ' αἰῶνι εὑρισκόμεθα εἰσέτι εἰς παντελῇ ἄγνοιαν τῆς ἴστορίας ἐνδεικούμενη τοιούτου σπουδαίου μέρους τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου. Ἡ μουσικὴ ἀποτελεῖ πάντοτε ἀνκπόσπαστον μέρος τοῦ βίου τῶν λαῶν καὶ ἐθνῶν ἐν τε τῇ φυσικῇ αὐτῇς καταστάσει καὶ τῇ ἀνυψώσει εἰς ἀνεξάρτητον καὶ τελείᾳν ἐξ ἀντικειμένου τέχνην, ¹ ἀτε πάντοτε παρομαρτοῦσα ταῖς φάσεσι καὶ περιπετείαις τοῦ ἐθνικοῦ βίου, καὶ οὐδέποτε ἀποτελοῦσα κράτος ἐν κράτει, ἀλλὰ συγχνυψουμένη καὶ συνταπεινουμένη ἀναλόγως τῶν καταστάσεων τοῦ ἔθνους, καὶ μάλιστα ἀναλόγως τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν βικθυῶν τῆς ἐκπιδεύσεως αὐτοῦ. Ὡς τέχνη, κοσμοῦσα τὴν ψυχὴν διὰ τοῦ κάλλους τῆς ἀρμονίας, καὶ καθιστάσα τὸ σῶμα διὰ ῥυθμῶν εὐπρεπῶν, εἰς δὲ τοὺς παῖδας πρόσφορος διὰ τῶν ἐκ τῆς μελωδίας ἀγαθῶν, καὶ συλλήβδην δι' ᾧ μόνης «πᾶσα μὲν ἡλικία, καὶ σύμπας βίος, πάπας δὲ πρᾶξις τελέως ἀν κατακοσμηθείη», εἴνε εἰκὼν τῶν θυμικῶν καταστάσεων, τοῦ βικθυοῦ τῆς δημιουργικῆς ἢ ποιητικῆς δυνάμεως τῆς φαντασίας, τοῦ μουσικοῦ καλοῦ, τοῦ βικθυοῦ ἀρα τοῦ πεπαιδευμένου τῶν ἀτόμων καὶ ἐθνῶν αἰσθήματος, τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου καὶ βίου αὐτῶν. Ἀγαθὴ μὲν ἐν πολιτείᾳ σύνοικος οὖσα, ἀγαθὴ δὲ ἐν πολέμῳ παρκαστάτις, ἀγαθὴ τροφὸς παίδων, καὶ δὴ παιδαγώγημα τῶν τῆς ψυχῆς παθημάτων, τὸ μὲν ἐξ ἀττον αὐτῆς καὶ φερόμενον, τὸ ταρχωδεῖς καὶ τρχύ, τὸ ἀγριαῖον καὶ ἐκτεθηριωμένον κατεπάδουσα, τὸ δὲ παρειμένον καὶ ἐκλελυμένον, τὸ χαῦνον καὶ μαλθακὸν ἔμπαλιν ἐπαίρουσα καὶ παροξύνουσα, εἴνε θεραπεία ἢ μᾶλλον εἰπεῖν πανάκεια τῶν τῆς ψυχῆς παθημάτων, χρήσιμος καὶ ὠφέλιμος πάσῃ ἡλικίᾳ, σύμπαντι τῷ βίῳ, καὶ ἀπάσῃ πρᾶξει. Εἴνε δὲ δεινὴ μὲν νὰ ἐπα-

1. Ἡ μουσικὴ ὁσῷ μᾶλλον ἀναπτύσσεται τοσοῦτον ἀποβάλλει τὸν φυσικὸν αὐτῆς χαρακτήρα, καὶ ἔγγίζει μᾶλλον πρὸς τὸ ἰδεῶδες αὐτῆς ὡς τέχνη, ἀποβαίνουσα οὗτως ἀντικειμενική, καὶ παραγομένη οὐχὶ ἀμέσως, ὡς ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῆς καταστάσει, ἐκ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων καὶ κινήσεων, ἀλλ' οὖσα σίκῶν αἰτιῶν, ἀνερριμμένη ἐκ τοῦ κατόπτρου τῆς καλλογῆς, δι' ὃ οἱ ἀρχαῖοι δρθῶς τὴν μουσικὴν εἰς τὰς μιμητικὰς τέχνας συγχαταλέγουσιν.

λαφρύνη τὸν οἶκτον, δεινὴ δὲ νὰ ἀμβλύνῃ τὴν ὁργήν, δεινὴ νὰ κρατήσῃ τὸν θυμόν, ἀγαθὴ νὰ σωφρονήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ νὰ ιατρεύσῃ τὴν λύπην, νὰ παραμυθήσῃ τὸν ἔρωτα καὶ νὰ κουφίσῃ τὴν συμφοράν· ἀγαθὴ παραστάτις ἐν τῇ θρησκευτικῇ λατρείᾳ, σύσσιτος ἐν δείπνῳ καὶ ἐν πολέμῳ· δεινὴ νὰ εὐφραίνῃ ἐν ταῖς ἑορταῖς, νὰ τέρπῃ ἐν ταῖς πανηγύρεσι, νὰ κηλῇ ἐν ταῖς συνομιλίαις, νὰ ἐπιθειάζῃ ἐν ταῖς τελεταῖς. «Βοιωτοὺς αὐλὸς ἐπιτηδευόμενος ἡμέρωσε, Σπαρτιάτας ἤγειρε τὰ Τυρταίου ἔπη, 'Αργείους τὰ Τηλεσίλλης μέλη, Λεσβίους δὲ 'Αλκαίου ὄδη, καὶ 'Ανακρέων Σχιμίοις Πολυκράτην ἡμέρωσεν. Ὁρφέας ἡκολούθουν οἱ Ὀδρύσαι, ὅρειον γένος, λησταὶ καὶ δῖενοις καλῇ κηλοῦμενοις τῇ φύσῃ. Τεῖχος Σπαρτιάταις ἐμηχανίσατο Λυκούργος, ἐπιτάξας τοῖς νέοις αὐλὸν ἡγεμόνα ἐν ταῖς μάχαις. Τοῦτον ἔχων καὶ Θεμιστοκλῆς τὸν αὐλόν, εἰς τὰς ναῦς ἐπεβίβασε τὰς Ἀθήνας, δτε δὲ αὐλῷ οἱ μὲν ἥρεσσον, οἱ δὲ ἐμάχοντο, ἐνίκων δὲ ἀμφω». Διὰ τοῦτο δὲ καὶ δ θεῖος Πλάτων ἐν τῷ β' τῶν Νόμων ἀποφαίνεται, δτι ἡ τῶν παίδων παιδεία πρέπει νὰ γίνηται διὰ μουσικῆς,¹ τῇς τὰ ἥθη εὐθὺς ἐκ παίδων δὲ ἀρμονιῶν πλαττούσης, καὶ τὸ σῶμα ἐμμελέστερον διὰ ῥυθμῶν κατασκευαζούσης· διότι τὴν ἡλικίαν τῶν σφόδρων νέων δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκπαιδεύωμεν διὰ ψιλῶν λόγων, ἔχοντων νουθεσίαν ἀηδῆ μόνην.» Δοκεῖ μοι, λέγει, ... ὡς δέρχ παιδεία μὲν ἐσθ' ἡ τῶν παίδων δλκὴ καὶ ἀγωγὴ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου λόγον ὀρθὸν εἰρημένον, καὶ τοῖς ἐπιεικεστάτοις καὶ πρεσβυτάτοις δὲ ἐμπειρίκην ξυνδεδογμένον, ὡς ὄντως δρθές ἐστιν· ἵνα οὖν ἡ ψυχὴ τοῦ παίδος μὴ ἐναντία χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι ἐθίζεται τῷ νόμῳ καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ νόμου πεπεισμένοις, ἀλλὰ ξυνέπεται χαίρουσά τε καὶ λυπουμένη τοῖς αὐτοῖς τούτοις, οἷσπερ δ γέρων, τούτων ἔνεκκ, δις φύδας καλοῦμεν, ὄντως μὲν ἐπωδαὶ ταῖς ψυχαῖς αὗταις νῦν γεγονέναι, πρὸς τὴν τοιαύτην ἡν λέγομεν συμφωνίαν ἐσπουδασμέναι, διὰ τὸ σπουδὴν μὴ δύνασθαι φέρειν τὰς τῶν νέων ψυχάς, παιδικί τε καὶ ὡδαὶ καλεῖσθαι καὶ πράττεσθαι· καθάπερ τοῖς κάμνουσι τε καὶ ἀσθενῶς ἴσχουσι τὰ σώματα, ἐν ἡδέσι τισὶ σιτίοις καὶ πόμασι τὴν χρηστὴν πειρῶνται τροφὴν προσφέρειν, οἷς μέλει τούτων· τὴν δὲ τῶν πονηρῶν ἐν ἀηδέσιν, ἵνα τὴν μὲν ἀσπάζωνται, τὴν δὲ μισεῖν δρθῶς ἐθίζωνται, ταύτην δὴ καὶ τὸν ποιητικὸν δ δρθὸς νομοθέτης ἐν τοῖς καλοῖς ῥήμασι καὶ ἐπαίνετοῖς πείσει τε καὶ ἀναγκάσει μὴ πείθων, τὰ τῶν σωφρόνων τε καὶ ἀνδρείων καὶ πάντως ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐν τε ῥυθμοῖς, σχήματα καὶ ἐν ἀρμονίαις μέλη ποιοῦντα ὀρθῶς² ποιεῖν». Οὐγὲ δὲ μόγους

1. Πλατ. Πρωταγ. 326. Α. «Οἱ κιθαρίσται σωφροσύνης τε ἐπιμέλονται καὶ ὕπως ἀν οἱ νέοι μηδὲν κακουργῶσι· πρὸς δὲ τούτοις πυιῆματα διδάσκουσι μελοποιῶν εἰς τὰ κιθαρίσματα ἐντείνοντες, καὶ τους ῥυθμούς τε καὶ τὰς ἀρμονίας ἀναγκάζουσιν οἰκειούσθαι, ἵνα ἡμερώτεροί τε ὦσι καὶ εὐρυθμότεροι καὶ εὐχρημοστότεροι».

2. 'Ο Πλάτων ἐν τῷ β' τῶν Νόμων (658, Ε) παραδέχεται μὲν τὴν δόξαν τῶν πολλῶν λέγων· «Συγχωρῷ δὴ τό γε τυσοῦτον καὶ ἐγὼ τοῖς πολλοῖς, δεινὴν μουσικὴν ἡδονῆς κρίνεσθαι», προσθέτει δὲ, «μὴ μέντοι (ἡδονῆς) τῶν γε ἐπιτυγχόντων, ἀλλὰ σχεδὸν ἐκείνην είναι Μου-

τοὺς παῖδας ἀλλὰ καὶ πάντα, λέγει, ἀνδρὸς δεῖν, ἐλεύθερον καὶ δούλον, θῆλυ καὶ σύρενα, καὶ ὅλη τῇ πόλει ὅλην τὴν πόλιν αὐτὴν ἔχεται ἐπάρδουσαν, μὴ παύειθαί ποτε ταῦτα ἢ διελελύθαμεν, ἀμωσγέπως ἀεὶ μετασχληδόμενα καὶ πάντως παρεχθέντα ποικιλίαν· ὥστε ἀπληστίαν εἶναι τινας τῶν ὕμνων τοῖς ἄδουσι καὶ ἡδονήν. Ὡσαύτως δὲ ὁ πατὴρ τῆς λογικῆς καὶ μέγας τῆς ἀρχαιότητος πολυτέλης, πραγματευόμενος ἐν τῷ Η' τῶν πολιτικῶν περὶ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς δυνάμεως αὐτῆς καὶ σημασίας, λέγει, ὅτι «οἱ ἔξι ἀρχῆς ἔταξαν ἐν πατείᾳ διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτὴν »ζητεῖν, ὅπερ πολλάκις εἴρηται, μὴ μόνον ἀσχολεῖν δρθῶς, ἀλλὰ καὶ σχολάζειν δύνασθαι καλῶς», καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρχομενον ὅτι ἡ χρήσις τῆς μουσικῆς, τὴν ἡδονὴν φυσικὴν ἔχούσης, πάσσαις ἥλικίκις καὶ πᾶσιν ἥθεσίν ἔστι προσφιλής, καὶ ὅτι πρέπει νὰ μεταχειρίζωμεθα αὐτὴν» οὐχὶ μόνον ἔνεκεν μιᾶς ὠφελείας, ἀλλὰ καὶ πλειόνων χάριν (καὶ γὰρ πατείᾳ ἔνεκεν καὶ καθάρσεως, τρίτον δὲ πρὸς διαγωγὴν, πρὸς ἀνεσίν τε καὶ πρὸς τὴν τῆς συντονίας ἀνάπτασιν). Ἀληθῶς δὲ «οὐκ ἔνεστιν, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, πρᾶξις ἐν ἀνθρώποις, ἥτις ἀνευ μουσικῆς τελεῖται. Θεῖοι μὲν ὕμνοις καὶ τιμαὶ μουσικῇ κοσμοῦνται· ἑορταὶ δὲ ἴδιαι καὶ πανηγύρεις πόλεων ἀγάλλονται· πόλεμοι δὲ καὶ ὁδῶν πορεῖαι διὰ μουσικῆς ἐγείρονται τε καὶ καθίστανται· ναυτιλίας τε καὶ εἰρεσίας, καὶ τὰ χαλεπώτατα τῶν χειρωνακτικῶν ἔργων ἀνεπαχθῆ ποιεῖ, τῶν πόνων γενομένη παραμύθιον. Παρὰ δέ τις τῶν βικρόντων καὶ τοῖς κήδεσι παρείληπται, τῆς κατὰ τὸ πάθος ἀκρότητος τῇ μελωδίᾳ παραχθράντουσα». ¹ Διότι κατὰ τὸν θεῖον Πλάτωνα

σαν καλλίστην, ἥτις τοὺς βελτίστους καὶ ἱκανῶς πεπαιδευμένους τέρπει, μάλιστα δὲ ἥτις ἔν τὸν ἀρετὴν τε καὶ παιδείᾳ διαφέροντα». Ἀλλ' ἐν 667, Β. ἔξηγούμενος σαφέστερον λέγει· «Οὐκοῦν πρῶτον μὲν δεῖ τόδε γε ὑπάρχειν ἀπασιν, ὅσοις συμπαρέπεται τις χάρις, ἡ τοῦτο αὐτὸ μόνον αὐτοῦ τὸ σπουδαιότατον εἶναι ἡ τινα δρθότητα ἡ τὸ τρίτον ὠφέλειαν; οἶον δὴ λέγω ἐδωδῷ μὲν καὶ πόσει καὶ ξυμπάσῃ τροφῇ παρέπεσθαι μὲν τὴν χάριν, ἥν ἡδονὴν ἀν προσείποιμεν· ἥν δὲ δρθότητα καὶ ὠφέλειαν, ὅπερ ὑγιεινὸν τῶν προσφερομένων λέγομεν ἐκάστοτε, τοῦτ' αὐτὸ εἶναι ἐν αὐτοῖς καὶ τὸ δρθώτατον. Καὶ μὴν καὶ τῇ μαθήσει παρακολουθεῖν τὸ γε τῆς χάριτος, τὴν ἡδονὴν, τὴν δὲ δρθότητα καὶ τὴν ὠφέλειαν καὶ τὸ εὖ καὶ τὸ καλῶς τὴν ἀλγήθειαν εἶναι τὴν ἀποτελούσαν. Ἐν ἀὲ 667, (D-E) παρατηρεῖ· «Οὐκοῦν ἡδονῇ κρίνοιτο ἀν μόνον ἔκεινο δρθῶς, ὃ μήτε ὠφέλειαν, μήτε ἀλγήθειαν, μήτε ὁμοιότητα ἀπεργαζόμενον παρέχεται, μηδ' ἄν γε βλάβην, ἀλλ' αὐτοῦ τούτου μόνου ἔνεκα γίγνοιτο τοῦ ξυμπαρεπομένου τοῖς ἄλλοις, τῆς χάριτος, ἥν δὴ καλλιστά τις δονομάσαι ἀν ἡδονὴν, ὅταν μηδὲν αὐτῇ τούτων ἐπακολουθῇ...». Ναὶ καὶ παιδιάν γε εἶναι τὴν αὐτὴν ταύτην λέγω τότε, ὅταν μήτε τι βλάπτῃ, μήτε ὠφελῇ σπουδῆς ἡ λόγου ἀξίαν. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἔξαγεται ὅτι ὁ Πλάτων παραδέχεται, ὅτι διὰ τῆς ψιλῆς μουσικῆς δὲν ἐκδηλοῦνται οὔτε δ' ἀνοίαι, οὔτε συναισθήματα, οὔτε βουλήσεις, ὅπερ ἐπιδεντιοῦται· καὶ διὰ τοῦ (669, Ε.) «Παγχάλεπον ἀνευ λόγου γιγνόμενον δυθμόν τε καὶ ἀρμονίαν γιγνώσκειν, ὅτι τε βούλεται καὶ ὅτῳ ἔοικε τῶν ἀξιολόγων μιμημάτων κλ.», ὡς τε περιεχόμενον τῆς μουσικῆς εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ δρθὴ χάρις ἡ ἡδονὴ.

1. Γρηγ. Θεολ. λόγος Ε' § 157: 'Ο μέν γε παριπέμπεται πανδήμοις εὐφημίαις τε καὶ πομπαῖς, καὶ τούτοις δὴ ταῖς ἡμετέραις σεμναῖς ὠδῖαις παννύχοις καὶ δαδουγίαις, αἵς χριστιανοὶ τιμᾶν μετάστασιν εὑσεβὴ νομίζομεν' καὶ γίνεται πανήγυρις μετὰ πάθους ἡ ἐκκομιδὴ τοῦ σώματος.

«καταδύεται εἰς τὸ ἐντὸς τῆς ψυχῆς δρῦθμὸς καὶ ἡ ἀρμονία, καὶ ἐρρωμενέστατη ἀπτετκιαὶ αὐτῆς, φέρονται τὴν εὔσχημοσύνην καὶ ποιεῖ εὔσχημον, ἐάν τις ὄρθως τραχφῇ· εἰ δὲ μὴ τούνχντίον». Ωσκύτως δὲ δικτὰς τὴν μαρτυρίαν Θεοδωρήτου τοῦ ἐπισκόπου Κύρου μελοποιὸς «τῆς εὑρύθμου ψιλοφδίας τῶν δημοτικῶν ταγμάτων»¹ Ιωάννης δικτός Χρυσόστομος, πραγματευόμενος περὶ τοῦ τέλους καὶ τῆς δυνάμεως τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἔκκλησίᾳ ἀναφωνεῖ· «Οὐδὲν γάρ οὐδὲν οὕτως ἀνίστηται ψυχήν, καὶ πτεροῖ, καὶ τῆς γῆς ἀπαλλάξτει, καὶ τῶν τοῦ σώματος ἀπολύτες δεσμῶν, καὶ φιλοτοφεῖν ποιεῖ, καὶ πάντων καταγελᾶν τῶν βιωτικῶν, ὡς μέλος συμφωνίας, καὶ δρῦθμῷ συγκείμενον θεῖον ἔστι. Οὕτω γοῦν ἡ φύσις ἡμῶν πρὸς τὰ ἔστια καὶ τὰ μέλη ἡδέως ἔχει· καὶ οἰκείως, ὡς καὶ τὰ ὑπομάχεια παιδία κλαυθυριζόμενα καὶ δυσχερκίνοντα οὕτω κατακοιμάσθι· . . . Διὸ τοῦτο καὶ ὁδοιπόροι πολλάκις κατὰ μεσημβρίαν ἐλαύνοντες ὑποζύγια, ἔδοντες τοῦτο ποιοῦσι, τὴν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ταλαιπωρίαν ταῖς ὠδῖς ἐκείναις παραμυθούμενοι. Οὐχ ὁδοιπόροι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ γηπόνοι ληγούσατοῦντες, καὶ τρυγῶντες, καὶ ἀμπέλους θεραπεύοντες, καὶ ἄλλο δτιοῦν ἔργαζόμενοι, πολλάκις ἔδουσιν. Καὶ ναῦται κωπηλατοῦντες τοῦτο ποιοῦσιν. Ήδη δὲ καὶ γυναῖκες ἴστουργοῦσαι, καὶ τῇ κερκίδῃ τοὺς στήμονας συγκεχυμένους διακρίνουσαι, πολλάκις μὲν καθ' ἐχυτὴν ἐκάστη, πολλάκις δὲ καὶ πάσται μίαν τινὰ μελῳδίαν ἔδουσιν. Ποιοῦσι δὲ τοῦτο καὶ γυναῖκες καὶ ὁδοιπόροι καὶ ναῦται καὶ γηπόνοι τῷ ἔστια τὸν ἐκ τῶν ἔργων πόνον παραμυθήσασθι σπεύδοντες, ὡς τῆς ψυχῆς ῥῆσον ἀπανταχιαὶ δυναμένης ἐνεγκεῖν τὰ ὄχληρὰ καὶ ἐπίπονα, εἰ μέλους ἀκούσειε καὶ ὠδῆς. Οὕτως οἰκείως ἡμῖν ἔχει πρὸς τοῦτο τὸ εἶδος τῆς τέρψεως ἡ ψυχή». Ωσκύτως δὲ καὶ δικτός Μέγχις Βασίλειος πολλαχοῦ περὶ τῆς σημασίας καὶ ὠφελείας τῆς ἐκ τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἔκκλησίᾳ καὶ τῷ κοινωνικῷ βίῳ πραγματευόμενος λέγει: «Ἀτενοῦσα γάρ η διάνοια πάντων δύο περιδράξεσθαι, δύοιον πάστραι γαστρὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κόρου, εἰς πέψιν περιεγαγεῖν τὰ πεμφθέντα μὴ δυναμένη. Βίκιον μὲν μάθημα οὐ πέψυκε παραμένειν, τὸ δὲ μετὰ τέρψεως καὶ χάριτος¹ εἰσδυόμενον μονιμώτερον ταῖς ψυχαῖς ἐνιζάνει. Διὸ τοῦτο καὶ τὸ ἐκ τῆς μελῳδίας τερπνὸν τοῖς δόγματιν ἐγκατέμειν, ἵνα τῷ προσηγεῖ καὶ λείψῃ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον ὑποδεχώμεθα. . . Διὸ τοῦτο καὶ τὰ ἐνχρμόνια μέλη τῶν ψιλομῶν ἡμῖν ἐπινενόηται, ἵνα, ὡς οἱ παῖδες τὴν ἡλικίαν, ἢ καὶ ὅλως νεαροὶ τὸ ἡθος, τῷ μὲν δοκεῖν μελῳδῶσι, τῷ δὲ ἀληθείᾳ τὰς ψυχὰς ἐκπαδεύωνται. . . Καί πού τις τῶν σφρόδρων ἐκτεθησαμένων ὑπὸ θυμοῦ, ἐπειδὴν ἀρξηται τῷ ψιλομῷ κατεπάδεσθαι, ἀπῆλθεν εὐθὺς τὸ ἀγριαῖον τῆς ψυχῆς τῇ μελῳδίᾳ κατακοιμίσας». Διεξοδικώτερον

1. Παραδίλλοντες τὴν θέσιν ταύτην πρὸς τὰς ἀνωτέρω τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, βλέπομεν, διτι καὶ οἱ πατέρες τῆς ἔκκλησίας ὡς περιεχόμενον τῆς μουσικῆς παραδέχονται τὴν τέρψιν καὶ ἡδονὴν ἢ τὸ καλούμενον μουσικὸν καλόν.

δὲ ἔξαίρων τὴν δύναμιν αὐτῆς καὶ ὡφέλειαν ὁ Χρυσόστομος ἀποφάνεται τάξις: «"Ἐχει γάρ τινα καὶ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἄδειν ἥδονὴν μετὰ τῆς ὡφελείας. Τὸ μὲν γὰρ κέρδος αὐτοῦ τὸ προηγούμενον, τὸ εἰς τὸν Θεὸν ὅμονος λέγειν, τὸ τὴν ψυχὴν ἐκκεκθαίρειν, τὸ μετάρσιον ποιεῖν τὸν λογισμὸν... "Ἐχει δὲ μετὰ τούτων διὰ τῆς μελωδίας καὶ ἥδονὴν πολλὴν καὶ παραμυθίαν τινὰ καὶ ἀνεσιν καὶ σεμνὸν ποιεῖ τὸν ἄδοντα. . . Καν γάρ μυριάκις ἀσελγής δ ψάλλων ἦ, αἰδούμενος τὸν ψαλμὸν κατακοιτάζει τῆς ἀσελγείας τὴν τυρχνίδα· καν μυρίοις ἦ κακοῖς βεβαρυμένος, καὶ ὑπὸ ἀθυμίας κατεχόμενος, κατακηλούμενος ὑπὸ τῆς ἥδονῆς, κουφίζει τὸν λογισμὸν, πτεροῦ τὴν διάνοιαν, καὶ μετάρσιον ἐργάζεται τὴν ψυχήν». Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν λέγει: «'Ἐπειδὴ γάρ . . . μνήμην δὲ οὐδὲν οὕτω μόνιμον ὡς μελωδία ποιεῖ. . . τῷ μέλει τῆς ὠδῆς ὑποκλέπτων τὴν ἀπὸ τῆς μνήμης αἰσχύνην, τὸν τῷ πόθῳ μελωδίας ἀναγκαζόμενοι συνεχῶς αὐτὰς φθέγγεσθαι, συνεχῶς αὐτῶν ὅτι μεμνημένοι, καὶ διηνεκῶς ἔχωσι τινα διδασκαλίαν ἀρετῆς τὴν διηνεκῆ τῶν ἀμαρτημάτων μνήμην. "Ιστε γοῦν, ὅτι καὶ νῦν τὰ μὲν ἀλλας οὗδ' ἐξ διδύκτος τοῖς πολλοῖς ἐστι βιβλία γνώριμοι· τὴν δὲ τῶν ψαλμῶν πραγματείαν ἐπὶ στόματος ἀπαντεῖ φέρουσι, καὶ αὐτὰς ταύτας τὰς ὠδάς· οὕτω δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων δείκνυται, πόσον ἀπὸ τῆς μελωδίας τὸ κέρδος ἐστίν». Αἱ πολλῶν ἐκ τῶν παρὰ τοῖς πατράσι τῆς ἐκκλησίας ἐκτεθεῖσαι δλίγκι περικοπαὶ αὐτοῖς ἵκανῶς δηλοῦσιν οὐ μόνον τὴν συμφωνίαν μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ ιδίως Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων περὶ τῆς δυνάμεως τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ καθιστᾶσι φανεροὺς τοὺς λόγους καὶ τὰς ὡφελείας, ἐπομένως τὸν σκοπόν, δι' ὃν ἡ μουσικὴ προσελήφθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Γινώσκοντες δὲ ἥδη τὸν διὰ τῆς μουσικῆς ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, εὔκόλως θὰ ἥδυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν καὶ ποίην τινὰ μουσικήν, ποίαν μελοποιίαν καὶ ῥυθμοποιίαν εἰσήγαγον οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες ἐν τῷ χριστιανικῷ ναῷ, καὶ ἐὰν αὐτοὶ οὗτοι παρέλειπον νὰ δηλώσωσιν ἥμεν τοῦτο ῥητῶς, καὶ ἐὰν δὲν διεσώζοντο ἥμεν τὰ ἀρχαίτερα ἐκκλησιαστικὰ μέλη.

Ἡ μουσική, ἀτε ἐκφράζουσα ὅτι ἡ γλῶσσα ἀδυνατεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ διὰ τῆς λέξεως, ἀρχομένη ἢρα ἐνθι αὔτη παύει, ὑπῆρξε πάντοτε καὶ ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῆς καταστάσει, καὶ μετὰ τὴν ἀνύψωσιν αὐτῆς εἰς ἀνεξάρτητον καὶ ἐξ ἀντικειμένου τέχνην ἡ συμπλήρωσις τῆς ποιήσεως καὶ τῆς λέξεως, μεθ' ἣς ἐνοῦται ἡ μ. ἀλλον εἰπεῖν συγχλώθεται πρὸς ζωηροτέραν καὶ ἐμφαντικωτέραν κοινὴν ἐνέργειαν, ἐπιρρωνύμουσα τὰς ἐντυπώσεις καὶ παθήσεις, τὰς ὄποιας ἐμποιεῖ ἡ ἐκ τῆς διανοίας τῶν λόγων προερχόμενη διάθεσις ἐν τῇ ψυχῇ δι' ἀναλόγων μελικῶν, παναρμονίων καὶ ῥυθμικῶν σχημάτων καὶ εἰδῶν. Ἡ γλῶσσα διὰ λέξεων ψιλῶν ἐκφαίνουσα τὰς διανοίας, δύναται μὲν νὰ σημάνῃ ἀπαντά τὸν πγευματικὸν κόσμον τοῦ

ανθρώπου, πάσας τὰς παραχτάσεις, πάντα τὰ διανοήματα, αἰσθήματα, βουλήσεις κτλ., οὐχὶ ὅμως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ τῆς ζωηρότητος, ὡς διὰ τῆς συνεργείας τῆς μουσικῆς, ητίς διὰ τῶν τόνων μετὰ τῶν μελῳδίαν, παναρμονίων καὶ ρυθμικῶν αὐτῶν σχέσεων, προκαλεῖ ἀκμιοτέρχες καὶ ζωηροτέρχες ἐντυπώσεις παρὰ τὰς πάντοτε ἀφηρημένχες τῆς γλώσσης λέξεις, αἱ διοῖκι δὲν κινοῦσι πάντοτε πάθος ἄνευ μελῳδίας καὶ ρυθμῶν. Σημεῖον δέ, ὅτε παρίσταται ἀνάγκη νὰ κινήσωμεν κατὰ τὴν ἔρμηνείχν πάθος, τοῦτο δὲν κατορθοῦται, ἐὰν δὲν παρεγκλίνωμεν πως τὴν φωνὴν ἐπὶ τὴν μελῳδίαν, ὅπερ δῆλον καθίσταται, καὶ ἐκ περὶ ὑποκρίσεως τῶν ἀρχαίων. Πλὴν δὲ τούτων ἡ γλῶσσα ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσῃ ἀπάρτας τὰς ψυχικὰς διαθέσεις μετὰ τῶν ποικίλων αὐτῶν βαθμῶν, ὡς ἀδυνατεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ ἀπαντᾷ τὰ ἀντικείμενα, ὅτε στερουμένη διομήτων διὰ τὰς καθ' ἔκαστα (ἀτομικὰς) παραχτάσεις, ἔχουσα δὲ τοιαῦτα μόνον διὰ τὰ εἰδη καὶ γένη. "Ο, τι δὲ συμβίνει περὶ τὸ διανοητικὸν, τὸ αὐτὸ λαμβάνει χώραν καὶ περὶ τὸ θυμικὸν καὶ βουλητικὸν, τὰ δὲ ἐπιφωνήματα τῆς γλώσσης εἶνε μικρὸν τούτου τεκμήριον· ἡ μουσικὴ ἀρχὴ ἐκδηλοῦται δὲ τοιαῦτη καὶ ἡ γλῶσσα καθ' ἐκυτὴν ἀδυνατεῖ νὰ σημάνῃ. Οὐσία ἡ περιεχόμενον τῆς μουσικῆς εἶνε τὸ μουσικὸν καλόν, ἡ δὲ μουσικὴ αὕτη καλλονὴ παντὸς μελουργήματος, ητίς δὲν ἔγκειται μόνον ἐν τῇ αἰσθητικῇ ἥδονῇ καὶ τέρψει, οὐδὲ μόνον ἐν τῇ κατ' εἶδος τεχνικῇ τελειότητι, εἶνε οὕτως εἰπεῖν ὑπερχισθητόν τι, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν πνευματικόν τι, ἀπερίγραπτον, διὰ λόγων οὐχὶ ἐκδηλωτόν, δι' οὐδὲ μιᾶς ἀναλύσεως παραχτατόν, διῆκον διὰ τῶν μελικῶν σχημάτων καὶ εἰδῶν ὡς ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ σώματος. Παρὰ τῆς μουσικῆς οὐδὲν ἀλλο βεβαίως ἀπαιτοῦμεν, εἰμὴ ἥδεως καὶ ἐμμελῶς ἡγοῦντα μελικὰ σχήματα καὶ εἰδη. "Ωσπερ δὲ ποιητὴς διαχνοεῖται διὰ λόγων καὶ παραχτάσεων, οὕτως δὲ μελοποιὸς διὰ τόνων καὶ ρυθμῶν, δι' ὃν καθιστᾷ αἰσθητὰς τὰς ἴδεας αὐτοῦ, τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ δύναμιν, τὸν βαθμὸν τοῦ ἴδεωδους αὐτοῦ καλοῦ. Αἱ τέχναι βεβαίως δὲν συντήκονται, ἀλλὰ μόνον συνενοῦνται, συγκλωθονται πρὸς κοινὴν ἐνέργειαν, ἐκάτην δὲ αὐτῶν ἐν τῇ συνενώσει ταύτῃ καὶ συμπράξει λαλεῖ τὴν ἐκυτῆς γλῶσσαν, ἀκολουθεῖ τοὺς ἴδιους νόμους τοῦ ὄφους αὐτῆς· οὔτε ἡ ποίησις ἢ τὸ κείμενον θυσιάζεται γάρ την τῆς μουσικῆς, ἐπειδὴ ἀποδοκιμάζεται καὶ ἀπορρίπτεται ἡ λίγη ἥδονικὴ μούσα,¹ ἡ διὰ τῆς ἀφθονίας τοῦ μέλους, κατακλύζουσα τὸ κεί-

1 Ἀριστοφ. Νεφέλαι 970. Εἰ δέ τις αὐτῶν βωμολογεύσατε· ἡ κάμψειέν τινα καρπήν, οἵας οἱ νῦν τὰς κατὰ Φρύνιν ταύτας τὰς δυσκολοκάμπτους, ἐπετρίβετο τυπόμενος πολλάς, ὡς τὰς Μούσας ἀφανίζων. Ὁ Πλούταρχος περὶ τοῦ Φρύνιδος τούτου λέγει τὰ ἔξι· (1133 BC). Τὸ δὲ ὄλον ἡ μὲν κατὰ Τέρπανδρον κιθαρῳδία καὶ μέχρι Φρύνιδος ἀπλῆ τις οὖσα διετέλει· σὺ γάρ ἔξιν τὸ παλαιὸν μεταφέρειν τὰς ἀρμονίας καὶ τοὺς βυθμούς· ἐν γάρ τοῖς νόμοις ἔκαστα διετήρουν τὴν οἰκείαν τάσιν· διὸ καὶ ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν είχον· νόμοι· γάρ προσηγορεύθησαν, ἐπειδὴ οὐκ ἔξιν παραβήνατε καθ' ἔκαστον νενομισμένον εἶδος τῆς τάσεως· Ὁ δὲ Φερεκράτης ποιεῖ τὴν μουσικὴν λέγουσσαν. «Φρύνις δὲ ίδιον στρόβιλον ἐμβαλὼν τις κάμπτων με καὶ στρέφων ἀληγούντος διέφθορεν ἐν πέντε χορδαῖς διώδεκα ἀρμογίας ἔχων».

μενον καὶ καθιστῶσα αὐτὸν ἀφενὲς καὶ ἀκατάληπτον, οὕτε πάλιν ἡ μουσικὴ πρέπει νὰ ἐκλαχυνήται ὡς δορυφόρος καὶ δούλη τῆς ποιήσεως ἢ τοῦ κειμένου, τιθεμένη οὕτως ἐν δευτέρῳ μοίρᾳ καὶ ἀποβούντα σιαλεγομέρη μουσική, ὡς τινες καὶ ίδίως ὁ Westphal ἡμιχρημένως περὶ τῆς τῶν ἀρχαίων μουσικῆς δοξάζουσι. Τοιχύτην τινὰ διακλεγομένην μουσικὴν μεταχειρίζονται βεβοχίως οἱ ἀρχαῖοι μόνον ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν ποιημάτων κατὰ τὸν Κοϊντιλιανὸν Ἀριστείδην,¹ καὶ ἐνίστε ἐν τῇ ῥητορικῇ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην καὶ τοὺς τεγνογράφους. Ἐὰν προγματικῶς ἡ ἀρχαία μουσικὴ ἦτο δούλη τῆς ποιήσεως, ἐπομένως εἴχε ἐπουσιώδη σημασίαν καὶ δύναμιν, τότε δ τοῦ Ἀριστοτέλους δριτμὸς τῆς τραγῳδίας δὲν ἦθελε περιέχει τὴν φράσιν «ἡδυσμένῳ λόγῳ ... λέγω δὲ ἡδυσμένον λόγον τὸν ἔχοντα ρυθμὸν, ἀρμογίκνην καὶ μέλος», καθότι ὡς γνωστὸν οἱ δριτμοὶ δὲν ἔχουσιν ἐπουσιώδη γνωρίσματα, δπερ δὲν ἤγνοει βεβοχίως ὁ τάκτηρ τῆς λαγυκᾶς.

Ἀρχαῖος δὲ προϊδν φυσικὸν τῶν ψυχικῶν παθήσεων καὶ διαθέσεων ἡ μουσικὴ οὕτως, κατὰ φυσικὸν λόγον, ἀκροωμένη δύναται πάλιν διεγέρσεις καὶ παθήσεις νὰ προκαλῇ,² «τῶν εἰς τὸ μελωδεῖν τρεπομένων, τῶν μὲν ἐν εὐθυμίαις ὑψῷ ἡδονῇ, τῶν δὲ ἐν ἀχθηδότιν ὑπὸ λύπης³ κτλ.»⁴ Η φυινομένη δὲ ἀντίφασις, ὅτι κινητικὸν καὶ παθητικὸν οὕτως ἡ μουσικὴ, πῶς δύναται νὰ καταστέλλῃ τὰ πάθη καὶ καταποκύνῃ, λύεται, ἐπειδὴν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι διὰ τῆς διεγέρσεως παθήσεων ἐνκντίων τῶν ὑπαρχουσῶν ἔξαθενοῦται ἐμμέσως ἡ κατ' ἐνέργειαν διάθεσις τῆς ψυχῆς, εἰς τὰ ἐναντία πάθη περιαγομένης, δην τρόπον λέγεται ὅτι «Πυθαγόρας νεανίκην τινὰ σὺν αὐλητῇ κωμάζοντα μετὰ λαμπάδος κατὰ αὐλητρίδας τάν τε οἶκαν αὐτῆς ἐμπρῆσαι σπεύδοντα διὰ ζηλοτυπίκν, ἐπέσχε τῆς μανίας, παρακελευσάμενος τῇ αὐλητρῷδι μεταβολέσθις τὸν ρυθμὸν ἐπί τι καταστηματικῶτερον μέλος τὸ καλούμενον σπονδεῖον».⁵ Ἐν δὲ τῶν κυριωτάτων τελῶν

1 Ἀριστ. Κοϊντιλ. σελ. 7. Τῆς κινήσεως (τῆς φωνῆς) ἡ μὲν συνεχής, ἡ δὲ διαστριματική, ἡ δὲ μέση—μέση δὲ ἡ ἔξι ἀμφοῖν συγκειμένη· ἡ μὲν οὖν συνεχής ἐστιν, ἡ διαλεγόμενα· μέση δὲ, ἡ τὰς τῶν ποιημάτων ἀναγνώσεις ποιούμενα κτλ.

2 Θεοφρ. Μία δὲ φύσις τῆς μουσικῆς, κίνησις τῆς ψυχῆς.

3 Πλούτ. Λέγει δὲ Θεόφραστος μουσικῆς ἀρχὰς τρεῖς εἶναι, λύπην, ἡδονήν, ἐνθουσιασμόν, ὡς ἔκάσσου τούτων παρατρέποντος ἐκ τοῦ συγήθους καὶ ἐγκλίνοντος τὴν φωνήν.

4 Γαληνὸς βιβλ. θ'. περὶ τῶν καθ' Ἰπποκράτην καὶ Πλάτωνα δογμάτων' χεφ. 5. Καὶ τοὺς τρίτους, οὐκτριάρχης, τῆς, οὐκτριάρχης, τῶν παθῶν πάτερ τριπλάσιον πατερ τοιούσδε ρυθμοῖς ἀμα καὶ ἀρμονίαις, καὶ ἐπιτηδεύμασι· τοὺς δὲ οἱ τοιούσδε διαιτᾶσι κελεύσομεν, ὡσπερ δ Πλάτων τῆμας ἐδίδαξε· τοὺς μὲν ἀμβλεῖς καὶ νωθρούς, καὶ ἀθύμιας, ἐκ τε τοῖς δρθίοις ρυθμοῖς καὶ ταῖς κινούσαις ἴσχυρῶς τὴν ψυχὴν ἀρμονίας, καὶ τοῖς τοιούτοις ἐπιτηδεύμασι τρέφοντες· τοὺς δὲ θυμικωτέρους καὶ μανικώτερον ἄττοντες ἐν ταῖς ἐναντίαις· ξεπι διατέ πρὸς Θεῶν· ἐρωτήσω γάρ ἔτι τοῦτο τοὺς ἀπὸ τοῦ Χρυσίππου, Δάμων ὁ μουσικὸς αὐλητρίδι παραγενόμενος αὐλούσῃ τὸ φρύγιον νεανίας τισὶν οἰνωμένοις, καὶ μανικὰ ἄττα διαπραττομένοις, ἐκέλευσεν αὐληταῖς τὸ δώριον· οἱ δὲ εἰθὺς ἐπαύσαντο τῆς ἐμπλήκτου φορᾶς· οἱ γάρ δηπου τάς δόξας τοῦ λογιστικοῦ μεταδιάσκονται πρὸς τῶν αὐλημάτων, ἀλλὰ τὸ παθητικὸν τῆς ψυχῆς, ἀλογον ὑπάρχον, ἐπεγείρονται τε καὶ καταπραῦνονται διὰ κινήσεων ἀλόγων· τῷ μὲν γάρ ἀλόγῳ διὰ τῶν ἀλόγων ἡτε ὠφέλεια καὶ ἡ βλάβη· τῷ λογικῷ δὲ δι' ἐπιστήμης τε καὶ εὑμαθίας· καὶ ταῦτα οὖν ἐκ τῆς τῶν παθῶν αἰτίας γνωσθείσης ὠφελεῖσθαι φησιν ἡμᾶς ὁ Ποσειδώνειος.

τῆς Ελληνικῆς μουσικῆς, καὶ ἴδιας τῆς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀνεγνωρισμένης, καὶ ὑπὸ τῶν εἰς οὐδὲν ἄλλῳ τοσοῦτον, ὅσον εἰς τὰ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς χρήσεως αὐτῆς ἐν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ κοινωνίᾳ πλατωνιζόντων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ὅτο γένεσις τῶν παθημάτων τῆς ψυχῆς, ὅπερ ἀνωτέρω ὡνομάσκεται παιδαγώγημα, καὶ ὅπερ δὲ μέγας τῆς ἀρχαιότητος πολυτίστωρ καλεῖται κάθαρσιν τῶν παθημάτων.¹

«Τῆς μουσικῆς οὖν λόγῳ καὶ μέλει τὸν ἀκροατὴν δουλουμένης, καὶ διὰ ποικίλων μεταβολῶν φωνῆς τε καὶ σχημάτων εἰς οἰκειότητα τῶν λεγομένων ἐπισπωμένης, τὴν ἡδονὴν δὲ φυσικὴν ἔχούσης, καὶ δέλεαρ ἵσχυρον, διὸ τῆς καὶ τὰ ἀλογαζόμενα σκονταῖ, οἱ μὲν παντάπασιν ἀγευστοι τῶν ταύτης καλῶν βοσκηματώδεις εἰσὶ καὶ ἀγριοί καὶ θηριώδεις, οἱ

1 'Ο Πλάτων ἐν τῷ γ' τῆς Πολιτείᾳ; (410,6) πρὸς παιδείαν τῶν νέων θεωρεῖ ἀναγκαιοτάτας συγχρόνως τὴν μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν κεκραμένης, τοὺς δὲ λόγους ἐκθέτει διὰ τῶν ἔξης· «Ἄρ' οὖν, ἦν δ' ἐγώ, ὁ Γλαύκων, καὶ οἱ καθιστάντες μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν παιδεύειν οὐδὲ οὐδὲν τινες οὔνται καθιστᾶσιν, ἵνα τῇ μὲν τὸ σῶμα θεραπεύοντο τῇ δὲ τὴν ψυχὴν; Οὐκ ἐνοεῖς, εἶπον, ὡς διατίθενται αὗτὴν τὴν διάνοιαν, οἵ ἀν γυμναστικῇ μὲν διὰ δίου διηλήσωσι, μουσικῇ δὲ μὴ ἀψωνται; Τοῦ διοι τὸν διατεθῶσιν; τίνος δέ, η δ' ὅς, πέρι λέγεις; ἀγριότητάς τε καὶ σκληρότητος, καὶ αὖ μαλακίας τε καὶ ἡμερότητος, ἦν δ' ἐγώ... διει οἱ μὲν γυμναστικῇ ἀκράτῳ χρησάμενοι ἀγριώτεροι τοῦ δέοντος ἀποβαίνουσιν, οἱ δὲ μουσικῇ μαλακώτεροι αὖ γίγνονται η ὡς κάλλιον αὐτοῖς. Καὶ μήν, ἦν δ' ἐγώ, τό γε ἀγριόν τὸ θυμοειδές ἀν τῆς φύσεως παρέχοιτο, καὶ ὅρθως μὲν τραφὲν ἀνδρεῖον ἀν εἴη, μᾶλλον δ' ἐπιταθὲν τοῦ δέοντος σκληρόν τε καὶ χαλεπὸν γίγνοιτο ἂν, ὡς τὸ εἰκός... Τί δέ; τὸ ἡμερον οὐδὲ ἡ φιλόσυφος ἀν ἔχο φύσις; καὶ μᾶλλον μὲν ἀνεθέντος αὐτοῦ μαλακώτερον ἀν εἴη τοῦ δέοντος, καλῶς δὲ τραφέντος ἡμερόν τε καὶ κόσμιον... Οὐκοῦν δταν μὲν τις μουσικῇ παρέχει κατακλεῖν καὶ καταχεῖν τῆς ψυχῆς διὰ τῶν ὥσπερ διὰ χώνης, ἃς νῦν δὴ ἡμεῖς ἐλέγομεν τὰς γλυκείας τε καὶ μαλακὰς καὶ θρηνώδεις ἀρμονίας, καὶ μινυρίζων τε καὶ γεγανωμένος ὑπὸ τῆς φύσης διατελεῖ τὸν βίον ὅλον, οὗτος τὸ μὲν πρῶτον, εἴ τι θυμοειδές εἶγεν, ὥσπερ σίδηρον ἐμάλακτε καὶ χρήσιμον ἐξ ἀχρήστου καὶ σκληροῦ ἐποίησεν· δταν δ' ἐπέχων μὴ ἀνίη ἀλλὰ κηλῆ, τὸ μετὰ τοῦτο ἡδη τῆκει καὶ λείβει, ἐως ἀν ἐκτεγένη τὸν θυμὸν καὶ ἐκτέμη ὥσπερ νεῦρα ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ ποιήσει μαλθακὸν αἰχμητήν... Καὶ ἐὰν μὲν γε ἐξ ἀρχῆς φύσει ἀθυμαν λάδη, ταχὺ τοῦτο διεπράξετο· ἐὰν δὲ θυμοειδῆ, ἀσθενή ποιήσας τὸν θυμὸν δξύρροπον ἀπειργάσσατο, ἀπὸ σμικρῶν ταχὺ ἐρεθιζόμενόν τε καὶ κατασθενύμενον· ἀκρόχολοις οὖν καὶ δργίλοις ἀντὶ θυμοειδοῦς γεγένηνται, δυσκολίας ἔμπλεοι. Τί δέ; ἀν αὖ γυμναστικῇ πονῆ καὶ εὐωχήται εὖ μάλα, μουσικῇ δὲ καὶ φιλοσοφίας μὴ ἀπτηται, οὐ πρῶτον μὲν εὖ θυχῶν τὸ σῶμα φρανήματός τε καὶ θυμοῦ πίπλαται καὶ ἀνδρείστερος γίγνεται αὐτοῦς αὐτοῦ; Τί δέ; ἐπειδὴν ἄλλο μηδὲν πράττη μηδὲ κοινωνῆ Μούσης μηδαμῆ, οὐκ εἴ τι καὶ ἐνην φιλομαθές ἐν τῇ ψυχῇ, ἀτε οὔτε μαθήματος γενόμενον οὐδενὸς οὔτε ζητήματος, οὔτε λόγου μετίσχον οὔτε τῆς ἄλλης μουσικῆς, ἀσθενές τε καὶ κοῦφον καὶ τυφλὸν γίνεται, ἀτε οὐδὲ ἐγειρόμενον οὐδὲ τρεφόμενον οὐδὲ διακαθιρομένων τῶν αἰσθήσεων αὐτοῦ;... Μισολόγος δή, οἷμαι δ τοιοῦτος γίγνεται καὶ ἀμουσος, καὶ πειθοὶ μὲν διὰ λόγων οὐδὲν ἔτι χρήται, δίφ δὲ καὶ ἀγριότητι ὥσπερ θηρίον πρὸς πάντα διαπράττεται, καὶ ἐν ἀμαθίᾳ καὶ σκαιότητι μετὰ ἀρρυθμίας τε καὶ ἀχριστίας. 'Ἐπειδὴ δ' ὅντε τούτω, ὡς ἔοικε, δόσ τέχνα θεὸν ἔγωγ' ἀν τινα φαίνει δεδωκέντι τοῖς ἀνθρώποις μουσικὴν τε καὶ γυμναστικὴν, ἐπὶ τὸ θυμοειδές καὶ τὸ φιλοσοφον, οὐκ ἐπὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, ὅπως ἀν ἀλλήλοιν ξυναρμοζότον ἐπιτεινομένω καὶ ἀνεμένω μέχρι τοῦ προσήκοντος... Τὸν κάλλιστα ἄρχ μουσικὴ γυμναστικὴν κερχανύντα καὶ μετριώτατα τῇ ψυχῇ προσφέροντα, τοῦτον ὅρθέτατα ἀν φαίμεν εἶναι τελέως μουσικώτατον καὶ εὐαρμοστέατον, πολὺ μᾶλλον η τὸν τὰς χορδὰς ἀλλήλαις ξυνιστάντα.

δὲ τὴν μάθησιν αὐτῇς καὶ δρθὸν χρῆσιν ἀσπασίγενοι ἥμεροι καὶ ὑπερχίροντες κατὰ τὴν φιλονιθρωπίαν, εὐδάίμονες δὲ διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ ἐπιστήμην. Ορθῶς δὲ καὶ δ Λουθῆρος περὶ αὐτῇς ἀποφρίνεται λέγων «μετὰ τῶν θερχπευδόντων τὴν μουσικὴν συναναστρέφου ἀφένως· οἱ κακοὶ δὲν ἔχουσιν ἄτματα». Τὰ μέχρι τοῦδε δλίγχ ταῦτα περὶ τῆς δυνάμεως τῆς μουσικῆς εἰρημένα νομίζομεν, δτι εἶνε ἵκαναν καὶ παράσχωσιν ἀμυνόμενα τινα ἰδέαν περὶ τῆς μυστηριώδους δυνάμεως αὐτῆς, περὶ τῆς μεγίστης σημασίας ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, περὶ τῆς ὑψίστης σπουδαιότητος, ἣν ἀποδίδουσιν αὐτῇ ἀπασκεῖ αἱ τῆς ἀρχαιότητος φιλοσοφικαὶ αἱρέσεις, Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης, Πυθαγορικοὶ καὶ Στωϊκοὶ, καὶ περὶ τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς, ἣν εἶχεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κοινωνίᾳ καὶ θρησκείᾳ, καὶ ἣν κέκτηται καὶ σήμερον πάρα τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς.

Δὲν εἶνε δὲ ἀπάτη, ἐὰν, εἰπόντες ἀνωτέρω ὅτι ἡ μουσικὴ εἶνε ἐπὶ μέρος εἰκὼν τοῦ ἔθνικοῦ βίου, παραδεχόμεθα ἐπίδρασιν καὶ ἐπιρροὴν τοῦ ἔθνικοῦ χαρακτῆρος ἐν τῇ ἀναπτύξει καὶ μορφώσει ταύτης. Η ἴστορία τῶν μουσικῶν τεχνῶν ἀποδεικνύει, δτι ἔκαστος μελοποιὸς ἐρείδεται ἐπὶ τῶν ὕμων τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἀκαρχαστος, τὸ δὲ σύνολον τῆς μουσικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἰδίου ἔθνους ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς μουσικῆς αὐτοῦ ἐκπαιδεύσεως· ὃστε τὸ καλλιλογικὸν αὐτοῦ αἴσθημα παιδιόθεν διαπλάσσεται καὶ ἐκπαιδεύεται διὰ τῆς ἀδιαλείπτου ἀκροάσεως; τῆς μέχρις αὐτοῦ προδεδημιουργημένης ἰδίας ἔθνικῆς μουσικῆς. Ο μελοποιὸς παραλαμβάνει τὴν μουσικὴν τὴν δρίζουσαν τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ ὡς παράδοσιν, δν τρόπον δ ποιητὴς παραδέχεται ἐκ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ τὴν γλωσσικὴν ὕλην, τὴν δποίαν ἔπειτα μεταμορφοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Αληθῶς δὲ πάντοτε βλέπομεν τοὺς περιφήμους μελοποιοὺς κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τινα χρόνον ὑκίνοντας ἐπὶ τὰ ἔχνη τῶν πρὸ αὐτῶν ἀκματάντων, πρὸν ἔτι ἀναπτύξωσι τὸ ἰδίου ὕφος, κατὰ δὲ τὸν Goethe «πᾶσα τέχνη γνησία δφείλει νὰ παραχθῇ ἐκ παραδεδομένου τινός». Αἱ βάσεις, ἐφ' ὧν πᾶς μελοποιὸς ἀρχετεῖ νὰ οἰκοδομῇ, δφείλουσι νὰ εἶνε ἔθνικαί. Διότι πᾶς τεχνίτης οἰκαστήποτε καὶ ἡλικης εύφυΐας, ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν βλέπει τὸ φῶς, περιστοιχίζεται ὑπὸ τῶν τῆς πατρίδος αὐτοῦ βιωτικῶν σχέσεων, αἵτινες καθιστῶσιν αὐτὸν δποίος εἶνε, ἐγχαράττουσαὶ αὐτῷ τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν, καὶ παρέχουσαὶ αὐτῷ τὰς πρώτας διευθύνσεις καὶ τὰ πρῶτα τέλη. Τὴν ὕλην ἀρχ πρὸς πᾶσαν μόρφωσιν παραλαμβάνει, οἷαν προσφέρει αὐτὴν δ ἔθνικὸς βίος· τοῦτο δὲ ἐκτελεῖται δγενει προκιρέσεως αὐτοῦ, δγενει συνειδήσεως. Η γνώμη δὲ αὕτη τῆς ὑπάρξεως ἔθνικῆς μουσικῆς, εἰ καὶ ἀληθῶς τῆς μουσικῆς τὸ ψυχολογικὸν περιεχόμενον δὲν ἡρευνήθη εἰσέτι ἵκανῶς, ὃστε νὰ δύνανται νὰ δρισθῶσιν αἱ ἔθνικαι δικτοροὶ διὰ λόγων, ὑποστηρίζεται καὶ ὑπὸ τῆς γενικῆς παραδοχῆς ἴταλικῆς, γαλλικῆς, γερμανικῆς κ.τ.λ. μουσικῆς, καὶ ὑπὸ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν ἀγώνος. Ωταύτως δὲ παρατηροῦ-

μεν, δτι καὶ κατὰ τὴν λαμπρὸν ἐποχὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀναπτυ-
γθέντος τοῦ ἔθνικοῦ αἰσθήματος, καταδιώκονται αὐστηρῶς τὰ ἀσιανὰ ὅρ-
γχα, δπως πάλιν τὰ ἑλληνικὰ ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἴσχυρο-
τάτης ἔθνικῆς συνειδήσεως. Διὰ τοὺς εἰρημένους δὲ λόγους, τὸ εἶδος ὡρι-
σμένης διεθνοῦς μουσικῆς, δπερ ἀντεπροσώπευόν τινες τῶν μελοποιῶν ἐν
τῇ τελευταίᾳ ἐποχῇ, δὲν ἥδυνήθη νὰ καρποφορήσῃ, διότι δὲν ἔρριζοδο-
λει ἐπ' οὐδενὸς οἰκείου ἐδάφους. Οὐδόλως δὲ παράδοξον, ἐὰν πολλοὶ ἐξ ἥμῶν
δὲν τέρπωνται ἐκ τῆς σήμερον ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἀλλὰ διὰ τοὺς
αὐτοὺς τόύτους λόγους εὐλόγως καὶ δρθῶς δυσκασχετοῦντες, δικαίως κα-
τακρυγάζωσι κατ' αὐτῆς, ἃτε ἔχοντες ήδη ἐσγηγακτισμένην πεποίθησιν,
δτι αὕτη δὲν εἶνε ἔθνικὴ μουσική, ὡς προϊόντος τοῦ λόγου θέλει ἀπο-
δειχθῇ.

Τ' Ἡην ὑεωρίαν οέ ταυτὴν επῖκυρου διατάξην Ἀλητηρίαν ὑμεῖς ταῦτα. Τούτη
π. χ. λόγον ποιούμενος περὶ τῆς τάς τε ὕτα καὶ τὴν καρδίαν διαρρη-
γνύσης περικῆς μουσικῆς, διηγεῖται δτι νεανίᾳ Πέρσαι ἀπερχόμενοι τῆς
πατρίδος των εἰς Πετρούπολιν, καὶ ἐκεῖ ἐκπαιδευόμενοι μετὰ τὴν ἐπι-
στροφὴν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν, ἀκούονται μετὰ μείζονος τέρψεως τὴν
ἔθνικὴν αὐτῶν μουσικήν, πρὸ πολλοῦ ποιούμενοι αὐτὴν παντὸς εἶδους
μουσικῆς καὶ τέρψεως τῶν θεάτρων καὶ φρείων τῆς Πετρουπόλεως. Ωσαύ-
τως ὁ Amiot διηγεῖται περὶ τῶν Σινῶν, δτι ἐκτελέσας πρὸ αὐτῶν les plus
belles sonnates, les airs de flûte les plus melodieux et les plus brillants, οὐ μό-
νον δὲν ἔτερπε οὐδὲν ἐκήλει αὐτούς, ἀλλὰ καὶ ἥνωχλει καὶ κατεβασάντες,
ὦστε ἐπὶ τέλους εἴπον αὐτῷ· «τοιαῦτα μέλη καὶ μελῳδίαι δὲν εἶνε διὰ
τὰ ὕτα ἥμῶν, οὐδὲ τὰ ὕτα ἥμῶν διὰ τοιαῦτας μελῳδίας», εἰ καὶ ἦ κα-
τασκευὴ τοῦ ὕτα, ἔσωτερικὴ καὶ ἔξωτερική, πάντων τῶν ἀνθρώπων οὐ-
δόλως διαφέρει. Ἐπίσης ὁ μέγχης Ναπολέων ἐν Αἰγύπτῳ τῇ προτάσει τοῦ
Monge ἐπειράθη νὰ κερδίσῃ τὰς συμπαθείας τῶν μωχευθηνῶν καὶ διὰ
τῆς μουσικῆς. Πολυάριθμος δὲ ὄρχήστρα, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἀρίστων
μουσικῶν, ἔξετέλεσε πρὸ τῶν ἐπισημοτάτων τῆς χώρας καὶ μεγάλου πλή-
θους μεγαλοπρεπῆ μελουργήματα, ἔντεχνον καὶ ἐπιστημονικὴν μουσικήν,
ἀπλᾶς μαλακὰς μελῳδίας, πολεμικὰ ἐμβατήρια, συλλήνδην παντὸς εἶδους
μουσικήν. Τὰ πάντα εἰς μάτην οἱ μουσουλμάνοι ἔμειναν ψυχροὶ καὶ ἀδιά-
φοροι πρὸς ὅλα ταῦτα· ἐκ τούτου ὁ Monge ἐκμενεὶς ἀνέκραξεν· οἱ ἀχυρο-
κέφαλοι εἶνε ἀνάξιοι τοιαῦτης μουσικῆς, μὴ καταπονεῖτε ματκίως· κρού-
σατε αὐτοῖς τὸ Mabrough, τούτο ἵσως προσήκει αὐτοῖς. Η ὄρχήστρα πά-
ραντα τὸ ἔργο τῆς κρούσεως αὐτοῦ, καὶ παραχρῆμα ἡ ἐνέργεια ὑπῆρξε με-
γάλη, δπερ ὁ Chateaubriand ἔξηγησεν, ἀνερευνήσας καὶ ἀνακαλύψας δτι ἦ
μελῳδία ἦτο ἀσιανή, μετενεγχθεῖσα εἰς Γαλλίαν διὰ τῶν σταυροφόρων.
Ταῦτα ἀρκοῦσι γομίζω πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης, δτι ὑπάρχει ἔθνικὴ
μουσικὴ, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, τὸ ἔθνος ἔξασκετ ἐπιφρότην ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως

τῆς μουσικῆς αὐτοῦ. Ἐκ τούτου εὐχόλως κατανοεῖται, ὅτι, ἵνα ἡ μουσικὴ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑψηλὴν ἀποστολὴν αὐτῆς, δφείλει νὰ εἶνε ἔθνική. Τῆς ἐκτεθείσης ταύτης θεωρίας θέλομεν ἀναμνησθῇ προσέτι ἐν τῷ περὶ τῇ; Ιερᾶς μουσικῆς τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, δποία δηλαδὴ ἦτο ἡ κατάρχας εἰσαγγελτικαὶ μουσικὴ εἰς τὸν χριστιανικὸν ναόν, ἥτις βεβίως δὲν ἦδυνατο νὰ εἴναι εἰμὴ ἔθνική, οὐχὶ ἔνη καὶ ἀγνωστος, ἢ ἐντελῶς νέα μελοποία, μηδὲν κοινὸν ἔχουσα πρὸς τὴν σύγχρονον Ιερᾶν μουσικὴν τῆς τῶν ἔθνικῶν θρησκείας, καὶ πρὸς τὴν τότε τεχνικὴν τῶν θεάτρων μουσικήν, δργανικήν τε καὶ φωνητικήν, κατά τε τὸ μουσικὸν τούλαχιστον διάγραμμα, καὶ κατὰ τὸ ἐξαγγελτικὸν ἢ ἔρμηντικὸν, ἥτοι τὸ πρακτικὸν μέρος.

Ἡ ἀγωτέρω ἐκτεθείση της θεωρίας περὶ ὑπάρχειας ἔθνικῆς μουσικῆς ἐπικυροῦται καὶ ἐκ τῶν ἑταῖρων σκέψεων. Ὡς γνωστὸν πρὸς κατάληψιν οἰασδήποτε μουσικῆς, πλὴν τῶν ζώντων μνημείων, ἥτοι τῶν μελικῶν συνθέσεων, ἕξ ὧν λαμβάνομεν γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῆς μελοποίας καὶ ρυθμοποίας, τοῦ μουσικοῦ δηλονότι καλοῦ, δπερ δὲν εἴνε ἀπλοῦν, ἀλλὰ σύνθετον, — συγκείμενον ἐκ τοῦ στοιχειώδους καλοῦ, ἥτοι τῶν ἡδεών διεγειρόντων ἀκουστικῶν λόγων, δεύτερον δὲ ἐκ τοῦ κατ' εἶδος καλοῦ καὶ τρίτον ἐκ τοῦ ἰδεώδους καλοῦ, ὅπερ εἴνε τὸ ἐν αὐτοῖς τοῖς τόνοις πνεῦμα, — χρήζομεν βεβίως κατὰ πρώτον νὰ γινώσκωμεν τὸ μουσικὸν διάγραμμα, τὸν ἀρμανικὸν κανόνα ἢ τὸ καλούμενον ἀμετάβολον σύστημα, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διατρέσεως τοῦ δποίου ὁ μελοποίος συνθέτει τὰ μέλη αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὰ δποίου ἢ ἀκοὴ ἀνευ συνειδήσεως παραχθέλλει ἀστραπηδὸν τὰ προσπίπτοντα αὐτῇ μελικὰ σχήματα· μόνον δὲ διὰ τοιαύτης παραχθολῆς ἀντιλαμβάνεται ἡ οἰκεία αἰσθησις τὸ ἔδιον καὶ τερπνὸν τῶν τονικῶν κινήσεων. Ὡσπερ δέ, ἵνα δ ἀοιδὸς ἐξαγγέλλῃ μελῳδίας καθηκῶς καὶ ἐμφανικῶς, δφείλει νὰ κατέχῃ δ λάρυγξ αὐτοῦ ἀκριβέστατα καὶ σταθερώτατα τοὺς φθόγγους καὶ τὰ διαστήματα τῆς μουσικῆς κλίμακος, ἵνα οὕτω δύνηται νὰ μεθιστῇ καὶ κρατῇ τὴν φωνὴν ἢ τὴν μελῳδίαν ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν βαθμίδων τῆς κλίμακος, ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἐντριβής καὶ ἐγκρατὴς τούτου εἴνε, τόσῳ καθηρώτερον ἐκφαίνεται τὸ κηλοῦν καὶ τέρπον ἴδιοφυές τῆς μελῳδίας, τασοῦτον ἐμφανικώτερον ἄδει, τοιούτῳ τρόπῳ καὶ δ ἀκροατὴς, ἵνα προσηκόντως μελῳδίαν τινὰ ἐκτιμήσῃ, δφείλεις ὠσαύτως νὰ κατέχῃ ἀκριβῶς ἢ ἀκοὴ αὐτοῦ ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἡ συνείδησις τὸν ἀρμονικὸν κανόνα, τὰς ἀκουστικὰς αὐτοῦ σχέσεις, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἐκτιμήσῃ ἐπαξίως τὸ ἴδιοφυές καὶ τὴν καλλονὴν τοῦ μελουργήματος. Ἐκ τούτων δὲ κατάδηλον καθίσταται, ὅτι προϋποθέσις καὶ πρωτίστη συνθήκη, πρώτιστον ἔργον τοῦ μελοποίου εἴνε δ εἰσάπαξ σταθερὸς καθορισμὸς τοῦ μουσικοῦ κανόνος ἢ διαγράμματος, δινευ δὲ τούτου ἢ πληθύς τῶν εἰς τὴν ἀκοὴν προσπιπτόντων ἡχητικῶν κλιμάτων διὰ τὸ ὑπέρμετρον αὐτῶν ποσὸν δὲν ἔθελεν ἀντιλαμβάνεσθαι

ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως, ἐὰν αὕτη δὲν ἦδύνατο νὰ διακρίνῃ αὐτὰ κατὰ βούλησιν καὶ χρείαν, ἐὰν δὲν ἤδύνατο νὰ τὰ ἔγκεκτάσσῃ εἰς τὰς θήκας τῶν εἰσάπαξ καθορισθεισῶν βιθυμίδων τοῦ ἀρμονικοῦ κκνόνος. Τὸ μουσικὸν ἄρχ διάγραμμα, οὗτινος ἡ διαίρεσις καὶ αἱ ἀκουστικὴ σχέσεις μέχρι βιθυμοῦ τινος εἶνε κατὰ συνθήκην, θέσει καὶ οὐ φύσει — διότι ἄλλως, ἐπειδὴ ἡ ἀκοὴ ἔχει τὴν αὐτὴν φυσικὴν κατασκευὴν περὶ ἀπασι, ἐπρεπεν ἀπαντα τὰ ἔθνη νὰ ἔχωσι τὸ αὐτὸν μουσικὸν διάγραμμα — δ ἀρμονικὸς δηλαδὴ κκνῶν, ἡ μουσικὴ κλίμαξ διαιρέει τὴν κλίνην τοῦ Προκρούστου, ἐντὸς τῆς δποίας στενοχωριῶνται ἀπασι αἱ τονικαὶ παθήσεις. "Ο, τι δὲ ἐκ τῆς μεγάλης πλημμύρχς τῶν τονικῶν παθήσεων δὲν ἔγκεκτάσσεται ἐν ταῖς θήκαις ἢ ἐν ταῖς στοιχειώδεσι συμφωνίας τῆς μουσικῆς κλίμακος, τοῦτο εἰωθότως παρακούμεν, ὅπως δ τοῦ τεχνίτου δρθαλμὸς δὲν δέχεται ἀπάσας τὰς ἐντυπώσεις χωρίου τινὸς, ἀλλὰ μόνας τὰς δριζούσας τὸν χαρκατῆρα αὐτοῦ, ἢ ὅπως δ ζωγράφος βλέπει μόνον ὅ, τι θέλει καὶ βούλεται. Διὰ τοῦτο δὲ λαοὶ, ὡν ἡ τοῦ ἀρμονικοῦ κανόνος διαίρεσις εἶνε διάφορος, δὲν δύναται νὰ ἐννοήσωσι τὴν μουσικὴν ἄλλων λαῶν, διάφορον μουσικὸν διάγραμμα ἔχοντων, οὐδὲ νὰ εὑφρανθῶσιν ἐξ αὐτῆς, ὅπερ, ὡς ἀνωτέρω παρετηρήθη, συμβίνει μεταξὺ τῆς μουσικῆς τῶν Κινέζων καὶ Εὐρωπαίων κτλ. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων οἱ μὲν ἐκπαιδευθέντες διὰ τοῦ μουσικοῦ διαγράμματος τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, ἢ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἀκούοντες αὐτήν, ἢ ἐθισθέντες διὰ μακροχρονίου διαμονῆς ἐν εὐρωπαϊκαῖς πόλεσιν, δὲν εὑρίσκουσιν οὐδεμίαν τέρψιν εἰς τὴν σήμερον ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ τὰ τουρκικὰ μέλη, ἢς τὸ μουσικὸν διάγραμμα διαφέρει τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κατὰ τὴν διαίρεσιν, καὶ ἦν καὶ ἡ περὶ τὸ ἄδειν ἀγνοια τῶν πλείστων ἐκ τῶν καλουμένων ἴεροψαλτῶν, καθιστᾷ ἔτι ἀνυπόφορον καὶ ἀηδεστάτην ῥινῳδίαν· οἱ δὲ ἐντελῶς ἀγευστοὶ εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, κατακηλοῦνται ἐκ τῆς νῦν ἴερᾶς μουσικῆς καὶ ἐκ τῶν τουρκῶν μελῳδῶν¹, ἀπαρέσκει δὲ αὐτοῖς ἡ εὐρωπαϊκή, ἢς τὸ μουσικὸν διά-

1 Κατὰ τὴν ἐν Τουρκίᾳ διαμονὴν μου παρετήρησα, ὅτι οὔτε οἱ χωρικοὶ τέρπονται ἐκ τῆς ἐν ταῖς πόλεσι μουσικῆς, ἢτις κατά τε τὰς ἀκουστικὰς σχέσεις τοῦ μουσικοῦ διαγράμματος καὶ κατὰ τὴν μελοποιίαν εἶνε τουρκικὴ καὶ ἔρρινος, οὔτε πάλιν οἱ πολιτικοὶ εὑρίσκουσι τέρψιν ἐν τῇ δημάδει μουσικῇ τῶν χωρικῶν, ἢτις ἐν φυσικῇ καταστάσει διατελοῦσα, διαφέρει κατά τε τὸ μουσικὸν διάγραμμα καὶ, ὡς πασίγνωστον, κατὰ τὴν μελοποιίαν, οὖσα προσέτι ἐντελῶς ἀπηλλαγμένη τῆς βινῳδίας, ὅπερ δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν ἵδιοις ὡσίν, ἀκροώμενοι χωρικῶν ἀδόντων χορευτικὰ ἔσματα, καὶ μάλιστα ὅπου ἐ πληθυσμὸς εἶνε καθαρὸς ἑλληνικὸς καὶ ἀμιγής. "Εξ ἵδιας ἀντιληφεις καὶ παρατηρήσεως γινώσκω, ὅτι οἱ περὶ τὰ Ἰωάννινα κατοικοῦντες χωρικοὶ "Ελληνες οὐχὶ μόνον οὐδεμίαν εὑρίσκουσιν ἥδονὴν εἰς τὴν ἐν τῇ πόλει μόνον ἐπικρατοῦσαν ἔρρινον τουρκικὴν μουσικήν, ἀλλὰ καὶ δυσαρεστοῦνται καὶ ἐνοχλοῦνται ἀκούοντες αὐτής, μισοῦνται δὲ μάλιστα αὐτὴν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε δνομάζουσιν αὐτὴν δι' ὅνιστικωτάτου δγόματος, ὅπερ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἥθικὴν δὲν δύναμαι νὰ ἀναφέρω. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐν τῇ εἰρημένῃ πόλει διατριβήν μου, ἥκουον ἀπάσας τὰς μελῳδίας, τὰς ἀδομένας τουρκιστὶ ὑπὸ τῶν ἀνατολιτῶν στρατιωτῶν, ζεῦμπέχων καλουμένων, μιμουμένας καὶ ἐπαναλαμβανομένας ἐν ταῖς διαχύσεσιν ὑπὸ τῶν ἔλληνων πολιτῶν, τῶν τουρκικῶν μελῶν ἐφερμοζο-

γραμμα τὸν δὲ λόγον τὸν παρέχει ἡμῖν ὁ Ψευδάριστος τέλης ἐν τῷ ιθ' τῶν προβλημάτων λέγων «Διὰ τί ἦδιον ἀκούουσιν ἀδόντων ὅσα ἀν προεπιστάμενοι τυγχάνωσιν τῶν μελῶν, τὴν μὴ ἐπίστανται; πότερον δτι μᾶλλον δῆλος δ τυγχάνων ὕσπερ σκοποῦ, ὅταν γνωρίζωσι τὸ ἀδόμενον; . . . ἔτι καὶ τὸ σύνηθες ἥδιν μᾶλλον τοῦ ἀσυνήθους».

Ωσαύτως δὲ ἐὰν οἱ εἰθισμένοι γὰρ τέρπωνται ἐκ τῆς σήμερον ἴερᾶς μουσικῆς καὶ τῆς ῥιναδίας αὐτῆς δὲν κατακηλῶνται ἐκ τῶν κατὰ κάθετον γραμμὴν ἐπιφοδομημένων συναμφιβόλων¹ συμφωνῶν καὶ συζυγιῶν, τουτέστιν ἐὰν δὲν ἀρέσκῃ αὐτοῖς ἡ πανχρμόνιος φόρη, ἡ ἀρμονικὴ πολυφωνία, δ λόγος εἶνε φυσικὸς καὶ ἀπλούστατος, ἐλλείπουσι δηλαδὴ αὐτοῖς αἰβάσεις τῆς στοιχειώδους ἀρμονικῆς συμφωνίας τῆς παναρμονίου φόρης, ἣν οὐδέποτε ἔχουσαν, καὶ τὴν ἐπομένως ἡ ἀκοή των ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἡ συνείδησις δὲν κατέχει. Διότι καὶ ἐνταῦθα συμβαίνει, δτι εἴπομεν ἀνωτέρω περὶ τῆς καθ' δριζόντιον γραμμὴν κινήσεως τῆς φωνῆς ὡς μελωδίας. "Ινα δηλαδὴ καταλάβωμεν δλοχλήρους μελικὰς παναρμονίους σειρὰς κατὰ κάθετον γραμμὴν, ἵνα ἀντιληφθῶμεν παροχρῆμα τὰς πρὸς ἀλλήλας ἀναφορὰς τῶν παναρμονίων συμφωνῶν, δφείλομεν πρῶτον νὰ κατέχωμεν σταθερῶς ἐντῇ συνειδήσει τὴν εἰσάπαξ καθορισθεῖσαν πὸ τοῦ μελοποιοῦ βάσιν τῶν στοιχειώδων ἀρμονικῶν συμφωνῶν τοῦ μουσικοῦ διαγράμματος, πρὸς τὸ δποῖον, ὡς πρὸς τὴν κλίνην τοῦ Προκρούστου, παραβάλλονται! ὑπὸ τῆς ἀκοῆς ἀστραπήδὸν αὶ ἐφεξῆς πολυαρμόνιαι συμφωνίαι καὶ συγκράσεις. "Ωστε ἐλλείποντος αὐτοῖς τούτου οὐδόλως παράδοξον, ἐὰς δὲν κατακηλῇ αὐτοὺς ἡ πολύφω-

μένων ἐπὶ ἐλληνικοῦ κειμένου 'Ἡ ἐφαρμογὴ δὲ αὗτη τουρκικῶν μελῶν εἰς ἐλληνικὰ κείμενα, ἀρχαμένη ἀπὸ τῆς ἔγκαταστάσεως τῶν τούρκων ἐν ταῖς διαφόροις πόλεσι τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἔξακολουθεὶς ἀδιαλείπτως ἔτι καὶ νῦν, καὶ θέλει βεβαίως ἔξακολουθήσει καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἐνόσῳ ἄρχει τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον. Καὶ αἱ μετακινήσεις δὲ καὶ αἱ μετασταθμεύσεις τοῦ στρατοῦ παρετήρησα, δτι συντελοῦσιν οὖχ ὀλίγον εἰς τὴν διάδοσιν τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, ἡς κυριωτάτη πηγὴ εἶνε βεβαίως ἡ Κωνσταντινούπολις. 'Ἐνταῦθα πρῶτον ἡ τῶν κρατούντων μουσικὴ ἔξηλασε τὴν ἐλληνικὴν βυζαντιακὴν, κατὰ τὸ εἰρημένον, δτι ἡ μουσικὴ δὲν ἀποτελεῖ κράτος ἐν κράτει, πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἐπειτα δὲ κατὰ φυσικὴν συνέπειαν,— δεκτῆς γενομένης κατὰ μικρὸν τῆς μουσικῆς τῶν κρατούντων διὰ τοῦ ἐθισμοῦ καὶ δι' ἐλλειψὶν τεχνικῆς θυνικῆς μουσικῆς ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ — κατὰ μικρὸν καὶ λεληθέτως καὶ ἔξαντῆς τῆς ἔκκλησίας, ὡς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ δείξομεν. "Οτι δὲ εἴπομεν περὶ τῆς μουσικῆς τῶν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ πόλεων μικτοῦ πληθυσμοῦ, αὐτὸ τοῦτο συνέβη καὶ θέλει ἔξακολουθεῖ καὶ εἰς τὸ μέλλον καὶ ἐν τῇ ἔκκλησιστικῇ μουσικῇ, ἐφαρμοζούμενων ἀδιαλείπτως τουρκικῶν ἀμανέδων καὶ μελῶν εἰς κείμενα θρησκευτικοῦ περιεχομένου, ὥπερ καλῶς γινώσκουσιν ίδιας οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατοικοῦντες καὶ ἐν ταῖς πόλεσι τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες "Ἐλληνες. "Οτι δὲ καὶ ἐν τῷ ἐλευθέρῳ ἐλληνικῷ βασιλείῳ διατηροῦνται εἰσέτι τὰ ἔχη τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, διότι δὲν ἀνεπτύχθη ἔτι τεχνικὴ μουσική, ἡς δυστυχῶς οὐδὲ αἱ βάσεις μέχρι τοῦτο τούλαχιστον ἐτέθησαν, εἶνε πασίδηλον.

Ι 'Ἡ ἔννοια συναμφίσιος (ἡγο;) εἶνε ὅρος ἕδιος τῆς βυζαντιακῆς πολυφώνου φόρης, μὴ ἀπαντῶσα ἐν τοῖς λεξικοῖς.

νος ἀρμ.δνικὴ ὡδῆ, διότι δὲν ἐννοοῦσιν αὐτήν, ἐπειδὴ δὲν συνειθίσθησκν εἰς αὐτήν· ἄλλως δὲ ἡ ἀκοὴ καὶ αὐτῶν ἔχει τὴν αὐτὴν κατασκευὴν, ὥστε διαφέρουσι τῶν ἄλλων, καθ' ὅτι δὲν ἔχουσι πεῖραν καὶ γνῶσιν τῆς τελείας μουσικῆς, τῆς εἰς ἀνεξάρτητον τέχνην ἀνυψωθείσης, τὸ δὲ καλλιλογικὸν αὐτῶν αἴσθημα δὲν εἶνε ἵκανως ἀνεπτυγμένον, ἀλλ' εὑρίσκεται εἰς τὴν κατωτάτην βιθυνίδα, δυνάμενον ν' ἀντιληφθῆ μόνης τῆς ἀτελοῦς καθ' ὅριζόντιον ορχηστρὴν. καὶ ἐν τῷ μουσικῷ καταστάτει διατελούστηκε πάτερ μουσικῶν, ἐν λεπτεστάτοις ἡ καλουμένη μουσικὴ σύνεσις, ἡ ἀκριβὴς διάκρισις τῶν διαστημάτων καὶ συμφωνιῶν, ἢτις προϋποθέτει διδόσκαλίαν καὶ ἔθισμὸν οὐχὶ τὸν ἐπιτυχόντα· πρὸς τούτοις δὲ ἡ ἀκουστικὴ αὐτῶν κατάληψις εἶνε συγκεχυμένη ἐνεκα τῆς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ χρήσεως τριῶν διαφόρων μουσικῶν διαγραμμάτων, ἢτοι α') τοῦ τουρκικοῦ, ἔχοντος πολὺ διάφορον διάίρεσιν τοῦ Εύρωπαϊκοῦ, τοῦ τῶν ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν διατόνου διτόνου γένους, β') τοῦ περσικοῦ, διντος διηρημένου εἰς τεταρτημόρια τόνου, ἐξ οὗ παρήγθη τὸ τουρκικὸν διάτονον, τοῦ δποίου τὰ δικτασῶν εἶνε μικρότερο τῶν εὐρωπαϊκῶν, ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν, καὶ περὶ οὗ θέλομεν ποιήσει λόγον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Πλὴν τῶν δύο εἰρημέτων κανόνων γίνεται χρῆσις προσέτι τοῦ ἀρχαϊκοῦ καὶ τῶν μουσικῶν αὐτοῦ κλιμάκων, διστις εἶνε διηρημένος εἰς τριτημόρια τόνου. Συνελόντες δ' εἰπεῖν οἱ σῆμερον ιεροψάλται, δὲν ἔχουσι σφῆς καὶ εὔκρινῆς, ἀλλὰ συγκεχυμένην συνείδησιν τῶν διαστημάτων τους μουσικοὺς αὐτῶν διαγράμματας· δι' ἣν καὶ ἀπειρούς τῶν κακούνων τοῦ δρθῶς ἀδειν, κλείοντες δὲ τὸ σύρμα καὶ προτίμενοι τὸ πλεῖστον τῆς φωνῆς ἐν τῷ ἀδειν διὰ τῆς ῥίνος, νομίζουσι καὶ ἔχουσι τὴν γελοίαν ἀξίωσιν νὰ πιστεύωνται καὶ παρὰ τῶν ἄλλων, ὅτι ἐν τῇ ἐξαγγελίᾳ διακρίνουσι μείζονας, ἐλάτσονας καὶ ἐλαχίστους τόνους, τεταρτημόρια τόνου καὶ τριτημόρια, ἢτοι ἀρμονικὰς καὶ χρωματικὰς διέσεις, τῶν δποίων οἱ πλεῖστοι ἀμφιβάλλω ἐὰν δύνανται νὰ διακρίνωσι τὸν δίτονον τοῦ τριημιτονίου, ἀτε οὐδέποτε τὰ ὑπὸ αὐτῶν ἀδόμενα διαστήματα πρὸς τινὰ σταθερὸν δργάνικὸν κανόνα παραβάλλοντες. "Αλλως δὲ δφείλουσι νὰ μᾶς εἴπωσι, ποία εἶναι ἡ διαίρεσις τοῦ δργάνου, ὅπερ ἔχουσιν ὡς βάσιν ἀδοντες, διδόσκαλοις καὶ ἐξασκούμενοι;

Ἐκ τῶν εἰρημένων κατάδηλὸν καθίσταται, ὅτι ἡ μὲν ἀπαρέσκεικ τῶν κατὰ τῆς σήμερον ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καταφερομένων εἶναι δικαία καὶ ἀρθή, καὶ δι' ἄλλους λόγους, οὓς προϊόντες θέλομεν δεῖξει· ἡ δὲ ἀντίστασις τῶν μὴ κατακηλουμένων ἐκ τῆς πολυφώνου ἀρμονικῆς μουσικῆς, διότι δὲν ἔννοοῦσι ταύτην, εἶνε ἀδικος, αὐθικίρετος καὶ ἀλογος, ἐπειδὴ εἶνε ἀρνητις τῆς ἀνυψώσεως τῆς μουσικῆς εἰς τελείν καὶ ἐξ ἀντικειμένου τέχνην, ἀρνητις ἀρχ τοῦ τέλους, δι' 8 αὗτη προσελήφθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀρνητις δὲ καὶ τῆς ἑξευγενίσεως τοῦ θυμικοῦ. Ἡ σήμερον ιερὰ μουσική, μηδὲν κοινὸν ἔχουσα πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως,

έλαχίστην δὲ σχέσιν πρὸς τὴν ἐπὶ τουρκοκρατείας ἐπὶ ἐντελῶς διαφόρων βάσεων κατά τε τὰς ἀκουστικὰς σχέσεις καὶ τὴν μελοποιίαν πρὸς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀναπτυγθεῖσαν, εἶνε δὲ τεχνος καὶ ἀκόλαστος, κακότεχνος καὶ ἀπορεπής, ἀσεβῆς καὶ μὴ ἀρμόδιους πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ θρησκευτικοῦ κειμένου, ἦκιστα προσήκουσα τῇ θρησκευτικῇ λατρείᾳ· καλλιλογικῶς δὲ ἐξεταζομένη στερεῖται τοῦ περιεχομένου πάσης τέχνης τοῦ καλοῦ, ἦτοι τοῦ μουσικοῦ καλοῦ, τεχνικῶς δὲ εἶναι ἀτελεστάτη. Οἱ εἰς τοικύτην ἀρεσκόμενοι μουσικὴν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οὐδὲ τὴν στοιχειωδεστάτην μουσικὴν σύνεσιν κέκτηνται, ἐπιμένοντες δὲ εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῆς, προδίδουσιν ἀπειρόκαλον καὶ ἀπαίδευτον καλλιλογικὸν μουσικὸν αἴσθημα, καὶ ἔλλειψιν συνειδήσεως ἐθνικῆς καὶ πατριώτικοῦ συνχισθήματος, ἀτε προκιρούμενοι εἰσέτι καὶ ἐπισένοντες νὰ καταπέμπωσι τὰς δοξολογίκες αὐτῶν καὶ ὑμνῳδίας διὰ μελῶν εἰλημμένων ἐκ τῶν Τουρκικῶν πορνικῶν ἀμανέδων καὶ συμποτικῶν φτυάρων, ή μεμελοποιημένων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περτικῶν, ἀρχικῶν καὶ τουρκικῶν μακάριμ, τοῦ πεσρέφ καὶ φάσλι.

Δὲν ἀρνούμεθα μὲν ὅτι ἡ μουσικὴ αὐτὴ καθ' ἔχυτήν, ως ψιλὸν μέλος ἐξεταζομένη, δὲν δύνεται νὰ εἶναι οὔτε ἀγκαθὴ οὔτε κακή, οὔτε ἀκόλαστος οὔτε εὔσεβής, οὔτε ἀνόσιος, οὔτε ἱερά, ἀλλ' ἡ καλὴ καὶ ἡδεῖχ ἡ ἀηδὴς καὶ ὄσχημος, ἐπειδὴ περιεχόμενον αὐτῆς εἶναι μόνον τὸ μουσικὸν καλόν. Ἄλλ' ὁσκύτως δὲν δύνεται τις νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἡ μουσικὴ ως μέλος μὲν αὐτὸ καθ' ἔκιντὸ ἐξεταζόμενον δύνεται νὰ εἶναι καλή, καλλίστη, ἡδεῖχ, ἡδίστη, προσθάλλει ὅμως τὸ καλλιλογικὸν αἴσθημα, ὅταν τὸ κάλλιστον καὶ ἡδίστον τοῦτο μέλος δὲν συνάδῃ, δὲν συμφωνῇ, δὲν ἀρμόδῃ πρὸς τὴν ψυχικὴν διαθεσιν, ἢν πρόκειται νὰ διεγείρῃ ἡ καταστείλῃ, μεθ' ἣς ἡ καλλιλογικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια δφείλει νὰ συνταυτίζηται. Πᾶς κύκλος ψυχικῆς διαθέσεως, καὶ πᾶσα λέξις καὶ πᾶν κείμενον, μεθ' ὅν ἡ μουσικὴ προσκαλεῖται νὰ συνενώσῃ τὴν ἴδεατίζουσαν αὐτῆς ἐνέργειαν, ἀξιοῖ καὶ ἀποκιτεῖ παρ' αὐτῆς, ὅπως τὰ μελικὰ σχήματα καὶ εἶδοι, συνάδωσι πρὸς τὸν χαρκατῆρα τῆς ψυχικῆς διαθέσεως, πρὸς τὴν διάνοιαν τῆς λέξεως καὶ τοῦ κειμένου, ἢ τούλαχιστον νὰ μὴ διασπῶσι τὴν ἐνότητα τῆς ψυχικῆς διαθέσεως, τούτεστιν καὶ παθήσεις ἢ ἐντυπώσεις, αἱ ἐκ τῆς πορείας τῶν τόνων διεγειρόμεναι, νὰ ἀνταποκρίνωνται, νὰ προσήκωσι καὶ συνταυτίζωνται μετὰ τοῦ εἶδους τῶν θυμικῶν καταστάσεων καὶ μετὰ τῆς διανοίας τῆς λέξεως ἢ τοῦ κειμένου. Κατὰ ταῦτα ἔκκστος κύκλος ψυχικῶν διαθέσεων καὶ θυμικῶν καταστάσεων ἀποκιτεῖ ἵδιον τρόπον, ἴδιαν σύνθεσιν, εἰδικὴν μελοποιίαν καὶ ῥυθμοποιίαν, ἴδιοις ὕφοις ἢ στῦλον μουσικόν.¹ Διὸς

1 Πλάτ. Πολιτ. γ. 397. Καὶ οὖν τις ἀποδιδῷ πρέπουσαν ἀρμονίαν καὶ βυθμὸν τῇ λέξει, δλίγον πρὸς τὴν αὐτὴν γίγνεται λέγειν τῷ δρυδῷ λέγοντι καὶ οὖν μιᾷ ἀρμονίᾳ κτλ. 399. Καὶ μὴν τὴν γε ἀρμονίαν καὶ βυθμὸν ἀκολουθεῖν δεῖ τῷ λόγῳ... 400 αὖ; (βυθμοὺς) ἴδοντα τὸν πόδα τῷ τοιούτῳ λόγῳ ἀναγκάζειν ἐπεσθαί καὶ τὸ μέλος, ἀλλὰ μὴ λόγον ποδί τε καὶ μέλει.

ταῦτα ὑπάρχει τὸις μουσικῆς ὄργησις, συμποτικῆς, θρηνώδους, ἐκκλησιαστικῆς, ἐπικηδείου κτλ., τοῖς ἑκάστου τρόποι, τοῖς τόποι φωνῆς, τοῖς ἀρμονίαις καὶ τοῖς ρυθμοῖ. ¹ Ή εἰ προκιρέσεως η καὶ ἐξ ἀγνοίας ὅρα καταφρόνησις καὶ ὑδρίς τῶν ἀπαίτησεων τούτων καὶ συνθηκῶν μεταξὺ θυμικῶν καταστάσεων καὶ μελικῶν παθήσεων, μεταξὺ κειμένου καὶ μελοποίας, παρὰ τοῦ μελοποιοῦ τοῦ συγκλώθοντος τὰ ἀτύχαλωστα καὶ συνενοῦντος τὰ ἀντιμηχόμενα, προκαλεῖ ἐν τῷ κεκτημένῳ αἴσθησιν καὶ σύνεσιν τοῦ μουσικοῦ καλοῦ, ἐν τῷ λογίῳ ἀκροατῇ, τῷ ἔχοντι πεπαίδευμά-νον καλλιλογικὸν αἴσθημα τὰς παθήσεις ἐκείνας, δις σημαίνομεν διὰ τῶν λέξεων κακότεχνος, ἀνόσιος, ἀσεβής, ἀκόλαστος μουσική. Ωσαύτως ἀγαλμάτι η εἰκόνα τινὰς δνομάζομεν κακοήθη, διὰν παριστάτι τι ἀντιμηχόμενον καὶ προσβάλλος, τὸ ἡθικὸν συναίσθημα. Τῇς δὲ μουσικῆς δνομαζομένης κακοήθους, η ἔκφρασις αὕτη δὲν ἀποδέπει εἰς τὴν μουσικὴν αὕτην, ἀλλὰ δι' αὐτῆς τῆς φράσεως σημαίνεται η χρῆσις καὶ συνένωσις τῆς ἴδεατιζούσης καὶ τὸν νευρικὸν βίον διεγειρούσης ἐνεργείας αὐτῆς πρὸς ἀνηθίκους καὶ ἀπρεπεῖς σκοπούς, οἷον τὸ ἐπαυξάνειν καὶ ἐπιρρωνύειν τὰς ὥματα αἰσθητικὰς δρμάτις διὰ τῆς διεγειρούσης ἵσχυος τῶν τόνων. Γνωστὸν δέ, ὅτι ἔκαστον εἶδος μουσικῆς, ἔχον τὸις μουσικῆς, τοῖς μένοις νόμους, τοῖς μένοις κανόνας, οὓς δὲ μελοποιὸς δὲν πρέπει νὰ παραβῇ.² Ωσαύτως δὲ ἐξ ἑκάστου

1 Πλατ. Πολιτ. 399. Τίνες οὖν θρηνώδεις ἀρμονίαι; ... Μιξολυδιστί, ἔφη, καὶ συντονολυδιστί καὶ τοιαῦταί τινες... Τίνες οὖν μαλακαὶ καὶ συμποτικαὶ τῶν ἀρμονιῶν; Ιαστί, η δ' οἵ, καὶ λυδιστί, αἵτινες χαλαραὶ καλοῦνται. 400. Ἀλλὰ ταῦτα μέν, ην δ' ἔγω, καὶ μετὰ Δάμωνος βουλευσόμεθα, τίνες τε ἀνελευθερίας καὶ ὕδρεως η μανίας καὶ ἄλλης κακίας πρέπουσαι βάσεις, καὶ τίνας τοῖς ἐναντίοις ληπτέον ρυθμούς». Ωσαύτως δὲ καὶ οἱ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Η' τῶν πολιτικῶν λέγει: «Ἐν δὲ τοῖς μέλεσιν αὐτοῖς ἔστι μιμήματα τῶν ἡθῶν· καὶ τοῦτ' ἔστι φανερόν· εὐθὺς γὰρ η τῶν ἀρμονιῶν διέστηκε φύσις, ὥστε ἀκούοντας ἄλλως διατίθεσθαι καὶ μὴ τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον πρὸς ἐκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς μὲν ἐνίας διδυρτικωτέρως καὶ συνεστηκότως μᾶλλον, οἷον πρὸς τὴν μιξολυδιστί καλουμένην, πρὸς δὲ τὰς μαλακωτέρως τὴν διάνοιαν, οἷον πρὸς τὰς ἀνειμένας· μέσως δὲ καὶ καθεστηκότως μάλιστα πρὸς ἑτέραν, οἷον δοκεῖ ποιεῖν η δωριστί μόνη τῶν ἀρμονιῶν, ἐνθουσιαστικούς δὲ η Φρυγιστί· ταῦτα γὰρ καλῶς λέγουσιν οἱ περὶ τὴν παιδείαν ταύτην πεφιλοσοφηκότες· λαμβάνουσι γὰρ τὰ μαρτύρια τῶν λόγων ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων· τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον ἔχει καὶ τὰ περὶ τοὺς ρυθμούς· οἱ μὲν γὰρ ἡθος ἔχουσι στασιμώτερον, οἱ δὲ κινητικόν, καὶ τούτων οἱ μὲν φορτικωτέρας ἔχουσι τὰς κινήσεις, οἱ δὲ ἐλευθεριώτερας».

2 Πλατ. Νόμων 6' 669, Β. «Μὴ τοίνυν ἀπείπωμεν λέγοντες τὸ περὶ τὴν μουσικὴν η̄ καλεπόν. Ἐπειδὴ γὰρ ὑμεῖται τὸ περὶ αὐτὴν διαφερόντως η̄ τὰς ἄλλας εἰκόνας, εὐλαβείας δὴ διεῖται πλείστης πασῶν εἰκόνων· ἀμαρτών τε γάρ τις μέγιστ' ἀν διλάπτοιτο, ηθη κακὰ φιλοφρονούμενος, χαλεπώτατόν τε αἰσθέσθαι διὰ τὸ τοὺς ποιητὰς φαυλοτέρους εἶναι ποιητὰς αὐτῶν τῶν Μουσῶν· οὐ γὰρ ἀν ἐκεῖναί γε ἔξαμάρτοιέν ποτε τοσοῦτον, ὥστε δῆματα ἀνδρῶν ποιησασαι τὸ σχῆμα γυναικῶν καὶ μέλος ἀποδοῦναι, καὶ μέλος ἐλευθέρων αὖ καὶ σχῆματα ξυνθεῖσαι ρυθμούς δούλων καὶ ἀνελευθέρων προσαρμόττειν, οὐδὲ αὖ ρυθμούς καὶ σχῆματα ζευθέρων δικοθεῖσαι μέλος η̄ λόγον ἐναντίον ἀποδοῦναι τοῖς ρυθμοῖς... Ποιηταὶ δὲ ἀνθρώπινοι σφόδρα τὰ τοιαῦτα ἐμπλέκοντες καὶ συγχυκῶντες ἀλόγως γέλωτ' ἀν παρασκευάζοιεν τῶν ἀνθρώπων, οὗτοις φησίν Ορφεὺς λαχεῖν ὥραν τῆς τέρψεως· ταῦτά τε γὰρ ὥρας πάντας κυκλώμενα, καὶ ἔτι διασπῶσιν οἱ ποιηταὶ ρυθμὸν μὲν καὶ σχῆματα μέλους χωρίς, λόγους ψι-

εῖδους μούσικῆς πρέπει νὰ ἀποχιτῶμεν ρόνην τὴν οἰκείην ἡδονήν, τὸ οἰκεῖον μουσικὸν καλόν. Λέγοντες ἄρα ἀκόλαστον ἢ ἀσεβῆ μουσικήν, διὸ τούτου σημαντικούν τὸ παχυλὸν ἀμάρτημα τοῦ μελοποιοῦ, τοῦ παραβάντος τοὺς νόμους τοῦ οἰκείου ὕφους, σκώπτοντος ἄρα καὶ καταγελῶντος τὰς ιερωτάτας καὶ λεπτοτάτας ψυχικὰς καταστάσεις. Τὸ ὕφος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀξιοῦ ἔνας ἡ καλλιλογικὴ ἐνέργεια τοῦ μέλους συνάρδη πρὸς τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐμποιεῖ τῷ εὔσεβεῖ ἢ σπουδαιότης καὶ ιερότης τοῦ νχοῦ, ἔνα συμφωνῆ μετὰ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἀγοντος ἡμᾶς εἰς τὸν ναόν. Παρὰ τῆς δρθῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀποτοῦμεν νὰ μὴ ἔξαγῃ ἡμᾶς καὶ ἀποπλανᾷ, ἀπάγουσα ἐκ τῆς ψυχικῆς διαθέσεως τῆς ιερᾶς εὐφημίας καὶ τῆς ἐσωτερικῆς συναθροίσεως, νὰ μὴ ἀναμιμνήσκῃ ἡμᾶς διὰ τῶν ῥυθμῶν καὶ τῶν τονικῶν κινήσεων δυνάμει τοῦ νόμου τοῦ συνειρμοῦ τῶν παραπτάσεων τὸ θέατρον καὶ τὰς βιωτικὰς διασκεδάτεις καὶ δμιλητικὰς διαχύσεις τῶν αἰθουσῶν, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, ἢ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ τι ἀναμιμνήσκον ἡμᾶς βιωτικὰς σχέσεις καὶ καταστάσεις, κοσμικὰς ὑποθέσεις τοῦ καθημερινοῦ θίου. Πρέπει νὰ εἶναι ἐλευθέρος πχντὸς λίκην κινητικοῦ καὶ σφρόδροῦ ῥυθμοῦ, πάσης μελῳδίας ἔχούσης χαρακτῆρα κινήσεως λίκην σφρόδρας. Νομίζω δὲ ὅτι εἰς ταῦτα πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἀπόλιτειαν τῆς δργανικῆς μουσικῆς ἐκ τῆς ἐκκλησίας. Κατὰ ταῦτα ἔξεταχομένη ἢ σημερινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ εἶναι κκκότεχνης καὶ ἀκόλαστος εἰς πάντα· δικαίη δὲ καὶ δρθοτάτη εἶναι ἢ κατ' αὐτῆς καταφορὰ καὶ ἀγχανάκτησις τῶν μουσικὴν σύνεσιν κεκτημένων, διότι τὰ ἐπὶ τῇ βάσει τουρχικῶν, περσικῶν καὶ ἀρχεικῶν κλιμάκων, καὶ τῆς τουρχικῆς καὶ περσικῆς μελοποιίας καὶ ῥυθμοποιίας ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι σήμερον μεμελοποιημένα ιερὰ μέλη διεγέρουσι διαθέσεις ὅλως ἀντιθέτους πρὸς τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, τὰ

λοὺς εἰς μέτρον τιθέντες, μέλος δ' αὖ καὶ ῥυθμὸν ἄνευ ῥημάτων, φιλῆ κιθαρίσεις τε καὶ αὐλῆς εἰς προσχρώμενοι, ἐν οἷς δὴ παγχάλεπων ἄνευ λόγου γιγνόμενον ῥυθμόν τε καὶ ἀρμονίαν γιγνώσκειν, ὅτι τε βούλεται, καὶ ὅτῳ ἔοικε τῶν ἀξιολόγων μιμημάτων, ἀλλὰ ὑπολαβεῖν ἀναγκαῖον τὸ τοιούτον πολλῆς ἀγροτικίας μεστόν». Τὴν ἐπιτίμησιν ταύτην τῶν ποιητῶν ἔνεκχ οὐκ δρθῆς χρήσεως τῶν ῥυθμῶν καὶ ἀρμονιῶν, ὑπομνηματίζων δὲ Πρόκλος λέγει τάδε· «Καὶ δι' ὅ φησιν αὐτούς (τοὺς ποιητὰς) ἀποπίπτειν τῆς ἀληθοῦς μουσικῆς· τὸ γάρ ἀν μὴ ποτε τὰς Μουύσας αὐτὰς ἔξαμαρτεῖν, ἀπέρ οὔτοι πλημμελοῦσιν, ἐκβάίνοντας αὐτούς δείκνυσι τὴν τῷ ὅντι μουσικήν, καὶ φερομένους εἰς τὴν τὸν πολὺν ὄχλον ἀρέσκουσαν· ἔστι δὴ οὖν τούτων ὡν φησι τυὺς καθέαυτὸν ποιητάς, ἐν μὲν τὸ τοὺς λόγους καὶ τὰς ἀρμονίας καὶ ῥυθμοὺς μὴ ποιεῖν οἰκείους τοὺς εἰδεῖσι τοῖς ζῷοις, ἀ μιμοῦνται, περιάπτοντας γυναιξὶ μὲν ἀγδρικούς λόγους, ἀνδράσι δὲ γυναικῶν, καὶ οὐδὲ τούτων απουδάκιων· τούτο γάρ οὐκ ἔστι μιμήσεως δρθῆς, ὥσπερ οὐδὲ τὸ δειλοῖς ῥυθμοὺς ἀνδρείων, ἢ ἀνάπταλιν διανέμειν· ἔτερον δὲ τὸ συγχέειν τὰς ἀρμονίας καὶ τοὺς ῥυθμοὺς πρὸς τὰ εἴδη τῶν λόγων, καὶ τὰ ἀσύγχλωστα συγχλωθεῖν· οἵοι λόγοις θρηνητικοῖς, ἀρμονίαν δώριον ἐπιφέρειν, καὶ ἀνδρικοῖς λύδιον γοεράν οῦσαν· δεῖν γάρ ἔπεσθαι τῷ μὲν λόγῳ τὴν ἀρμονίαν, τῇ δὲ ἀρμονίᾳ τὸν ῥυθμόν, καὶ εἰ μὲν ἀνδρικός, καὶ τὰ λοιπὰ εἶγαι τοιαῦτα πάντα; εἰ δὲ θρηνώδη, κακεῖνα τῇ δροῖα; εἶγαι δυνάμεως; κτλ.

μέλη, άντερμονίαις καὶ δι' ρύθμού, πλακτωνικῶς καὶ ἀριστοτελεῖῶς ἔξεταιζόμενα, δὲν συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ σπουδαίου θρησκευτικοῦ περιεχομένου, μετὰ τῆς διανοίας τῆς λέξεως, ἀλλὰ δύναμεις καὶ τοῦ νόμου τοῦ συνειρμοῦ τῶν νοημάτων μεταφέρουσιν ἡμᾶς ἀλλαχοῦ. Μόνοι οἱ λίγην ἀπλοῖς τὴν αἴσθησιν τοῦ μουσικοῦ καλοῦ ἔχοντες, οἱ τὸ λεπτὸν αἰσθημα τῆς συμφωνίας διαρρέων καλλιλογικῶν ἐντυπώσεων μήπω ἀνεπτυγμένον κεκτημένοι, μόνοι οἱ τοιοῦτοι δύνανται νὰ τέρπωνται, καὶ νὰ ἀκούωσιν ἀνευ ἀγανακτήσεως καὶ ἀκάκως τοικύτκις μελῳδίας, στερουμένκις τῆς ἐνδητος τῆς ἐνεργείας, τῆς θρησκευτικῆς ψυχικῆς διαθέσεως μὴ συνχρόνησης πρὸς τὸ μέλος, πρὸς τοὺς ἀποδεδομένους τῇ λέξει ρύθμούς, καὶ πρὸς τὰς χρωματικὰς καὶ μεθυστικὰς ἀρχηικὰς καὶ περτικὰς ἀρμονίας.

Μεταβούντες δὲ εἰς τὴν ἔρευναν ζητημάτων τινῶν τῆς βυζαντικῆς μουσικῆς, διείλομεν πρῶτον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τοικύτην θεωροῦμεν κατὰ τὰς θετικὰς ἀποδείξεις τῶν χειρογράφων, τῶν περιεχόντων τὰς μελῳδίας τοῦ μέσου αἰῶνος παρασετηματικές διὰ μουσικῶν σημείων, μόνον τὴν μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Γούρκων· ἢ δὲ μετὰ τὴν ἀλώσιν τῆς πρωτευούσης τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανισμοῦ μέχρι τῆς σημερον ἀναπτυχθεῖται, ἔρειδεται ἐπὶ ἐντελῶς διαφόρων βάσεων, ὅπερ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ δειχθήσεται. Πρὸς ἔρευναν δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τοῦ μεσαιῶνος κεκτήμεθα πᾶν ὅτι πρὸς τοῦτο χρήζομεν, διότι οὐχὶ μόνον διεσώθη ἡμῖν ἡ ἀρμονικὴ θεωρία, ἡ περὶ τῶν ἀκουστικῶν σχέσεων πραγματευομένη, ἀλλὰ καὶ χιλιάδες μελῳδίαις καὶ μελῶν διαφόρων μελοποιίας εἰδῶν καὶ διαφόρων ἐποχῶν, ἀπὸ τοῦ Ε' μέχρι τοῦ ΙΕ' καὶ ἀπὸ τούτου μέχρι τοῦ ΙΙΙ' αἰῶνος, παρασετηματικές διὰ μουσικῶν σημείων εὑφυοῦς συστήματος παρασημαντικῆς, διαφόρων κατά τε τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῶν σημείων τῆς σημεριγῆς ἐκκλησιαστικῆς παρασημαντικῆς. Τὰ ζητήματα δὲ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν δποίων μεταβούντεν εἶνε τὰ ἑξῆς· α').) Ποῖον τὸ τέλος τῆς μουσικῆς ἐν τῷ χριστικοῦ ναῷ· β').) Ποίαν τινὰ μουσικὴν ἡ μελοποιίαν καὶ ρύθμοποιίαν παρεδέζαντο οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες τῶν πρώτων αἰώνων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ θηρευομένου διὰ τῆς μουσικῆς τέλους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· γ').) Οποῖον ἦτο τὸ πρακτικὸν μέρος, ἦτοι οἱ τρόποι τοῦ ἐξαγγελτικοῦ ἡ ἐρμηνευτικοῦ.

Ἐν τῇ ἔρευνῃ τοῦ πρώτου ζητήματος προηγεῖται ἡ ἐρώτησις, ἐὰν ἡ παραδοχὴ τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἶχεν οὐσιώδη ἡ ἐπουπιώδη σημασίαν. Πρὸς λύσιν ταύτης διείλομεν, νομίζω, νὰ διακρίνωμεν ἀκριβῶς τὰς δύο ἀπ' ἀλλήλων ἐν τισιν οὐσιωδῶς διαφερούσας ἐποχάς, ἦτοι τὴν πρὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀρχομένην διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ χριστικοῦ μουσικοῦ καὶ ἀνυψώσεως αὐτοῦ εἰς θρησκείαν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ήση μὲν τῆς πρώτης ἐποχῆς οὐδένας ἡμεῖς γινώσκομεν ἐκκλησιαστικὸν πατέρα, λόγον ποιούμενον ιδίως περὶ τοῦ τέλους τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ,

εἰ μὴ τὰς ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς νέας διαθήκης γνωστὰς θέσεις, δι’ ὧν ἔξ
δλων τῶν τεχνῶν τοῦ καλοῦ μόνη ἡ μουσικὴ συνιστάται τοῖς χριστιανοῖς.
Νομίζω δὲ ὅτι δὲν σφάλλομεν περαδεχόμενοι, ὅτι ἡ μουσικὴ ἐν τῇ πρώτῃ
ταύτῃ ἐποχῇ εἶχεν ἐπουσιώδη σημασίαν, ἐνθυμούμενοι τὸ τότε μάλιστα
ἰσχὺον «Πνεῦμα δ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ
ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν», καὶ ὅτι αὕτη ἦτο τοσοῦτον ἀπλῆ, ὅσον ἀπλοῦς
ἦτο καὶ κατὰ τὰ ἄλλα δ χριστικνισμὸς τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἀναλογιζό-
μενοι δὲ ὅτι ἡ ἐκκλησία ἀδιοργάνωτος ἔτι οὖσα καὶ ἀνευ σταθεροῦ κέν-
τρου, καταδιωκομένη δὲ ἀπηνῶς ἐνεκκ τῶν ἀντιμαχομένων πρὸς τὸ τότε
ἰσχὺον μονοκρατορικὸν παλίτευμα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους δημοκρατικῶν
ἀρχῶν αὐτῆς, τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ ἴσοτητος καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν
δούλων, καὶ ἔχουσαν νὰ φροντίσῃ περὶ τῶν κυριωτάτων καὶ ὑψίστων ζητη-
μάτων, μέχρι δὲ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῆς ὡς ἐπικρατούσης θρησκείας τοῦ
κράτους ἀγωνιζομένη τὸν περὶ τῶν δλων κίνδυνον, δυνάμεθα νὰ παραδε-
γθῶμεν ὅτι δλιγίστη ἀνεσις ὑπελείπετο, ἵνα φροντίσωσι περὶ ἐπουσιωδῶν
ζητημάτων, περὶ συστηματικῆς εἰσαγωγῆς τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
ὡς τέχνης ἀνεξαρτήτου καὶ ἐξ ἀντικειμένου, περὶ ἡδυσμένου λόγου καὶ
τῆς ἐκ τούτου μουσικῆς ἡδονῆς, ὅπερ προϋποθέτει ἵκανὰ μέσα πρὸς σύ-
στασιν καὶ συντήρησιν μουσικῶν σχολῶν καὶ χορῶν.

Αλλ’ εὶ καὶ περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῆς πρώτης ταύτης ἐποχῆς
οὐδεὶς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ποιεῖται ἴδιως λόγον, περὶ τῆς σημα-
σίας ὅμως τῆς μουσικῆς καθόλου ἐν τῇ χριστιανικῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐπομένως
καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πραγματεύεται ἀνὴρ, διὰ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀνήκων καὶ
ἐν τῷ τρίτῳ αἰώνι ζῶν, εἶναι λίαν ἀξιόπιστος καὶ σπουδαιοτάτη πηγή.
Οὗτος εἶνε δ μέγχες ἐκεῖνος τῆς ἐκκλησίας πατήρ, δ λογιώτατος καὶ σπα-
νίαν φιλοσοφικὴν παιδείαν καὶ πρακτικώτατον νοῦν κεκτημένος, δ με-
στὸς φιλονιθρωπικῶν αἰσθημάτων Τίτος Φλάβιος Κλήμης δ ἀλεξανδρεύς, δ
ἀνὴρ ἐπὶ τοῦ δποίου ἦτε ἐκκλησίᾳ καὶ κατηχητικὴ σχολὴ τῆς Ἀλεξαν-
δρείας, ἦ πρὸ πολλοῦ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλληνικῶν σχολῶν ἴδρυ-
θεῖσα, ἐξέπεμπον πορρωτάτω τὰς χρυσᾶς καὶ τηλαχυγεῖς αὔτῶν ἀκτῖνας· δ
ἀνὴρ δ τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ διδασκαλίαν διὰ πολλῶν καὶ ἐμβριθε-
στάτων θεωριῶν πλουτίσας, καὶ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ φιλοσο-
φίας ἐκ τοῦ πραγματώδους καὶ ἴστορικοῦ τὰς θρησκευτικὰς ἴδεας συστη-
ματοποιήσας καὶ ἀναπτύξας, καὶ τῷ χριστικνισμῷ τὰ στοιχεῖα τῆς ἐθνι-
κῆς καὶ γνωστικῆς κοσμοσοφίας προσπορίσας, δ μετὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ
Ὀριγένους ἀντιπροσωπεύων τὸ ἴδεωδες μέρος τοῦ χριστιανισμοῦ, διὰ τὴν
φιλοσοφίαν ἐκλεκτικῶς δριζόμενος λέγει· «Λέγω φιλοσοφίαν οὐ τὴν Στωι-
δικὴν οὐδὲ τὴν Πλατωνικήν, ἦ τὴν Ἐπικούρειον καὶ Ἀριστοτελικήν, ἀλλ’
υδσα εἴρηται παρ’ ἔκάστη τῶν αἱρέσεων τούτων καλῶς δικαιοσύνην μετὰ
υεύσεβοῦς ἐπιστήμης ἔκδιδάσκοντα, τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν φιλοσο-

υφίκν φημί». Οὗτος δέ ἐν τοῖς περὶ μουσικῆς εἰς πάντα πλατωνίζων καὶ ὡς ἀριστον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὸν Πλάτωνα ἀνακηρύττων, («ὅ πάντα ἀριστος Πλάτων ... οἶον θεοφορούμενος») (Παιδαγ. III 11 Στρωμ. V, 8), περὶ μουσικῆς καὶ τῆς ἀπὸ ταύτης ὠφελείχς πραγματευόμενος ἐν Στρωμ. (κεφ. IA, § 88) λέγει· «Ἐτι τῆς μουσικῆς παράδειγμα ψάλλων δμοῦ καὶ προφητεύων ἐκκείσθω Δαυΐδ, ὑμῶν τὸν Θεὸν ἐμμελῶς προσήκει δὲ εὖ μέλα τὸ σέναρμόνιον γένος τῇ δωριστὶ ἀρμονίᾳ καὶ τῇ φρουγιστὶ τὸ διάτονον, ὡς »φησὶν Ἀριστόξενος· ἡ τοίνυν ἀρμόνια τοῦ βιρβάρου ψαλτηρίου, τὸ σεμνὸν οὐμφακίνουσα τοῦ μέλους ἀρχαιοτάτη τυγχάνουσα, ὑπόδειγμα Τερπάνδρῳ »μάλιστα γίνεται πρὸς ἀρμονίαν τὴν δώριον ὑμνοῦντι τὸν Δίκ τῷ ποτε.

•Ζεῦ πάντων ἀρχὰ πάντων
»ἀγήτωρ Ζεῦ σοι πέμπω
»ταύτην τῶν ὕμνων ἀρχάν».

Ἐν δὲ § 89 καταλήγει πλατωνικῶς καὶ ἀριστοτελικῶς εἰς τὸ συμπέρχομεν «Ἀπτέον ἄρα μουσικῆς εἰς κατακόσμησιν ἥθους καὶ καταστολήν». Ἐν δὲ § 90 λέγει· «Ἀμέλει καὶ τῷ παρὸτον ψάλλειν ἀλλήλοις προπίνομεν καντεπάδοντες ἡμῶν τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸν Θεὸν δοξάζοντες». Περὶ δὲ τῆς δργανικῆς μουσικῆς ἀποφαίνεται ἐν Παιδαγ. οὕτως· «καν πρὸς κιθάραν ἔθελήσῃς ή λύραν ἀδειν τε καὶ ψάλλειν μῶμος οὐκ ἔστιν». Τὸν ἐκλεκτικὸν δὲ τρόπον, ὃσπερ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες εἰς πάντα ἀκολουθῶν, ὡς ἐκ τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς ἔξαγεται, καὶ ἐκ τῶν ἐν Στρωμ. (σελ. 37) «Χρηστομαθῆ φημι τὸν πάντα ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἀναφέντα, ὃστε καὶ ἀπὸ γεωμετρίας καὶ μουσικῆς καὶ φιλοσοφίας δρεπόμενον τὸ χρήσιμον» ἐπικυροῦται, καὶ τῇ πλατωνικῇ καὶ ἀριστοτελικῇ περὶ μουσικῆς ἴδει ἐπόμενος, ἀποκλείει πλατωνικῶς τὴν ἔχλυτον, συμποτικὴν καὶ χαλαρὴν μουσικὴν διὰ τῶν ἐξῆς πλατωνιζόντων ἀξιοσημειώτων παραγελμάτων, ἐν μὲν τῷ Παιδαγωγῷ λέγων· «Περιττὴ δὲ μουσικὴ ἀποπτυστέα, »ἡ κατακλῶσα τὰς ψυχὰς καὶ εἰς ποικιλίαν ἐμβάλλουσα, τοτὲ μὲν θρηνώδη, τοτὲ δὲ ἀκόλαστον καὶ ἡδυπαθῆ, τοτὲ δὲ ἐκβιχευομένην καὶ μανικήν. Μελῶν γάρ κατεαγότων καὶ ῥυθμῶν γοερῶν τῆς μούσης τῆς Κανονικῆς αἱ ποικιλαὶ φρεμακεῖαι διαρθείρουσι τοὺς τρόπους ἀκολάστων καὶ ὑκακοτέχνη μουσικῆς εἰς πάθος ὑποσύρουσαι τοῦ κώμου τούτου. Αἱ μὲν »έρωτικαι ὧδαι μακρὰν ἐρώντων» ὕμνοι δὲ ἔστων τοῦ Θεοῦ αἱ ὧδαι. Ἀριστομονίκες δὲ παραδεκτέον τὰς σώφρονας, ἀπωτάτω ὅτι μάλιστα ἐλαύνοντες ἐξ τῆς ἐρρωμένης ἡμῶν δικνοίχς τὰς ὑγρὰς δηντῶς ἀρμονίας, ἀς περὶ τὰς υκαμπάς τῶν φθόγγων κακοτεχνοῦσαι εἰς θρύψιν καὶ βωμολογίαν ἐνδιατῶνται, τὰ δὲ αὐστηρὰ καὶ σώφρονα μέλη ἀποτάσσεται ταῖς τῆς μέθης ἀγερωγίαῖς. Καταληπτέον οὖν τὰς χρωματικὰς ἀρμονίας ταῖς ἀχρώμοις παροινίαῖς καὶ τῇ ἀνθοφορούσῃ καὶ ἐταριφούσῃ μουσικῇ. Παρκβαλλομένων δὲ τῶν θέσεων τούτων πρὸς τὰς ὑπὸ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους περὶ μου-

σικῆς εἰρημένα καταφεύγεται ἀρκούντως διπλατωνισμὸς καὶ ἀριστοτελισμὸς τοῦ Κλήμεντος περὶ τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῆς μουσικῆς ἐν τε τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐκκλησίᾳ, τῆς ἡ μουσικὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν ἥδυνατα, ὡς εἶπομεν, νὰ τούτη οὐτούσιη σημασίαν, ἐν ὅσῳ ἐπεκράτει ἡ πρώτη ἐκείνη ἀπλότης, καὶ ἔλειπεν ἡ πομπώδης καὶ ἐπιδεικτικὴ ἐξωτερικὴ λατρεία, καὶ οἱ τὸ καθαρὸν πνεῦμα καὶ τὴν κυρίαν οὐσίαν τοῦ χριστιανισμοῦ κατ’ ὀλίγον ἐπισκοτίσαντες καὶ ἀντικαταστήσαντες τύποι καὶ μεγαλοπρεπεῖς λιτανεῖς.

Ἄλλ’ ὅσῳ σκοτεινότερος εἴνε τὰ τῆς μουσικῆς τῆς πρώτης ταύτης ἐποχῆς, τοσούτῳ σαφέστερά εἰσι τὰ τῆς ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἐν τῇ ἀπὸ αὐτοῦ ἐποχῇ τὰ ἐπουσιώδη ἐγένοντο οὐσιώδη καὶ τάναπτα, ἡ δὲ μουσικὴ ἐλαχεῖ χαρακτῆρα οὐσιώδη, καὶ ἐθεωρήθη τὸ ἄδειν ὡς ἐν τῷ κυρίῳ καθηκόντων τοῦ χριστιανοῦ, πρὸς αἷνον καὶ δοξολογίαν τοῦ δημιουργοῦ τοῦ σύμπαντος. Ή ἐκκλησία, τῆς πρὸ τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ ἀνυψώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου εἰς θρησκείαν τοῦ κράτους διετήρει εἰσέτι τὴν πρώτην ἐκείνην γνησιότητα καὶ καθαρότητα, ἀπέβαλε κατὰ μικρὸν τὸν πρῶτον χαρακτῆρα καὶ ἐπελάθετο τῷ φιλανθρωπικωτάτων ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς ἀδελφικῆς ἴσοτητος; καὶ ἀγάπης, τῆς ἐλευθερίας τῷ δούλων, τῆς ἀρσεως τῷ προνομιῶν καὶ τῆς ἡδης καταργηθείσης διαιρέσεως εἰς βίους ἀκὶ τάξεις, αἱ δὲ χριστιανικαὶ κοινότητες ἀπώλεσαν κατὰ μικρὸν τὰς γνησίας εὐαγγελικὰς ἀρχὰς. Ή ἐκκλησία συμφίλιωθεῖσα μετὰ τῆς πολιτείας καὶ συμμετασχοῦσα αὐτῆς, ἡναγκάσθη νὰ θυσιάσῃ τὰ κυριώτατα, ὑπὲρ ὃν ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας ὑπέστη μετ’ ἀπαρχμίλλου ἐγκαρτερήσεως τοὺς φρικτοτάτους ἐκείνους διωγμοὺς ὑπὸ τῷ Ρωμαίων αὐτοκρατόρων ἐνεκα τῷ δημοκρατικῶν αὐτῆς ἀρχῶν. Οὐχὶ δὲ μόνον ἀνεγνώρισε τό ἐκ δικράνων εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῆς ἀντικείμενον μονοκρατορικὸν πολίτευμα μετὰ τῷ συμπαρομητούντων αὐτῷ κακῶν, ἀλλὰ καὶ εἰσήγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτήν, δημιουργήσασα πολυμελῆ ιεραρχίαν κατὰ τάξεις καὶ ἀξιώματα διηρημένην, ἀπολαύσουσαν μεγάλων προνομιῶν καὶ αὐτοδικιῶν, καὶ περιβεβλημένην τοιχύτην ἰσχύν, ὃστε διανώτατος θρησκευτικὸς ιεράρχης ἐθεωρεῖτο μετὰ ταῦτα ἵσος σχεδὸν τὴν τιμὴν καὶ τὸ ἀξιώματος τῷ ἀγωτάτῳ πολιτικῷ ἀρχοντι. Κατὰ μικρὸν τὴν μὲν πνευματικὴν λατρείαν ἀντικατέστησεν ἡ κατ’ αἰσθησιν ἐξωτερική, τὴν πρώτην ἀπέριττον ἀπλότητα τὰ χρυσούργαντα ἀμφικαὶ αἱ αὐτοκρατορικαὶ βαρύτιμοι στολαί,¹ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ κήρυγμα, τὴν ἀνάπτυξιν τῷ γραφῶν καὶ ἡθικὴν βελτίωσιν τῆς κοινωνίας ἀἱ πομπωδέστατοι λιτανεῖαι καὶ πανηγυρίδεις μετὰ τῷ δλονυκτίων ψαλ-

1 Θεοδωρ. βιβλ. II, 27. Τὴν γὰρ ιερὸν στολὴν, ἣν ὁ πανεύφημος Κωνσταντίνος ὁ βασιλεὺς, τὴν ιεροσολύμων ἐκκλησίαν γεραίρων, δεδώκει τῷ Μακαρίῳ τῷ τῆς πόλεως ἐκείνης φριξεροῖ, ἵνα ταῦτην περιβαλλόμενος, τὴν τοῦ θείου βαπτίσματος ἐπιτελεῖ λειτουργίαν καὶ.

μωδιῶν καὶ ὑμνωδιῶν, αἱ σχοινοτενεῖς μελῳδίαι τῆς λειτουργίας, καὶ οἱ μεγαλοπρεπεῖς ἔξωτερικοὶ τύποι. Νῦν, ὅτε ὡς οἶκος προσευχῆς καὶ συναθροίσεως δὲν χρησιμεύουσι πλέον ἴδιωτικὴν οἰκίαν, οὐδὲ τὸ ὕπαπθρον καὶ αἱ κατακόμβαι, ἀλλὰ μεγαλοπρεπέστεροι νχοί, δαψιλῶς περικεκασμένοι, καὶ πλουσιώτερα δικασκευασμένοι, μεγάλας δὲ προσόδους ἔδη κεκτημένοι, οὓν καὶ ἡ ἀνάγκη παραδοχῆς συστηματικῆς καὶ τεχνικῆς μεγαλοπρεποῦς μουσικῆς ἐγένετο πολὺ ἐπαισθητούρχη, ἵνα ἐν ταῖς τελεταῖς ἐπιθειάζῃ, ἐν ταῖς ἑορταῖς εὑρρχίνῃ, ἐν ταῖς πανηγύρεσι τέρπη· ἵνα κατὰ μὲν τὸν Μέγαν Βασίλειον ἐνουμένη μετὰ τῶν ψαλμῶν κατακοιτᾶζῃ διὰ τῆς μελῳδίας τὸ ἀγριεῖν τῆς ψυχῆς τῶν σφόδρα ἐκτεθηριωμένων, τῷ προσηνεῦ δὲ καὶ λείψας ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λανθανόντως ὑποδεχώμεθα· ἵνα ὡς οἱ παῖδες τὴν ἡλικίαν, ἢ καὶ ὄλως οἱ νεκροὶ τὸ θήσος τῷ μὲν δοκεῖν μελῳδῶσι, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὰς ψυχὰς ἐκπαίδευσανταί διὰ τῶν παναρμονίων μελῶν· ἵνα τὰ παλαιὰ τραχύματα τῶν ψυχῶν ἔξιαται, καὶ ὄλως ἔξαιρῃ τὰ πάθη καθ' ὅσον οἶόν τε, τὰ ποικίλως ταῖς ψυχαῖς ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐνδυγαστεύοντα μετά τινος ψυχαγωγίας ἐμμελοῦς καὶ ἥδονῆς σώφρονας λογισμὸν ἐμποιούσης, ἀτε ἀτονούσης τῆς διανοίας πάντων δμοῦ περιδράξεσθαι, καὶ δμοιον πασχαύσης γαστρί, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κόρου, εἰς πέψιν περιαγαγεῖν τὰ πεμφέντα μὴ δυναμένης· ἵνα τῇ ἐναλλαγῇ καὶ τῷ ποικίλῳ τῆς ψαλμῳδίας νεαροποιεῖται τῆς ψυχῆς ἡ ἐπιθυμία καὶ ἀνακαΐνεῖται τὸ νηφάλιον». Κατὰ δὲ τὸν Χρυσόστομον, ἵνα, τῆς ἀναγνώσεως πόνον ἔχούσης καὶ πολὺ τὸ φορτικόν, τέρπωμεν δμοῦ τὴν ψυχὴν ἄδοντες καὶ ὑποκλέπτωμεν τὸν πόνον· ἵνα οἱ καὶ μυρίοις κακοῖς βεβηρυμένοι, καὶ ὑπὸ ἀθυμίας κατεχόμενοι, κατακηλούμενοι ὑπὸ τῆς ἥδονῆς, κουφίζωσι τὸν λογισμόν, πτερῶσι τὴν διάνοιαν καὶ μετάρσιον ἐργάζωνται τὴν ψυχήν· ἵνα συγκινουμένη ἡ ψυχὴ τοῖς λαλουμένοις, ἐκεῖ φέρῃ τὴν ἔξιν, ἔνθα καὶ ἡ λέξις ἐφέλκεται τὸ κινητικὸν δργανον τῆς τοῦ πνεύματος μελῳδίας· ἵνα τῷ πόθῳ μελῳδίας ἀναγκαζόμενοι συνεχῶς τὰ ἀσματα καὶ τοὺς ψαλμοὺς φθέγγεσθαι, συνεχῶς αὐτῶν ὡμεν μερινημένοι· ἵνα ψάλλῃ τὸ στόμα καὶ παιδεύηται ὁ νοῦς· διότι, λέγει, «ἀν παιδεύσω μεν τὴν γλῶτταν ψάλλειν, αἰσχυνθήσεται ἡ ψυχὴ ταύτης ψαλλούσης τὰ ἐναντία βουλευομένη». Ο δὲ Μέγας Ἀθηνάσιος ἐν τῇ πρὸς Μαρκελλίνον ἐπιστολῇ, ἔξετάξων διὰ τί μετὰ μέλους καὶ ὕδης ψάλλονται οἱ λόγοι τῶν ψαλμῶν ἀποφείνεται τάδε· «Τινὲς μὲν τῶν παρ' ἡμῖν ἀκεραίων καίτοι πιστευόντων εἶναι θεόπνευστα τὰ ῥήματα, ὅμως νομίζουσι διὰ τὸ εὔφωνον καὶ τέρψεως ἔνεκεν τῆς ἀκοῆς μελῳδεῖσθαι τοὺς ψαλμούς· οὐκ ἔστι δὲ οὕτως· οὐ γάρ τὸ ἥδιν καὶ πιθανὸν ἔζητησεν ἡ γραφή· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὠφελείας ἔνεκεν τῆς ψυχῆς τετύπωται διὰ πάντα μὲν, μάλιστα δὲ διὰ δύο ταῦτα· πρῶτον μὲν ὅτι ἔπρεπε τὴν θείαν Γραφὴν μὴ μόνον τῇ συνεχείᾳ, ἀλλὰ καὶ τῇ κατὰ πλάτος φωνῇ τὸν Θεὸν ὑμνεῖν. Κατὰ συνέχειαν μὲν οὖν εἴρηται,

οίκτης ταῦτα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν καὶ τὰ ἱστορούμενα πάντα μετὰ τῆς καινῆς διαθήκης· κατὰ πλάτος δὲ λέγεται, οἶκτης τὰ τῷν ψαλμῶν καὶ ὄρδῶν καὶ ἀγρυπνῶν ἥμερων τὸν Θεὸν τοὺς ἀνθρώπους. Δεύτερον δὲ ὕσπερ ἀρμονία τοὺς αὐλοὺς συντιθεῖσα μίαν τὴν συμφωνίαν ἀποτελεῖ, οὕτως ἐπειδὴ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ διάφορα κινήματα φαίνεται, καὶ ἔστιν ἐν αὐτῇ τὸ λογίζεσθαι, καὶ τὸ ἐπιθυμεῖν, καὶ τὸ θυμοειδές, ἐκ δὲ τῆς τούτων κινήσεως καὶ ἡ τῶν μελῶν τοῦ σώματος γίνεται ἐνέργεια, βούλεται ὁ λόγος μὴ ἀσύμφωνον εἶναι τὸν ἀνθρωπὸν ἑκυτῷ! . . . ὕσπερ γάρ τὰς τῆς ψυχῆς γοήματα γνωρίζομεν καὶ σημαίνομεν δι' ὧν προφέρομεν λόγων, οὕτω τῆς πνευματικῆς ἐν ψυχῇ ἀρμονίας τὴν ἐκ τῶν λόγων μελωδίαν σύμβολον εἶναι θέλων δοκίμων, τετύπωκεν ἐμμελῶς τὰς ὄρδας ψάλλεσθαι, καὶ τοὺς ψαλμοὺς ἀναγινώσκεσθαι μετ' ὄρδης. Καὶ τοῦτο ἔστιν ἡ ἐπιθυμία τῆς ψυχῆς, τὸ κακλῶς αὐτὴν δικκεῖσθαι, ὡς γέγραπται· «Εὔθυμεῖς τις ἐν ὑπερψυχῇ ψάλλεται, τὸ δὲ λυπῶντας πένθεται· ψαλλόντων ἡμῶν. . . τῇ γάρ τῶν ῥημάτων μελωδίᾳ συνδικεθειμένη ἡ ψυχὴ ἐπιλανθάνεται τῶν παθῶν, καὶ

χαίρουσα βλέπει πρὸς τὸν νοῦν τὸν ἐν Χριστῷ, λογιζομένη τὰ βέλτιστα. Τὰς ἐκ τῆς μουσικῆς ωφελεῖς ἀπαριθμεῖ καὶ δέ Μέγας Βασίλειος διὰ τῶν ἑξῆς· «Ψαλμὸς γαλήνη ψυχῶν, βραχευτὴς εἰρήνης, τὸ θορυβόν καὶ κυματίνον τῶν λογισμῶν καταστέλλων» μικλάσσει μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς τὸ θυμούμενον, τὸ δὲ ἀκόλαχτον σωφρονίζει· ψαλμὸς φιλίας συναγωγός, ἔνωσις διεστώτων, ἔχθρανδριντῶν διαλλαχτήριον. Τίς γὰρ ἔτι ἔχθρὸν ἡγεῖσθαι δύναται μεθ' οὗ μίαν ἀφῆκε πρὸς Θεὸν τὴν φωνήν; «Ωστε καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἀγάπην ἡ ψαλμωδία παρέχεται, οἵονεὶ σύνδεσμον τιναὶ πρὸς τὴν ἔνωσιν τὴν συνῳδίαν ἐπινοήσασα, καὶ εἰς ἐνὸς χοροῦ συμφωνίαν τὸν λαὸν συναρμόζουσα· ψαλμὸς νηπίοις ἀσφάλεια, ἀκμάζουσιν ἐγκαλλώπισμα, πρεσβύτεροις παρηγορία, γυναιξὶ κόσμος ἀρμοδιώτατος, ἀνάπτυσις κόπων ἡμεριῶν, ἔκκλησίκης φωνή. Οὕτος τὰς ἑορτὰς φειδρύνει, οὕτος τὴν κατὰ Θεὸν λύπην δημιουργεῖ, ψαλμὸς τὸ τῶν ἀγγέλων ἔργον, τὸ οὐράνιον πολίτευμα, τὸ πνευματικὸν θυμίκμα. Ὡς τῆς σοφῆς ἐπινοίας τοῦ διδασκάλου δικοῦ τε ἀδειν ἡμᾶς καὶ τὰ λυστελῆ μενθάνειν μηχανομένου. Οθεν καὶ μᾶλλον ἐντυποῦται ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα... Οὕτε γὰρ ἀποστολικὸν τις οὕτε προφητικὸν παράγγελμα τῶν πολλῶν καὶ ῥαθύμων ῥαθίων ποτὲ τῇ μηνή μη κατασχὼν ἀπῆλθε· τὰ δὲ τῶν ψαλμῶν λόγια καὶ κατ' οἶκον μελωδοῦτι, καὶ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς περιφέρουσι κτλ.». Ωσκύτως δὲ διγιας Νεῖλος παρατηρεῖ ὅτι «ἡ μὲν ψαλμωδία τὰ πάθη κατευνάζει καὶ τὴν ἀκροασίαν τοῦ σώματος ἡρεμεῖν ἀπεργάζεται». Θεοδώρητος δὲ διπίσκοπος Κύρου ἐν τῷ Ε' αἰῶνι ζῶν λέγει τάδε· «ἐπειδὴ καὶ τῆς εὔσεβείας οἱ τρόφιμοι, καὶ ἀστοὶ καὶ χωρικοί, δικηρόντως ταύτη (δηλ. τῇ τοῦ Δαυΐδ προφέτείᾳ) προσέγειν ἐσπουδάκασιν ἀπαντεῖς οὐχ ἦκιστα δὲ οἱ τὸν ἀσκητικὸν ἀσπαζόμενοι θίον νύκτωρ ταύτην καὶ μεθ' ἡμέραν διὰ τῆς γλώττης προφέρουσι τὸν τῶν ὄλων ὑμνοῦντες Θεόν, καὶ τὰ τοῦ σώματος κατευνάζοντες πάθη. Τῇ γὰρ ἡδονῇ τῆς μελωδίας τὴν ωφέλειαν ἡ θεία χάρις κεράσασα, τριπληθητόν τε καὶ ἀξιέραστον τοῖς ἀνθρώποις διδασκαλίαν προτέθηκε. Καὶ ἔστιν ίδειν τῶν μὲν ἀλλων θείων γραφῶν ἢ οὐδὲκα, ἢ δλίγα τῶν ἀνθρώπων μεμυημένων τοὺς πλείστους· τῶν δὲ πνευματικῶν τοῦ θετπεσίου Δαυΐδ πολλοὺς πολλάκις καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ ἐν ταῖς ἀγυιαῖς, καὶ ἐν τοῖς δδοῖς ἀπομεμημένους, καὶ τῇ τοῦ μέλους ἀρμανίᾳ σφάσ, αὐτοὺς καταθέλγοντας, καὶ διὰ ταύτης τῆς θυμηδίας καρπουμένους τὴν ωφέλειαν». Ισίδωρος δὲ διπηλουσιώτης, ζῶν ὠταύτως ἐν τῷ Ε' αἰῶνι, δικολογεῖ, ὅτι «ἡ μουσική, ἡ διὰ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου τελουμένη, θεραπεύει τὰ πάθη τὰ ψυχικά, ἐξημεροῦ δὲ τὸν θυμόν, καὶ κουφίζει τὰ πένθη διὰ τῶν δακρύων». Άλλὰ καὶ Γρηγόριος διηγεῖται λέγει· «Ἐπειδήν τὸ κατὰ φύσιν φίλον τῇ φύσει, ἀπεδείχθη δὲ κατὰ φύσιν ἡμῖν οὕτα ἡ μουσική, τούτου χάριν διμέγας Δαυΐδ τῇ περὶ τῶν ἀρετῶν φιλοσοφίᾳ τὴν μελωδίαν κατέμιξεν, οἴνα τινα μέλιτος ἡδονήν, τῶν ὑψηλῶν καταχέας δογμάτων». Η συμφωνία τῶν ἔκκλησιστικῶν πατέρων πρὸς τὸν

Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην, πρὸς τοὺς Πυθαγορείους¹ καὶ Στωϊκοὺς καταφίνεται μὲν ἀρκούντως καὶ ἐκ τῶν ἐκτεθειμένων περικοπῶν, καθίσταται δὲ ἔτι καταφχνεστέρος καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ Εὐσεβίου τοῦ Παχυφίλου ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ αὐτοῦ προπαρασκευῇ ἀναφερομένων, ἐν ᾧ περὶ τῆς δυνάμεως καὶ σημασίας τῆς μουσικῆς πραγματευόμενος, ἀρκεῖται νὰ ἐπικναλάθῃ καὶ ἀντιγράψῃ αὐτολεξέει, ὅσα δὲ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τοῖς νόμοις περὶ ταύτης ἀπεφήνατο. Καὶ ἐν μὲν τῷ κεφαλαίῳ «Οποίας χρὴ διανοίας περιέχειν τὰς ὡδὰς» παραχλιμένων αὐτολεξεὶ τὴν ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῆς πολιτείας θέσιν ἀρχομένην «Τοὺς ποιητὰς ἀναγκάζεται λέγειν κτλ.»,² προστίθησιν· «Οὐ πόρρω ταῦτα (δῆλον τὰ ὑπὸ Πλάτωνος λεγόμενα) τῶν τοῦ Δαρείδ ψαλμῶν, οὓς προλαβὼν συνέταξε δι' ὡδῶν καὶ ὕμνων . . . Ἐπὶ σχολῇ δὲ ἀν εἶροις ἔκαστα τῶν εἰρημένων τῷ φιλοσόφῳ πρὸς λέξιν κείμενα δι' ὅλης τῆς ἴερᾶς τῶν ψαλμῶν γραφῆς». Ἐν δὲ τῷ κεφαλαίῳ «Οτι καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις παραχληπτέον τὰς ὡδὰς ὁσπερ τινὰς νόμους συμποτικούς», ἀντιγράφων αὐτολεξεὶ τὴν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν νόμων (671 α') περικοπὴν ἀρχομένην «Καὶ διερὶ δ λόγος ἐν ἀρχαῖς ἐρουλήθη, τὴν τῷ τοῦ Διονυσίου χορῷ βοήθειαν ἐπιδεῖξαι καλῶς λεγομένην κτλ.» ἐπιλέγει· «Εἰκότως τοιγχροῦν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἐν τοῖς συμποσίοις ὡδὰς καὶ ὕμνους εἰς Θεὸν πεποιημένους ἀνειπονεῖν παραδέδοται τοῦ προσήκοντος κόσμου τῶν παρῆμῖν φυλάκων ἐπιμελομένων». Ωσαύτως δὲ ἐν τῷ κεφαλαίῳ «Οτι χρὴ τοὺς νέους δι' ἔκμαχθήσεως ὕμνων δρθῶν καὶ ὡδῶν εἰς ἀρετῆς ἀνάληψιν προπαρασκευάζειν», ἀντιγράφων δλόκληρον τὴν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν νόμων (659, d.) περικοπὴν, ἣν ἀνωτέρω ἀναφέρομεν, ἀποδεικνύει, δτι παραδέχεται ἀνευ ἐλαχίστης ἐξαιρέσεως τὰ τῆς πλατωνικῆς σχολῆς περὶ δυνάμεως καὶ σημασίας τῆς μουσικῆς ἐν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ δικολογεῖ, δτι ἐγίνετο ἡδη πλατωνικὴ τῆς μουσικῆς χρῆσις, βεβχιουμένη καὶ παρὰ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων τῶν πρώτων ἐξ αἰώνων, ὡς ἐκ τῶν ἐκτεθεισῶν θέτεων καταφχνέστατον γίνεται. Γρηγόριος δὲ ὁ

1 Ἱαυδλ. δίος Πυθαγ. «Πγούμενος δὲ πρώτην εἶναι τοῖς ἀνθρώποις τὸν διὰ τῆς αἰσθήσεως προφερομένην ἐπιμέλειαν, εἴ τις καλὰ μὲν δρύη καὶ σχήματα καὶ εἶδη, καλῶν δὲ ἀκούοις μελῶν καὶ βυθμῶν, τὴν διὰ μουσικῆς παίδευσιν πρώτην κατεστήσατο, διὰ τε μελῶν τινων καὶ βυθμῶν, ἀφ' ὧν τρόπων τε καὶ παθῶν ἀνθρωπίνων ἱάσεις ἐγίνοντο, ἀριουνίαι τε τῶν τῆς φυγῆς δυνάμεων, ὃς περ εἶχον ἐξ ἀρχῆς, συνήγοντο, σωματικῶν τε καὶ ψυχικῶν νοσημάτων καταστολὴν καὶ ἀρυγασμοὺς διὰ τοῦτον διεννοοῦντο· καὶ νὴ Δία τὸ ὑπέρ πάντα λόγου ἄξιον, δτι τοῖς μὲν γυνωρίμοις τὰς λεγομένας ἔξαρτύσεις τε καὶ ἐπαφὰς συνέταττε καὶ συνηρμόζετο, δικιμονίως μηχανώμενος κεράσματά τινων μελῶν διατονικῶν τε καὶ χρωματικῶν καὶ ἵναρμονίων, δὲ ὡν βρδίως εἰς τὰ ἐναντία περιέτρεπον καὶ περιῆγον τὰ τῆς φυγῆς πάθη, νέον ἐν αὐτοῖς ἀλόγως συνιστάμενα καὶ ὑπορυθμενα, λύπτες καὶ ὄργαζες καὶ ἐλέους καὶ ζῆλους ἀτόπους καὶ φόδους, ἐπιθυμίας τε παντοίας καὶ θυμούς καὶ ὀρέξεις καὶ χαυνώσεις καὶ ὑπιάτητας καὶ σφοδρότητας, ἐπανορθούμενος πρὸς ἀρετὴν τούτων ἐκαστον διὰ τῶν προσηκόντων μελῶν, ὡς διὰ τινων σωτηρίων συγκεκριμένων φαρμάκων.

2 Πλ. Νόμων II. 660, c.

θεολόγος ἐν τῷ Μ' λόγῳ ἐπιτρέπει καὶ αὐτὴν τὴν ὄρχησιν, μετὰ τῆς παρατηρήσεως «εἰ καὶ ὄρχήσατοι δεῖ σε ὡς παυηγυριστὴν καὶ φιλέορτον, ὄρχησι μέν, ἀλλὰ μὴ τὴν Ἡραδίαδος ὄρχησι τῆς ἀσχήμονος». Πολυάριθμοι τοιχῦται θέσεις εύρισκονται καὶ παρ' ἐτέροις πολλοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πατράσιν, ἀς παρχλείπομεν συντομίας χάριν, τὰς προμνησθείσας ἵκαντος θεωροῦντες πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λόγων ἥμῶν. Ως δὲ διὰ Πλάτωνος ἀποδοκιμάζει τὸ ἄνευ λόγου μέλος, τὴν ἄνευ κειμένου, τὴν ψιλὴν δηλων ὅτι ὄργανοι καὶ μουσικήν, ὡς ἔχουσαν μόνον τὸ ἥδη ἄνευ τοῦ ὀφελίμου, οὕτω καὶ οἱ προμνησθέντες πατέρες ἀποτοῦσιν, ἵνα τὰ ἀδόμενα ἔχωσι μὴ μόνην τὴν τέρψιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὀφέλιμον, ὅπερ ἦν ἴδιον τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ θεάτρου, οὐτοὶ τραγῳδίαι ὕφειλον νὰ ὕποι «μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείχεις δι' ἥδυσμένου λόγου», δηλ. δι' ἀρμονίας βούθμοῦ καὶ μέλους, καὶ οὐ τὸ τέλος ἦν κατὰ τὸν Ἀριστοφάνην (Βκτρ. 1019), διὰ τῆς δεξιότητος καὶ νουθεσίας τοῦ ποιητοῦ θελτίους τοὺς ἀνθρώπους ἐν ταῖς πόλεσι ποιεῖν, ὅπερ Τιμοκλῆς διὰ κωμικὸς ὕστερον ἐκφράζει διὰ τοῦ

‘Ο γὰρ νοῦς τῶν ἴδιων λήθην λαβὼν
πρὸς ἀλλοτρίῳ τε ψυχαγωγηθεὶς πάθει
μεθ' ἥδονῆς ἀπῆλθε παιδευθεὶς ἀμα,

Αλλὰ καὶ διὸ Οράτιος μεμφόμενος τοὺς ποιητὰς τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, διτι·
aut prodesse volunt aut delectare poetae

ἀναγνωρίζει τὸ ὄρθιν τῆς συνενώσεως τοῦ ἥδεως καὶ ὀφελίμου τῆς ἀρχαίας θεωρίας καὶ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου διὰ τοῦ

Omne ludit punctum qui miscuit utile dulci

Πρὸς ταῦτα διὰ μὲν μέγχες Βασίλειος λέγει· «Τὸ ἐκ τῆς μελῳδίας τερπνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατέμιξεν, ἵνα τῷ προσηγεῖ καὶ λείψῃ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὀφέλιμον λαγθανόντως ὑποδεχώμεθα, κακτὰ τοὺς σοφοὺς τῶν ιατρῶν, οἱ τῶν φαρμάκων τὰ αὐτηρότερα πίνειν διδόντες τοῖς κακοσίτοις μέλιτι πολλάκις τὴν κύλικα περιχρίουσιν. Θεοδώρητος δὲ διὰ Κύρου ὠσαύτως παρατηρεῖ· «Τῇ γὰρ ἥδονῇ τῆς μελῳδίας τὴν ὀφέλειαν ἡ θεία χάρις κεράσασα, τριπόθητόν τε καὶ ἀξιέρχαστον τοῖς ἀνθρώποις διδυκαλίαν προτέθηκεν». Ωστε τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ ἐπόμενοι καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες, ἀποτοῦσιν ἵνα τὰ ἀδόμενα πρὸς τῇ τέρψις ἔχωσι καὶ διάνοιαν ὄρθην, ἢτοι τὰ ὀφέλιμον, ὅπερ καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω περικοπῶν τοῦ Χρυσοστόμου καὶ λοιπῶν καταφεύγοντον γίγνεται. Αὐστηρότεροι τοῦ Πλάτωνος εἶνε οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες πρὸς τὴν ὄργανικήν μουσικήν, ἢτις δύναται βεβαίως νὰ ἔχῃ τὰς αὐτὰς ἀποτήσεις,¹ οἵας καὶ ἡ φωνητικὴ ἐν

1. Ο Χρυσόστομος ἀναγνωρίζει τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῆς ὄργανικῆς μουσικῆς διότι λόγον ποιούμενος περὶ τῆς παρ' Ἐβραίοις καὶ Ἐλλησι χρήσεως τῶν ὄργανων λέγει· «Καὶ τὰ ὄργανα δὲ ἔχεινα διὰ τοῦτο ἐπετέτραπτο τότε, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ κιρνᾶν αὐτοὺς εἰς ἀγάπην καὶ συμφωνίαν, καὶ ἔγειρειν αὐτῶν τὴν διάνοιαν μεθ' ἥδονῆς ποιεῖν τὰ τὴν ὀφέλειαν παρεχόμενα, καὶ εἰς πολλὴν βούλεσθαι αὐτοὺς ἄγειν σπουδὴν διὰ τῆς τοιαύτης ψυχαγωγίας. Τὸ γὰρ βάναυσον αὐτῶν καὶ βάθυμον καὶ ἀναπεπτωκός σοφιζόμενος ὁ

τῇ ἐκκλησίᾳ. Τὸν λόγον τῆς ἀποκλείσεως τῆς δργανικῆς μουσικῆς ἐκ τῆς ἐκκλησίας διέσωσε Νικήτας ὁ Σερρῶν ἐκ τοῦ Γρηγορίου Νύστης ὡς ἔξιτος· «Καὶ φησίν, ὅτε ὥσπερ ἐκ τῶν μουσικῶν δργάνων μόνος ὁ ἦχος τῆς μελῳδίας προσπίπτει ταῖς ἀκοαῖς, αὐτὸς δὲ τὰ μελῳδούμενα ῥήματα οὐ διαρθροῦνται τοῖς φθόγγοις, ἐν δὲ τῇ φωνῇ τὸ συνχμφότερον γίγνεται καὶ ὁ τοῦ μέλους ῥυθμός, καὶ τῶν ῥημάτων ἡ δύναμις συνδιεξιγορένη μετὰ μέλους, ἣν ἀγνοεῖται ἀνάγκη, ὅταν διὰ μουσικῶν δργάνων ἡ μελῳδία γίγνεται». Κατὰ τὴν περικοπὴν ταύτην ἀποκλείεται τῆς ἐκκλησίας λίαν δρθῶς ἡ ψιλὴ δργανικὴ μουσική, ἢτις καθ' ἑκυτήν, ἀνευ κειμένου ἢ τούλαχιστον ἀνευ ἐπιγραφῆς τινος, οἷον «ἀποχαιρετισμὸς» «ἐπανάβλεψις» κτλ., δὲν δύναται νὰ ἐκδηλώτῃ συγκεκριμένον τι, ὡς δρθῶς ὁ Πλάτων παρατηρεῖ ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν νόμων (669, d.)¹ Ἐλλ' οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες δὲν περιωρίσθησαν νὰ ἀποκλείσωσι τὴν ψιλὴν δργανικὴν μουσικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν συνένωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς φωνητικῆς² εἰς τοῦτο δὲ προέβησαν νομίζομεν, ἐκ φόβου καταχρήσεως, καὶ διότι ἡ δργανικὴ μουσικὴ προστιθεμένη καὶ συνενουμένη μετὰ τῆς φωνητικῆς ἥδυνατο νὰ κατακλύσῃ τὴν διάνοιαν τῶν λεγομένων, καὶ νὰ ἐπισκοτίσῃ ἡ ἐπισκιάστῃ καὶ ἀμυρώσῃ αὐτήν, ἀτε διεγείρουσα μᾶλλον θυμικὰς καταστάσεις καὶ διαθέσεις. Πλὴν δὲ τούτου, νομίζομεν, ὅτι ἡ δργανικὴ μουσικὴ ἀπεκλείσθη, διότι ἔφερε τότε χαρκατήρα μάλιστα κοσμικόν, κατὰ τὸν Χρυσόστομον καὶ Βασίλειον οὖσα ἴδια τῆς θυμέλης² καὶ τῶν συμποτικῶν καὶ ἥδονικῶν διαχύσεων τοῦ λαοῦ. ἔφερεν δέρα συμποτικὸν καὶ ἥδονικὸν χαρκατήρα, καὶ εἰσαγομένη εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἥδυνατο εἰκότως νὰ βλάψῃ μᾶλλον ἢ νὰ ὠφελήσῃ, διὸ τοῦ νόμου τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἐννοιῶν μεθιστᾶσα τοὺς ἐκκλησιαζομένους, καὶ διατρέχοντος τὸ ἐν τῷ νχῷ διεγειρόμενα θρησκευτικὰ αἰσθήματα, ἐν τῷ δποίῳ οὐδὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἢ νὰ λαμβάνῃ χώραν, φέρον χαρκατήρα καὶ δμοιστητα τοῦ κοινοῦ καὶ συνήθους, ὡς ἀνωτέρω εἰθεδος, ἀφυπνίζειν αὐτοὺς ταύτη μεθώδευσε τῇ σοφίᾳ, ἀνακερίσαις τῷ πόνῳ τῆς προσεδρίας τὸ ἥδυ τῆς μελῳδίας (εἰς τὸν PN' ψχλμδν.) Ἐλλαχοῦ δὲ λαμβάνων θέμα τὸ «Ἐν τυμπάνῳ καὶ ψχληρίᾳ ψχλλάτωσαν αὐτῷ» λέγει τάδε· «Ἐγὼ δὲ ἔκεινο ἀν εἴποιμι, ὅτι τὸ παλαιὸν οὖτας ἤγοντο διὰ τῶν δργάνων τούτων, διὰ τὴν παχύτητα τῆς διανοίας αὐτῶν, καὶ τὸ ἄρτι ἀπεσπάσθαι ἀπὸ τῶν εἰδώλων. «Ωσπερ οὖν τὰς θυσίας συνεχώρησεν, οὗτω καὶ ταῦτα ἐπέτρεψε συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ διθενείᾳ.

1 "Ορα σελ. 450. (Πολιτ. VII 522 Ε') «Ἀλλ' ἡν ἐκείνη γε (ἡ μουσική,) ἀντίστροφος τῆς γυμναστικῆς, εἰ μέμνησαι, ἔθεσι παιδεύουσα τοὺς φύλακας κατά τε ἀρμονίαν εναρμοστίαν τινά, οὐκ ἐπιστήμην παραδιδούσα καὶ κατὰ ῥυθμὸν ενρυθμίαν. (Μάξιμος Τύριος λόγος 28) «Δεδοκαὶ δὲ μὴ ταυτὶ τὰ μέλη ἥδονήν μέν τινα ἔχη κεχριμένην ὑπὸ τῆς τέχνης καλῶς, ἀπομαδὲ ὄντα καὶ ἄλογα καὶ ἄφωνα μηδὲν μέγα τῇ ψυχῇ εἰς ενφρούνην συντελῆ. Εἰ γάρ τις ἔθελοι παρεκβαλεῖν τὴν ἐκ μιλῶν ἥδονὴν τῇ τῶν λόγων, ξοίκοι ἀν ὁ μὲν λόγος σιτίοις, τὸ δὲ μέλος δῆματις».

2 Χρυσόστ. Ἀλλὰ σύριγγες συνηχοῦσιν ἐκείνοις ἀσήμιῳ φωνῇ καὶ ἀτερπῇ τῇ ὄψει, τῶν γνάθων αὐτοῖς φυσωμένων καὶ τῶν νεύρων διεπωμένων. Ἀλλ' ἵντανθα ἡ τοῦ πνεύματος ἐγηγειχάρις, ἀντὶ αὐλοῦ καὶ κιθάρας καὶ σύριγγος τοῖς τῶν ἀγίων στόμασι κεχρημένη,

πομεν." Οθεν παρεδέχθησαν μόνην τὴν χορωδίαν, δηλοῦντες δι' αὐτῆς οὐχὶ μόνον τὴν πνευματικὴν ἡμῶν συμφωνίαν πλατωνικῶς, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ σύμπαντος. "Ωσπερ δὲ δ Πλάτων ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ μελοποιοῦ ἢ ποιητοῦ δρθὴν πρόσαψιν καὶ ἀπόδοσιν μελῶν, ῥυθμῶν καὶ ὀρμονιῶν εἰς τὸ κείμενον, ἐπειδὴ ἔκαστον εἶδος μουσικῆς ἔχει τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὕφος, καὶ ἀποδοκιμάζει τὴν χαλαρὰν καὶ ἔκλυτον μουσικήν, τὴν συμποτικὴν καὶ μεθυστικήν, ἦτις διὰ τῆς ἡδυπαθείας καὶ ἔκλυσεως τῆς μελῳδίας ἐκθηλύνει τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν καὶ συνεκλύει τὴν τοῦ σώματος εὐγένειαν, οὕτω καὶ οἱ τῆς ἔκκλησίας πατέρες μέχρι τοῦ Γ' αἰώνος, ἀνθίστανται πάσῃ δυνάμει κατὰ τῆς ἀποπείρχεται τῆς εἰς τὴν ἔκκλησίαν τελείας εἰσβολῆς τῆς τότε θυμελικῆς μουσικῆς, ἦτις παρὰ τῶν συγχρόνων πατέρων ὄνομάζεται διακεκλησμένη καὶ ἡδυπαθεστάτη, καὶ ἐκ τούτου ἐπιβλαβής, διότι κατὰ τὸν Χρυσόστομον»· «Πολλάκις καὶ μέλος κατακεκλασμένον τὸ τῆς ψυχῆς ἔντονον κατεμάλαξε», καταπολεμοῦσι δὲ καὶ τὰ βιωτικὰ ἀσματα, καὶ τὰς τοῦ κόσμου μελῳδίας, αἵτινες ἀπηχοῦσαι τὴν ἀκοήν, καὶ ἀπατῶσαι τὴν διάνοιαν, κατὰ τὸν Χρυσόστομον μακρὰν ἀπάγουσι τῆς ὥφελείας, εἰς ἐπιθυμίας καθέλκουσαι τῆς ἀπωλείας. Αἰσχρὸν γάρ, λέγει, ῥημάτων ἀνάπλεοι τυγχάνουσι καὶ ἀθέσμων δρέξεων ἔμπλεοι. Ἰδίως δὲ θεωροῦσιν οἱ ἔκκλησιαστικοὶ πατέρες ὡς ὅλως μὴ προσήκοντα τῇ θρησκευτικῇ λατρείᾳ καὶ μουσικῇ τὰ κεκλησμένα μέλη καὶ λυγίσματα, τὰ μέλη δηλ. ἔκεινα τὰ δποῖα περιέχουσιν ἀφθονίαν κομπισμῶν καὶ μελισμῶν, οὐ πως ἐν τῇ σήμερον ἱερῷ μουσικῇ λέγουσιν ἀφοθνίαν γοργῶι, διγόργων, τριγόργων καὶ τετραγόργων, εἴς ὃν εἶνε ἀνάπλεα τὰ καλούμενα σήμερον στιχηραρικὰ καὶ ἀργά μέλη. Τὴν τοικύτην μουσικήν, ἦτις καὶ παρὰ τῶν ἀρχαίων ἀπεδοκιμάζετο, ὄνομάζουσιν οἱ ἔκκλησιαστικοὶ πατέρες πορνικὴν καὶ χαῦνον, ἔκλυτον καὶ ἡδυπαθῆ, ἐναντίον τῆς δποίας ἀντεπεξέρχονται πάσῃ δυνάμει. Πλὴν δὲ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων δ μὲν Γρηγόριος δ θεολόγος πρὸς Σέλευκον γράφων λέγει·

Ναὶ μὴν ἔκεινο σφόδρα σοι τηρητέον
Μίσει θεάτρων, θηρίων, ἵπποδρόμων
"Ασεμνον ὡδῆν, δύσεριν κακῶν θέαν·
Τι δ' ἂν λέγοι τις ἀσμάτων αἰσχρῶν νόσους;
Μέλη τε θηλύνοντα καρδίας τόνον
Αύλοὺς, χορείας πορνικῶν βοσκημάτων
Οἵς καὶ γέρας νέμουσιν οἱ τρισάθλιοι;
Ταῦτ' οὖν ἐπαίνων καὶ θέας καὶ τέρψεως
"Η δακρύων τε καὶ στεναγμῶν ἀξία;

«Ο δὲ συγγραφεὺς τῆς πρὸς τοὺς νέους παρχινέσεως λέγει ὥσκύτως· «Κάθαρσις δὲ ψυχῆς, ὡς ἀθρόως τε εἰπεῖν καὶ ὑπὲν ἴκανῶς, τὰς διὰ τῶν αἰσθήσεων ἡδονᾶς ἀτιμάζειν, . . . μὴ διὰ τῶν ὄτων διεφθαρμένην μελῳδίαν τῶν ψυχῶν καταχεῖν. Άνελευθερίας γάρ δὴ καὶ ταπεινότητος ἔκγονα πάθη

ἐκ τοῦ τοιούτου τῆς μουσικῆς εἴδους ἐγγίγνεσθι πέφυκεν». Ὁ δέ Μέγας Βασίλειος κακίζων τὴν μουσικὴν τῆς ἐποχῆς του, ἐκθέτει τὰ ἐξ αὐτῆς προκύπτοντα κακὰ διὰ τῶν ἑξῆς· «Εἰσὶ τινες πόλεις παντοδχποῖς θεάματος θαυματοποιῶν ἀπὸ βαθέως ὅρθρου μέχρις ἐσπέρχεις αὐτῆς ἐστιῶσαι τὰς ὄψεις. Καὶ μέν τοι καὶ μελῶν τινων κεκλασμένων καὶ διεφθαρμένων καὶ παντάπασι πολλὴν ἀκολασίαν ταῖς ψυχαῖς ἐντικρόντων, ἐπὶ πλεῖστον ἀκούοντες οὐκ ἐμπίπλανται... οὐκ εἰδότες ὅτι ὅρχηστρος εὐθυνομένη θεάματιν ἀκολάστοις κοινὸν καὶ δημόσιον ἀσελγείας τοῖς συγκαθημένοις ἐστί, καὶ τὰ παναρμόνια τῶν αὐλῶν μέλη καὶ ἀσματα πορνικά, ἐγκαθιζόμενα ταῖς τῶν ἀκουσάντων ψυχαῖς οὐδὲν ἔτερον ἢ πάντας ἀσχημονεῦν ἀναπείθει, τὰ τῶν κιθαριστῶν κρούματα μιμούμενους». Ωσκύτως δέ καὶ Γρηγόριος ὁ θεολόγος ἀναφωνεῖ· «Ἀνκλάθωμεν ὕμνους ἀντὶ τυμπάνων, ψαλμῳδίαν ἀντὶ τῶν αἰσχρῶν λυγισμάτων καὶ ἀσμάτων, κρότον εὔχαριστήριον ἀντὶ κρότων θεατρικῶν». Ο δὲ Χρυσόστομος, ὁ ἀσπονδος πολέμιος τῆς θυμέλης καὶ τῆς μουσικῆς αὐτῆς, διὰ ζοφερωτάτων χρωμάτων μετὰ τῆς χαρκτηριζούστης αὐτὸν εὐγλωττίκης περιγράφων τὸ ἐπιβλαβές τῆς ἐκλύτου καὶ μαλακῆς δημώδους καὶ θυμελικῆς μουσικῆς τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, προκλεῖ τοὺς πιστοὺς νὰ ἀντεπεξέλθωσι κατ' αὐτῆς διὰ τῆς Ἱερᾶς μουσικῆς.¹

Ι Χρυσος. Ταῦτα δὲ λέγω οὐχ ἵνα ἐπαινήτε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ παῖδες καὶ γυναικας τὰ τοιαῦτα διδάσκηται ἀτματα ἄδειν, οὐκ ἐν ίστοις μόνον, οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις ἔργοις, ἀλλὰ μάλιστα ἐν τραπέζῃ. Ἐπειδὴ γάρ ὡς τὰ πολλὰ ὁ διάβολος ἐφεδρεύει μέθην καὶ ἀδηφαγίαν ἔχων αὐτῷ συμμαχούσαν, καὶ γέλωτα ἀτακτον καὶ ψυχὴν ἀνειμένην, μάλιστα τότε δεῖ καὶ πρὸ τραπέζης, καὶ μετὰ τράπεζαν, ἐπιτειχίζειν αὐτῷ τὴς ἀπὸ τῶν ψαλμῶν ἀσφάλειαν, καὶ κοινῇ μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παιδῶν ἀναστάντας ἀπὸ τοῦ συμποσίου τοὺς Ἱεροὺς; ἄδειν ὕμνους τῷ Θεῷ. Ωσπερ γάρ οἱ μίμους καὶ ὅρχηστας, καὶ πόρνας γυναικας εἰς τὰ συμπόσια εἰσάγοντες, δαιμονας καὶ τὸν διάβολον ἔκει καλοῦσι, καὶ μυρίων πολέμων τὰς αὐτῶν ἐμπιπλώσιν οἰκίας (ἐντεῦθεν γάρ ζηλοτυπίαι καὶ μοιχεῖαι καὶ πορνεῖαι καὶ τὰ μυρία δεινά) οὕτως οἱ τὸν Δαβὶδ καλοῦντες μετὰ τῆς κιθάρας, ἔνδον τὸν Χριστὸν δι' αὐτοῦ καλοῦσι... . Εχόμεθα τοίνυν τῆς ἀρετῆς, μὴ μέχρι τέρψιως τὰ λεγόμενα ἔστω, μηδὲ μέχρι παραμυθίας τινός. Οὐκ ἔστι τὸ θέατρον τοῦτο ἀγαπητοί μους κιθαριώδῶν οὐδὲ τραγῳδῶν, ἔνθα μέχρι τέρψιος ὁ καρπός, καὶ τῆς ἡμέρας παραδραμούσης, παρῆλθεν ἡ τέρψις. Καὶ εἴθε ἦν τέρψις μόνη, καὶ μὴ καὶ βλάβη μετὰ τῆς τέρψιος· ἀλλ' ὅμως ἀπεισιγ ἔκειθεν οίκαδε ἔκαστος, καθάπερ ἀπό τινος λύμης ἀναμαζάμενος πολλὰ αὐτόθι· καὶ ὁ μὲν νέος ἀπολαβών τινα τῶν σατανικῶν ἀσμάτων μέλη, ὅταν γίγνεται τῇ μνήμῃ καταθέσθαι συνεχῶς ἐπὶ τῆς οἰκίας ἄδει· δὲ δὲ πρεσβύτης τοῦτο μὲν οὐ ποιεῖ, τῶν δὲ ἔκειται λεγομένων δημάτων μέμνηται πάντων. Καὶ οἱ μὲν νόμοι οἱ παρ' "Ἐλλησι γραφέντες ἀτίμους αὐτοὺς εἶναι βούλονται· σὺ δὲ ὅλη τῇ πόλει δέχῃ, ὥσπερ πρεσβύτας καὶ στρατηγούς, καὶ ἀπαντας καλεῖς ἵνα δέξωνται κόπρον ταῖς ἀκοκίς... . Καὶ γάρ τὸν βόρεον ἀπαντα τὸν ἔκχυθέντα ὕμνην ἔκει διὰ τῶν δημάτων, διὰ τῶν φύδων, διὰ τοῦ γέλωτος, εἰς τὴν οἰκίαν ἔκαστος συνάγοντες φέρετε... . Καὶ γάρ καὶ δημάτας αἰσχρὰ αὐτόθι, καὶ σχῆματα αἰσχρότερα, καὶ κουρὰ τοιαύτη, καὶ βάδισις, καὶ στολή, καὶ φωνή, καὶ μελῶν διάκλασις, καὶ δρθαλμῶν ἔκστροφει, καὶ σύριγγες, καὶ αὐλοί, καὶ δράματα, καὶ υποθέσεις, καὶ πάντα ἀπλῶς τῆς ἐσχάτης ἀσελγείας ἀνάμεστα... . Καὶ γάρ καὶ μοιχεῖαι, καὶ γάμων ἔκει κλοπαί, καὶ γυναικες ἔκει πορνευδμεναι, ἄνδρες ἡταριχότες, νέοι μαλακιζόμενοι, πάντα πραγματίας μετά, πάντα τερατωδίας, πάντα αἰσχύνης. Οὐκ ἄρχ γελάν ἐπὶ τούτοις τοὺς καθημένους ἔχρην, ἀλλὰ δικρύειν καὶ στένειν πικρόν. Τί οὖν; ἀποκλείσομεν τὴν ὅρχηστραν φησί, καὶ τῷ λόγῳ τῷ σῷ πάντα ἀνατραπήσεται; Νῦν μὲν οὖν πάντα ἀγχτέτραπται... . Καὶ ἡμεῖς

‘Ο σφροδρότατος οὗτος πόλεμος κατὰ τὴς μωυσικῆς τῆς θυμέλης καὶ τῆς κοσμικῆς δυστυχῶς οὐ μόνον δὲν ἐπέφερε οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην μεταβολὴν καὶ βελτίωσιν, ἀλλ’ οὐδὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μωυσικὴν ἡδυνήθη νὰ τηρήσῃ ἀλώβητον ἐκ τῶν σφροδρῶν ἐπιθέσεων τῆς θυμελικῆς μωυσικῆς, οὐδὲ νὰ κωλύσῃ τὴν ἀρξαμένην εἰσβολὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Οὕτε οἱ Φιλιππικοὶ τοῦ δεινοτάτου καὶ ἀσπονδοτάτου ἔχθροῦ τῆς θυμέλης Χρυσοστόμου, οὕτε οἱ ἔκδοθέντες συνοδικοὶ κανόνες καὶ τὰ κατὰ διαφόρους καὶ ροὺς δημοσιευθέντα ἐπιτίμια τῶν Πατρικραῖων καὶ Μητροπολιτῶν, οὕτε τὰ δικτάγματα καὶ οἱ νόμοι τοῦ Ἰουστινικοῦ ἡδυνήθητον οὐ μόνον τὸν λαόν, ἀλλὰ οὐδὲ αὐτοὺς τοὺς κληρικοὺς νὰ κωλύσωσι ἐκ τῶν τερπνῶν ἀπολαχύσεων τῆς θυμέλης, τῶν θεάτρων, τῶν ἀγώνων τοῦ ἵπποδρόμου καὶ τῶν ἑορτῶν αὐτοῦ, καὶ νὰ καταργήσωσι τὰς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἑρταζομένας ἀρχαίκες ἐθνικάς ἑορτάς. Ἡ ἡδονικωτάτη μωυσικὴ τῆς θυμέλης ἐξεκένου πολλάκις τὰς ἐκκλησίας, ὡς καὶ αἱ ἐθνικαὶ ἑορταί,¹ καὶ ἀπέστη ἀπ’ αὐτῆς παρασύρουσα ἀκκτασχέτως οὐ μόνον τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς κληρικοὺς εἰς τοιοῦτον βραχυόν, ὥστε οὐ μόνον διάφοροι σύνοδοι ἀποτρεπτικοὺς ἔξεδωσαν κανόνας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἀναγκάζεται νὰ ἐκδώσῃ ἐπικνειλημμένως θεσπίσματα καὶ δικτάγματα, καὶ ἐπὶ τέλους νόμον, ἀπαγορεύοντα τοῖς κληρικοῖς τὴν εἰς τὰ θέατρα καὶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἵπποδρόμου φοίτησιν καὶ συμμετοχήν.² Ὅτι δὲ διὰ τῶν τοίνυν, φέρε παρεξετάζωμεν τὸν χορὸν τὸν ἐκ τῶν πορνευομένων γυναικῶν καὶ τῶν ἡταιρικότων νέων συνεστῶτα ἐν τῇ σκηνῇ καὶ τοῦτον αὐτὸν τῶν μακαρίων τούτων εἰς ἡδονῆς λόγον, δι’ ᾧ μάλιστα πολλοὶ τῶν ῥιζόμων νέων ἀλίσκονται ταῖς ἔκείνων παγῆσι. Τοσοῦτον γὰρ τὸ μέσον εὑρήτομεν ὅσον εἰς ἀγγέλων τις ἥκουσεν ἀδόντων ἄνω τὴν παναρμόνιον μελῳδίαν ἔκείγηγ, καὶ κυνῶν καὶ χοίρων ἐπὶ τῆς κοπρίας κατορυομένων καὶ γρυζόντων..

1 Ἀστερίου ἐπισκόπου Ἀμασείας Ὁμ. Δ'. (Λόγοι κατηγορικοὶ τῆς ἑορτῆς τῶν Καλανδῶν σελ. 216). Δύο κατὰ ταῦτον ἑορταὶ συνέδραμον ἐπὶ τῆς χθιζῆς καὶ τῆς ἐνεστώσης ἡμέρας, οὖς σύμφωνοί τε καὶ ἀδελφαί, πᾶν δὲ τούταντίον ἔχθρως τε καὶ ἐναντίως πρὸς ἀλλήλας ἔχουσαι... Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ προτιμῶντες τὴν ἐκ τῆς ματαιότητος τροφὴν καὶ ἀσχολίαν, ἀπελήφθησαν τοῦ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν συλλόγου, φέρεται κτλ. Αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀστερίου ταύτου κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ζῶντος δάναφερόμεναι δύο συμπεσοῦσαι ἑορταί εἰσιν ἡ τῶν Φώτων καὶ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καὶ ἡ τῶν καλανδῶν, περὶ τῆς ἑορτῆς τῶν ὄποίων λέγει τὰ ἔτη. «Δημόται γὰρ ἀγύρται καὶ οἱ τῆς ὀρχήστρας θαυματοποιοί, εἰς τάξεις καὶ συστήματα ἐστοῦντες καταμερίσαντες, ἐκάστην οἰκίαν διοχλοῦσιν» καὶ δῆθεν μὲν εὐφημοῦσι καὶ ἐπικριτοῦσιν, μένουσι δὲ πρὸς ταῖς πύλαις τῶν πρακτώρων ἐντονώτερον, μέχρις ἀν ἀποκνισθεῖς ὁ ἔνδον πολιορκούμενος, προήται τὸ ἀργύριον, ὥπερ ἔχει καὶ οὐ κέκτηται. Ἀμοιβαδὸν δὲ προσιόντες ταῖς θύραις, ἀλλήλους διαδέχονται, καὶ μέχρι δείλης ὀψίας ἄνεσις οὐκ ἔστι τοῦ κακοῦ· ἀλλὰ φατρίκ φατρίαν καταλαμβάνει, καὶ βοὴ βοὴν καὶ ζημία ζημίαν. Τοὺς δὲ ἱεροὺς καὶ βελτίστους γεωργούς, οἵα διατίθησιν αὕτη ἡ ἡμέρα... Καὶ οἱ τῆς κορυφῆς τῶν ἀξιωμάτων ἀνθρωπικῶν ἐπιβάντες, οἵ πολυθρύλλητοι μπατοί... Καὶ αὐληταῖς κακοδαίμοσι, καὶ μίμοις, καὶ ὀρχησταῖς, καὶ ἀνδρογύνοις; καὶ γυναιξὶ πόρναις, ὕνιον παρεχούσαις τῷ δημίῳ τὸ σῶμα κτλ.

2 Ἡ μὲν ιγ'. τῶν καλουμένων ἀπιστολικῶν διατάξεων λέγει· «Θεατρομανία εἴ τις πρόσκειται ἡ κυνηγίοις, ἡ ἵπποδρομικοῖς ἀγῶσι παυτάσθω ἡ ἀποβαλλέσθω». Ἐν δὲ τῷ 62 κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου αὐτῶν ἀναφέρεται· «Φεύγετε δὲ καὶ τὰ ἀπρεπή τῶν θεαμάτων, τὰ θέατρά φημι καὶ τὰς Ἑλληνικὰς πομπάς, ἐπαυδάς κτλ.» Ἐν τῷ 61 κεφαλαίῳ αὐτῶν διη-

τοιούτων μέσων ούτ' είναι κατωρθώθη, ἀποδεικνύεται ὅτι αἱ ἑορταὶ αὗται δὲν ἔπικυραν νὰ ἑορτάζωνται μέχρι τῆς ἀλώτεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ζῶντος Ματθίου τοῦ Βλαστάρεως, καθ' ὃν, «αἱ μὲν Καλάνδαι ἐωράζοντο τῇ 1 Ἰανουαρίου... τὰ Βοτὰ δὲ Πανί... τὰ Βρουμάλια ἢ Ρουσάλια, καὶ τὸ τήμερον εἶναι μετὰ τὸ ἄγιον Πάσχα ἐν τοῖς ἀγρόταις γενόμενα ἵδοι τις ἀν ἀπερ ἐτελοῦντό ποτε τῷ Διονύσῳ πάρα τοῖς "Ελλησι κτλ." Ὡσαύτως δὲ Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης λέγει· «Τὰς νῦν καλάνδας πανηγυρίζουσι πάντες, οἵ τε Ρωμαίων πρεσβεύεται, καὶ τῶν εἰς χαρμονὴν συντελουσῶν ἡμερῶν ταῖς μεγίσταις ἐγκρίνουσι, καὶ οὐκ ἔσθ' ὅστις αὐτὰς οὐκ ἔγει γλυκεῖν ἑορτήν, εἰ μὴ βούλεται καὶ αὐτὸς ἥδυσμά τι παρκεῖται τῇ πανηγύρει, καὶ τῇ τῶν ἑορ-

γετῶν· «Σὺ δὲ καταλιπὼν τῶν πιστῶν τὸ συνάθροισμα, τοῦ Θεοῦ τὸν ἐκκλησίαν, καὶ τοὺς ἔκείνους νόμους... καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ ἡδη καὶ πομπαῖς Ἐλλήνων συντρέχεις, καὶ ἐπὶ τὰ θέατρα ἐπείγῃ, ἐπιθυμήσας εἴς τῶν εἰσπορευομένων ἔκει λογισθῆναι καὶ μετασχεῖν ἀκριμάτων ἀπρεπῶν, ἵνα μὴ λέγωμεν, μυστρῶν». Ἡ ἐν Τρούλλῳ σύνοδος ἔξεδωκε τὸν ΕΔ' κανόνα λέγοντα· «Μὴ ἔξεστω τινὶ τῶν ἐν Ἱερατικῷ καταλεγομένων τάγματι, ἢ μοναχῶν ἐν ἴπποδρομίαις ἀνιέναι ἢ θυμελικῶν παιγνιδίων ἀνέχεσθαι». Ὡς ἐν Λασοδικαίῳ τὸν ΝΔ'. «Οἱ δετοιερατικούς ἢ κληρικούς τινας θεωρεῖν ἐν γάμοις ἢ δείπνοις, ἀλλὰ πρὸ τοῦ εἰσέρχεσθαι τοὺς θεμελικούς ἐγείρεσθαι καὶ ἀναγωρεῖν ἔκειθεν. Ὡς 123 νεαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔχει ὁ ἔξῆς· «*Interdicimus autem sanctissimis episcopis, presbyteris, et diaconis, lectoribus, et omnibus aliis cuiuslibet venerandi collegii aut schematis constitutis, ad fabulas ludere, aut aliis ludentibus participes ac inspectatores fieri, aut quodlibet spectaculorum spectandi gratia venire.*» Πρὸς δὲ Ἐπιφάνιον τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην γράφει περὶ τούτου τὰ ἔξῆς· «Οἱ δὲ κληρικοὶ καὶ ἀπροκαλύπτεις ἢ ταῖς τῶν ἵππων ἀμίλλαις παραβάλλουσιν ἢ τῶν ἐν σκηνῇ καὶ θυμέλαις θεαταὶ γίγνονται παιγνιδίων, ἢ ταῖς ἐν θεάτροις τῶν μαχομένων πρὸς θηρία μάχαις παρχίνονται. Πολλάκις μὲν αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα φυλάττεσθαι προηγορεύσαμεν, δρῶντες δὲ τὴν πειρατείαν τούτων γενομένην ἡμῖν προσαγγελίαν εἰς ἀνάγκην ἥλθομεν ἐπὶ τὸν παρόντα νόμον διὰ τὴν ὑπὲρ εὐσεβίας ἀφικέσθαι σπυσθῆν, καὶ ἀμα μὲν ὑπὲρ τῆς Ἱερωσύνης αὐτῆς, ἀμα δὲ ὑπὲρ τοῦ κοινῆς συμφέροντος». Ωσαύτως χαρακτηριστικὸν τῆς ἡθικῆς καταστάσεως τινῶν τοῦ κλήρου εἶναι καὶ τὰ ἔξῆς ἐν τοῖς κανόσι τῆς πρώτης καὶ δευτέρας συνόδου ἐν τῷ ναῷ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων περὶ τῶν μοναχῶν ἀναφερόμενων· «Ἐπειδὴ τινες τὸν μονήρη βίον ὑποδύεσθαι σχηματίζονται, οὐχ ἵνα τῷ Θεῷ καθαρῶς διυλεύωσιν, ἀλλ ἵνα τῇ σεμνότητι τοῦ σχῆματος δόξαν εὐλαβεῖας προσλάβωσι καὶ τῶν οἰκείων ἐγτεῦθεν ἥδονῶν ἀφθονον εὑρίσωσι τὴν ἀπόλαυσιν κτλ.» Ωσαύτως ἢ ἐν Τρούλλῳ σύνοδος ἐπειράθη νὰ καταργήσῃ τὰς τότε ἑορταζομένας ἔθνικὰς ἑορτὰς διὰ τοῦ ΕΙ' κανόνος λέγοντος· «Τὰς οὖτω καλουμένας καλάνδας καὶ τὰ λεγόμενα βοτά, καὶ τὰ καλούμενα βρουμάλια, καὶ τὴν ἐν τῇ Τριάνῃ τοῦ Ηλιού τῷ ἀγρινῷ ἔπιτελνυμένην πανήγυριν, καθίστας ἐκ τῆς τῶν πατρῶν πανλιτείας περιαρεθῆναι δουλόμεθα. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς τῶν γυναιών δημοσίας ὄρχησεις, ὡς δισέμνους καὶ πολλὴν βλάστην ἐμποτεν δυναμένας» ἔτι μὴν καὶ τὰς δινόματι τῶν παρ' Ἐλλησι ψευδῶς δινομασθέντων Θεῶν, ἢ ἔξι δινόρων καὶ γυναικῶν γινομένας ὄρχησεις, κατά τι ἔθος παλαιὸν καὶ ἀλλότριον τοῦ τῶν χριστιανῶν διοί, ἀποπεμπόμεθα ὄριζοντες, μηδένα ἀνδρα γυναικείαν στολὴν ἐνδιδύσκεσθαι, ἢ γυναικα τὴν ἀνδράσιν ἀρμόδιον· ἀλλὰ μήτε προσωπεῖα κωμικά, ἢ σατυρικά, ἢ τραγικά δινοματι, μήτε τὸ τοῦ βδελυκτοῦ Διονύσου δινόμα, τὴν σταφυλὴν ἐκθλίσοντας ἐν τοῖς ληνοῖς ἐπιβοῦν, μηδὲ τὸν οἶνον ἐν τοῖς πίθοις ἐπιγέοντας γέλωτα ἐπικινεῖν ἀγνοίας τρόπῳ ἢ μηταιότητος τὰ τῆς δαιμονιώδους πλάνης ἐνεργούντας. Τοὺς οὖν ἀπὸ τοῦ νῦν τῶν προειρημένων ἐπιτελεῖν ἔγχειροῦντας, ἐν γνώσει τούτων καθισταμένους, τούτους, εἰ μὲν κληρικοὶ εἴεν, καθαρεῖσθαι προστάσσομεν, εἰ δὲ λαϊκοὶ ἀφορίζεσθαι».

ταστῶν Ἰλαρότητι παρακράτειν τὸν γέλωτον». "Ετι δὲ ὁ λιγώτερον ἡδυ-
νήθησαν οἱ κατὰ τῆς Θυμελικῆς μουσικῆς Φιλιππικοὶ τοῦ Χρυσοστόμου νὰ
κωλύσωσι τὴν εἰτρολὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τὴν ἀρχὴν ἔκβήκε-
χεντιν τῆς ἐκκλησιακῆς μουσικῆς ζῶν ἐπεῖδε καὶ αὐτὸς ὁ δεινὸς τῆς
Θυμελῆς ἀντίπαλος, ὅστις μετὰ μεγίστης ἀγχοντήσεως διειλογεῖ τὴν
ἐπὶ μέρος ἐπικράτησιν αὐτῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τῶν ἑξῆς. «Εἰσί τινες
τῶν ἐνταῦθι, καταρρονοῦντες μὲν τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ τοῦ πνεύματος λόγικ
καὶ ἡγούμενοι, φωνὰς ἀτάκτους ἀφίστιν, ὅλῳ τῷ σώματι δονούμενοι, καὶ
περιφερόμενοι, καὶ ἀλλότρια τῆς πνευματικῆς καταστάσεως ἐπιδεινούμε-
νοι τὰ ἥθη. "Αθλιε καὶ ταλαίπωρε! Σὺ τὰ μίμων καὶ ὀργήστων ἐνταῦθι
παράγεις, ἀτάκτως μὲν τὰς χεῖρας ἐπανατείνων, καὶ τοὺς ποσὶν ἐφαλλό-
μενος καὶ ὅλῳ περικλώμενος τῷ σώματι· ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις ἀκου-
σιάτων τε καὶ θεαμάτων τὸν νοῦν συνεπατίσθης, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκεῖνες
πραττόμενα τοῖς τῆς ἐκκλησίας ἀναρρύσεις τόποις». Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν
λέγει· «Καὶ σκτανικὰς μὲν ὠδὰς καὶ ὀργήσεις αἴρονται οἱ παῖδες οἱ ἡμέ-
τεροι, ψηλαὶ δὲ οὐδεὶς οὐδένας οἶδεν, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνη τὸ πρᾶγμα δο-
κεῖ εἶναι καὶ γέλως». Ο δὲ σύγχρονος αὐτοῦ ἄγιος Νεῖλος ἐπιστέλλων πρὸς
Θεόδωρον τὸν Τριβολίνον λέγει· «Πῶς οὐ δέδοικας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ
κόπιον εἰσφέρων πορνικῶν φραγμάτων καὶ γελοίων ρυπαρῶν καὶ συρρετίκες
πολλῆς καὶ λόγων ψυχοθλασθῶν;» Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χρυσοστόμου
φάνεται ὅτι ἡ Θυμελικὴ μουσική, εἰτρολοῦσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετὰ πε-
σματώδη ἀγῶνα, καὶ κυρία τοῦ πεδίου τῆς μάχης γενομένη, διέμεινεν ἐν
αὐτῇ πολυτρόπῳ καὶ ποικίλῳ ἀναπτυσσομένῃ μέχρι τῆς ἀλώτεως τῆς
Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. "Ηδη οἱ αληθικοὶ δὲν ἔταν ἡναγ-
κατημένοι νὰ φοιτῶσιν εἰς τὰ θέατρα χάριν τῆς Θυμελικῆς μουσικῆς, ὁ δὲ
κατὰ τὸν ἔννατον κιῶνα ζῶν Πατριάρχης Θεοφύλακτος πρότεται ὅλως τὸ
ἀντίθετον τοῦ Χρυσοστόμου, διότι κατὰ τὸν Κεδρηνόν, «Ἐργον ἐκείνου καὶ
τὸ νῦν κρατοῦν ἔθος ἐν ταῖς λαμπραῖς καὶ δημοτελέσιν ἱούταῖς ὑδρίζεσθαι
τὸν Θεὸν καὶ τὰς τῶν ἀγίων μνήμας; διὸ λιγισμάτων ἀπειπῶν καὶ γε-
λώτων καὶ παραχρήμων αρκυγῶν τελουριένων τῶν θείων ὕμνων, οὓς ἔδει
μετὰ κατανύξεως καὶ συντριψμοῦ αριθίκας ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἡμᾶς σωτηρίκες
προσφέρειν. Πληθιος γάρ συττησάμενος ἐπιρρήτων ἀνδρῶν, καὶ ἔξαρχον αὐτοῖς
ἐπιστήσας Εὐθύμιον τινα Κατυῆν λεγόμενον, διὰ τοῦτος δομέστικον τῆς ἐκ-
κλησίας πρωτοβάτης, καὶ τὰς σκτανικὰς ὀργήτεις καὶ τὰς ἀτάκτους αρχαί-
γνές, καὶ τὰ ἐκ τριῶν καὶ χαριτιπείων ἡρακλισμένα ἀτάκτα τελεῖται
ἔδιδαξεν. Περὶ δὲ τοῦ Πατριάρχου Ησαΐου Νικηφόρου διηγεί-
ται τὰ ἑξῆς. «Ἐκεῖθεν ἀπέρχεται ὁ Ἀνδρόνικος εἰς τὴν μονὴν τῶν Μαγ-
γάνων, ἐνθικεῖται ἀπέργυφος φυλακῇ εὑρίσκεται ὁ Πατριάρχης Ησαΐος. Τοῦτον
οὖν ἀρχεῖται, καὶ ἐφ' ἐν τῶν βασιλικῶν ὀχημάτων ἀναβιβάται, ὃς
εἶχε τῶν ἐργασίαφῶν καταμημάτων, τῷ πατριάρχεικῷ φέρων ἀποδίδει-

θρόνῳ, οὐκ ἐπισκόπων τινῶν, οὐδὲ πρεσβυτέρων προοδευόντων καὶ ἐπομένων, ἀλλ' αὐλητῶν καὶ αὐλητρίδων, καὶ δρυγηστῶν καὶ δρυγηστρίδων σὺν ψᾶταις χαρμοσύνοις τὴν πομπὴν ποιουμένων ἔκείνην. Ἐκ τῶν δποίων μίας τις, ἡ μάλιστα τῶν ἄλλων αὐλητρίδων δοκιμωτάτη, ἵππου ἐν ἀνδρικῷ σχήματι ἐπιβίνουσα... εἶπετο καὶ νῦν προπέμπουσά τε τῷ Πατριάρχῃ καὶ ταῖς συνήθεσι καὶ πορνικαῖς φλυαρίαις τὸν τε Πατριάρχην καὶ ὅσοι τότε παρῆσαν, εἰς γέλωτας ἀσήμους ῥῆστα παρασύρουσα». Ο δὲ Ζωναρχὸς ὑπομνηματίζων τὸν 75 ακνόντα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου λέγει, ὅτι «Ἀπαγορεύει δὲ κανὼν οὗτος τὸ ἐπιλέγειν ἀνοίκειόν τι καὶ ἀνάρμοστον τῇ ἐκκλησίᾳ, διότι εἶνε τὰ κεκλασμένα μέλη καὶ μυνιρίσματα, καὶ ἡ περιττὴ τῶν μελῶν ποικιλία, ἐκτρεπομένη εἰς ψᾶταις θυμελικὰς καὶ εἰς ἀσματα πορνικά, τὰ νῦν ἐν ψιλῷ ωδίκις ἐπιτηδευόμενα μάλιστα». Τὰ αὐτὰ περίπου ἐπιχαλαμβάνει καὶ δὲ Βαλσαμών, καὶ ἔτερός τις ἀνώνυμος λέγει. «Σημείωσει τὸν παρόντα κανόνα, διτοις κωλύει τὰς θυμελικὰς ψιλῷ ωδίκιας καὶ τὰ λεγόμενα διαπλάσματα, καὶ θαύμασον πῶς γίνεται ἡ τούτου καταφρόνησις». Καὶ Μιχαήλος δὲ ὁ Βλάσταρις ἐξηγούμενος τὸν ΟΕ' τῆς Γ', συνόδου κανόνα λέγει· «Μηδὲ τοῖς κεκλασμένοις καὶ ἀσέμνοις μέλεσι χρήσθι, καὶ τῇ περιττῇ τῇ τῶν ἀσμάτων ποικιλίᾳ, καὶ ψῆφον τερετίσμασιν, ἀ θυμελικαῖς οὐχ ἕκειστα, καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡ ἐκκλησίᾳ προσήκει Θεοῦ· πολλάκις δὲ ταῦτα καὶ πρὸς πολλῶν κεχώλυται Πατριαρχῶν μετὰ σφροδρῶν τῶν ἐπιτιμίων· παρήγγελται δὲ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀποίκιλον τῆς ψιλῷ ωδίκιας ἀσπάζεσθι, ἐν δὲ ταῖς πχννυχίσι καὶ ταῖς τελεταῖς τῶν ἀποχρομένων, ὡς τὸ ἀρχεῖον ἔθος καὶ θεοφιλές εἶχεν, ἀλλ' οὐδὲν γέγονεν πλέον». «Η πρχγυκτώδης ἀλήθεια τῶν ιστορικῶν τούτων μαρτυριῶν ἀποδεικνύεται καὶ ἐπιχυρούτατι πληρέστατα διὰ τῶν σωζόμενων μελῶν καὶ μελωδίῶν τῆς τοῦ μεταξιῶνος ἐλληνικῆς ἐκκλησίας. Αἱ μὲν πρὸ τοῦ Η'. αἰῶνος μελωδίαι τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων κομικῶν ἐκκλησιῶν φέρουσιν ἔχνη τινας τῆς ἐπιδράσεως τῆς θυμελικῆς μουσικῆς, αἱ δὲ μετὰ τοῦ Η'. αἰῶνα μεμελοποιημέναι ἔχουσι παντελῶς διάφορον ὄφος τοῦ τῶν πρὸ αὐτοῦ, δικρινόμεναι διὰ τῆς ἀφθόνου καταχρήσεως τῶν μελισμῶν καὶ κομπισμῶν καὶ λυγισμάτων. Τὸ γνήσιον ὄφος τῆς ἐκκλησιακῆς μουσικῆς διετήρησαν αἱ μελωδίαι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἱερουσαλήμ, ἣτις δὲν εύρισκετο ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θυμελικῆς καὶ δημάδους μουσικῆς, καὶ ὑπὸ τὴν αὐθαίρεσίαν καὶ ἐπιρροὴν τῆς αὐλῆς, ὡς ἡ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Η ἱερὴ μουσικὴ τῆς ἐκκλησίας Ἱερουσαλήμ, καλουμένη καὶ ἀγιοπολιτική, περιέχεται ἐν χειρογράφοις, τὰ διποία ἀπατελλούσιν ἴδιαν οἰκογένειαν· ταύτης αἱ μελωδίαι εἰσὶ παραχτεσματικούς καὶ διὰ συτήρικτος μουσικῶν σημείων ἐπὶ μέρους διαφόρου τοῦ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε ἔζετασθέντα ὑπὸ ἡμῶν χειρογράφων μελωδίῶν καὶ μελῶν τῶν παραχτεσματικῶν

διὰ μουσικῶν σημείων, ἡ ἵερὴ μουσικὴ φένεται ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ Σ'. αἰῶνος διηγέθη εἰς τὴν τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἣν ἡμεῖς πρὸς διάχρισιν ὀνομάζομεν βυζαντικήν, ἀνὰ τὸν χρόνον συνταυτισθεῖσαν μετὰ τῆς θυμελικῆς, καὶ εἰς τὴν τῆς ἐκκλησίας Ἱερουσαλήμ, διατηρήσασαν τὸ γνήσιον ἐκκλησιαστικὸν ὕρος, καὶ πρὸς διάχρισιν κατὰ τὴν βυζαντιακὴν ἔτι ἐποχὴν καλουμένην ἀγιοπολιτικήν. Μεταξὺ ἀμφοτέρων ὑπάρχουσι διαφορὰ οὐ μόνον εἰς τὴν παραπομπαντικήν, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἀλλαχτίντες αἰνίττεται Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος λέγων «Εὐχὰς δὲ καὶ ψηλομωδίας οὐ τὰς αὔτας, ὡς εἴρηται, ἀπασχεῖ αἱ ἐκκλησίαι ἔχουσιν, ἀλλ' οὐδὲ τὰς αὔτας βίβλους καὶ ἀνχγνώσματα».

Περὶ δὲ τῶν πρὸ τῆς ἀλώτεως τῆς Κ/πόλεως ἐκκλησιαστικῶν χορῶν ἔχομεν τὰς Ἑγγίς θετικὰς εἰδῆτεις. Κατὰ τὴν τρίτην νεφρὰν τοῦ Ἰουστι-ψιανοῦ¹ τὸ προσωπικὸν τῶν τρῶν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ χορῶν, ὑπερμέτρως αὐξηθέν, περιορίζεται εἰς 60 πρεσβυτέρους, 100 διακόνους καὶ 90 ὑποδιακόνους, ἀποτελοῦντας τὸν ἐντὸς τοῦ βήματος χορὸν· εἰς 25 ψάλτας, ἀποτελοῦντας τὸν δεύτερον χορὸν, διηρημένους εἰς δύο ἡμιχόρια, ὃν ἐκτεταρον εἶχεν ἴδιον Δοκέστικον· τὸν δὲ τρίτον ἀπετέλουν οἱ ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦς, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας κειμένου, 110 ἀνχγνώσται. Ωσκύτως ἡ δωδεκάτη νεφρὴ τοῦ Ἡρκαλείου περιορίζει τὸν ἀριθμὸν τοῦ προσωπικοῦ τῆς μὲν Μεγάλης ἐκκλησίας εἰς 80 πρεσβυτέρους, διακόνους ἀρρενας 150, θηλείας διακόνους 40, ὑποδιακόνους 70, ἀνχγνώστας 160, καὶ ψάλτας 25. τῇ; δὲ τῶν Βλαχερνῶν εἰς περσόντερους 12, διακόνους ἀρρενας μὲν 18, θηλείας δὲ 6, ὑποδιακόνους 8, ἀνχγνώστας 20, ψάλτας 4, καὶ πυλωρούς 5. "Αννη δὲ ἡ Κοιμητὴ λέγει, ὅτι ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ἐψκληλον ἐνχλλάξ δύο χοροί, εἰς ἀνδρῶν καὶ ἔτερος γυναικῶν, ἀποτελούμενος ὑπὸ τῶν διακονησσῶν,² ὥστε πιθανὸν καὶ αἱ ἐν ταῖς ἀνωτέρω νεφραῖς ἀναφερόμεναι θήλειαι διέχονται ἐλάχιστον μέρος εἰς τοὺς χορούς· Μιχαὴλ δὲ δ Ψελλὸς περὶ τῇ; Θυγατρὸς αὐτοῦ Στυλιανῇ; λέγει δτι ἐλάχιστη μέρος εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς χορούς.³ δ αὐτὸς δὲ Ψελλὸς περὶ Ἰωάννου τοῦ

1 Νεερὴ γ'. Θεσπίζομεν μὴ περχιτέρω μὲν ἔξηκοντα πρεσβυτέρων κατὰ τὴν ἀγιωτάτην μεγάλην ἐκκλησίαν εἰναι, διακόνους δὲ ἄρρενας, ἐκατόν, τεσσαράκοντα δὲ θηλείας, καὶ ὑποδιακόνους ἐννενήκοντα, ἀναγνώστας δὲ ἐκατὸν δέκα, καὶ ψάλτας εἴκοσι πέντε, ὡς εἶναι τὸν τάνγρα ἀριθμὸν. τῶν. εὐλαβεστάσιν. κλερκοῦν. τῆς. μεγάλης. εὐαλεπίσας. ταρκαναδίας. εἴκοσι. κέντε προσώποις καὶ ἐκατὸν πρὸς τούτοις τῶν καλουμένων πυλωρῶν. "

2 Ἀλεξιάδος βιβλ. ιε'. Τῷ δὲ ναῷ τοῦ μεγαλοκήρυκος Παύλου κληρος μέγας κατείληκτο καὶ πολὺς, καὶ φώτων διψήσια, καὶ παραγενόμενος εἰς τούτον τὸν νεών, ἕδος ἀν χορούς ἐκτερωθεν ἀντάθοντας. Κατέταξε γάρ τῷ τῶν Ἀποστόλων νεώρῳ φέροντας καὶ φέρουσας κατὰ τὸν Σολομῶντα ἐπιμελεῖς γάρ καὶ τὸ τῶν διακονησῶν πεποιήκεν ἔργον.

3 Ἀλλ' ἐποφθῆται τις ἐν κόραις οὗτω τοῖς θείοις προσανατεθειμένη, ὡς δρθρίοις παρουσιάζειν ἐν φρεσσι καὶ τῶν ἀδόντων τοῖς χοροῖς συνεφίστασθαι καὶ ὑμνωδὸς μετὰ τῶν ἄλλων γνωρίζεσθαι. Καὶ ἀδουσι συνῆδε καὶ τῶν ὑπορωνούμενων τοὺς θείους ὑμνους ἐπακριωμένη, οὐδὲν παρίει τῶν ὅσα πρὸς ὑμνωδίαν Θεῷ ἐπάναγκες ἀναφέρεσθαι. Τις φέρουσης ἐν ναῷ Κυρίου ἐπακριώμενος, καὶ τοῖς τῶν ὑμνων μέλεσι τὰ ἐντῆς παραμηγνυσάσης φελλίσματα, οὐ τὸν τῇς φύσεως πλάστην ἐδόξασε, καὶ τῇς φέρουσης τεθαύμαχε τὰ φιλόθεον.

Εύχαίτων Μητροπολίτου λέγει, ὅτι ἐν τῇ κατ' αὐτὸν Μητροπόλει ἐλάμβανε μέρος εἰς τοὺς πολυρώνους χοροὺς ἀπας δ λαδές, οὐδὲ τῶν γυναικῶν ἔξαρσος μένων.¹ Ἐκ τῶν μαρτυριῶν δὲ τούτων μηνθάνομεν, ὅτι οὐ μόνον ὡρισμέναι διακόνησσι, ἀλλὰ καὶ αἱ κόραι ἐπισήμων οἰκογενειῶν, οἵτινες τοῦ Ψελλοῦ, ἐλάμβανον μέρος εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς χορούς, πολυφώνους καὶ παραχρημάτους σύνταξις, ὥστε οἱ βυζαντινοὶ ἦσαν πολὺ δικαιότεροι ἡμῶν πρὸς τὸ γυναικεῖον φῦλον. Ἡ συμμετοχὴ ὅλου τοῦ λαοῦ εἰς τὰς ὑμνῳδίας, ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου², τοῦ Θεοδωρῆτου, καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων.

Περὶ δὲ τοῦ ἑρμηνευτικοῦ ἢ ἔξαγγελτικοῦ, τουτέστι τοῦ προκτικοῦ μέρους, ἔχομεν ὡστεῖτος θετικὰς γνώσεις, τὸ μὲν ἐξ ἴστορικῶν πηγῶν, τὸ δὲ ἐκ τῶν χειρογράφων τῶν μελῳδῶν. Κατὰ μὲν τὸν Μέγαν Βασιλείου δύο ἦσαν οἱ ἐπὶ τῇς ἐποχῇς αὐτοῦ συνήθεις τοῦ ἀδειν τρόποις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἃ ἀντιψαλλόμενος ἢ ἀντίφωνος, καὶ δ καθ' ὑπακοήν. Ἀ' Εκ νυκτὸς γάρ, λέγει, ὁρθίζει παρ' ἡμῖν δ λαδές ἐπὶ τὸν οἶκον τῇς προσευχῆς καὶ ἐν πόνῳ καὶ θλίψει καὶ συνοχῇ δικρύων ἔξομολογούμενοι τῷ Θεῷ, τελευταῖον ἔξαγνηστάντες τῶν προσευχῶν εἰς τὴν ψαλμῳδίαν καθίστανται. Καὶ νῦν μὲν διχῇ δικνεμηθέντες, ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις,³ διμοῦ μὲν τὴν μελέτην τῶν λογίων ἐντεῦθεν κρατύνοντες, διμοῦ δὲ καὶ τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἀμετεώριστον τῶν καρδιῶν διοικούμενοι: "Ἐπειτα πάλιν ἐπιτρέψαντες ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους, οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσι· καὶ οὕτω; ἐν τῇ ποικιλίᾳ⁴

1 Μ. Ψελλ. Εἴτε γάρ ἐν Σεραφίμ μέλη, διμούρενα, εἴτε ἐν Χερουβίμ προσφόρμενα, εἴτε παρὰ τῶν θρόνων συναρμοζόμενα, εἴτε παρὰ τῶν ἐφεξῆς τάξεων μελουργούμενα, εἴτε παρὰ τῶν Θείων ψυχῶν μουσοργούμενα, πάντα ἀν τις ὅδοις ἐν τῇ κατ' αὐτὸν Μητροπόλει τῷ κρείττονι φωναῖς ἀσιγήτοις ἀναπεμπόμενοι· προστιθήκει ταῖς χοροστασίαις τοὺς κύκλους τῶν ψαλλόντων, ἐπηγένησε τοῖς μέλεσι μέλη, καὶ τοῖς βυθμοῖς βυθμούς προσενήνοχε· πᾶν έθνος; ἐπισυνήγαγε, πᾶσαν τέχνην, πᾶν ἐπιτήδευμα, ἔνδον τοῦ ιεροῦ ναοῦ πάντας συνήγαγε, καὶ τὰς ἀγρούκους γλώσσας πρὸς τὴν τοῦ κρείττονος ὑμνῳδίαν ἐρρύθμισεν· οὖθ' ὁ τέκτων οὖθ' ὁ σκυτοτόμος, οὖθ' ὁ χαλκεύς, οὖθ' εἴ τις έπειτας χειρῶνας ἢ βάναυσος, τῶν μυστηρίων ἀτέλεστος, οὖθὲ τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἐμμελείας ἀμέτοχος· ἀλλ' ὡς πρὸς βραχέος τὸ σκῦτος ἐν ταῖς χερσὶ, οὗτος ἐνδον γενόμενος τοῦ ναοῦ ἀθρόον μεταπεποίηται, καὶ τὴν τε φωνὴν συνηγεῖ ταῖς ἀγγελικαῖς σάλπιγξι, τοὺς τε δικτύλους βυθμίζει πρὸς τὴν τοῦ χοροῦ συμφωνίαν· οὖθὲ τὸ θηλυ πόρρω τῶν τοιούτων ἐστί· ἀλλὰ καὶ ταῦταις ἐστί τινα μέλη τοῖς μείζουσι συνυπηχοῦντα χοραῖς."

2) Βασιλ. «Πῶς οὐχὶ καλλίων ἐκκλησίας τοιαύτης σύλλογος, ἐν ἣ συμμιγής ἦχος, οἵδιν τινος κύματος ἡδόνη προσφερομένου, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ νηπίων, κατὰ τὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν δεήσεις ἐκπέμπεται;»

3 Θεοδ. Ἐν πάσαις γάρ ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις, τοῦ ιεροῦ καθηγουμένου συλλόγου, ἄπας δ λαδές τὸν εὑργέτην ὑμνεῖ.

4 Γρηγ. Θεολ. Ὡ τῶν ἀντιφθύγων καὶ ἀντιφῶνων ἀτμάτων τοῖς ἐκατέρωθεν θιασάταις, καὶ λατρευταῖς τῆς θείας ἐν κρύστοις μεγαλεῖσητος.

5 Περὶ τοῦ ποικίλου τῆς ψαλμῳδίας ἐν τῇ ΔΖ' ἔρωτήσει λέγει τάδε· «Χρησιμεύει δὲ λαγίζομεν τὴν ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ ψαλμῳδαῖς κατὰ τὰς ἐπικεχριμένας ὥρας διαφοράν τε καὶ ποικιλίαν, καὶ κατ' ἐκεῖνο, ὅτι ἐν μὲν τῇ δικτύλοτητι πολλάκις που καὶ ἀκτιδιὰ ἡ ψυχὴ καὶ ἀπομετεύριζεται· ἐν δὲ τῇ ἐναλλαγῇ καὶ τῷ ποικίλῳ τῇς ψαλμῳδίας καὶ τοῦ περὶ ἐκάστης ὥρας λόγου γεαροποιεῖται· αὐτοῖς ἡ ἐπιθυμία καὶ ἀνακαγγίζεται τὸ νηφάλιον»

της ψχλιμωδίας κτλ.». Έν δὲ τῇ ΣΖ' ἐπιστολῇ λέγει, ὅτι οἱ τρόποι οὗτοι τοῦ ἀδειν, δι' οὓς οἱ δικτύλλοντες αὐτὸν ἔγειρον ἀκήγυκτον καὶ ἀπόνδον πόλεμον, ¹ τὴν ἐν γρήταις ἥτιν ἐν πολλαῖς ἐκκλησίαις.²

‘Ο καθ’ ὑπακοὴν δὲ τοῦ ἄδειν τρόπος, ἀναρέσεται μὲν καὶ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς διατάξεσι,³ ποιοῦνται δὲ λόγον περὶ αὐτοῦ καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες. ‘Ο μὲν Θεοδώρητος περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀθηναϊοῦ λέγει· «Καθεσθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου, προέτρεπε τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψχλιμόν, τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν, «Οτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Σκρῆ δὲ ἴδειν τοῦ τρόπου τούτου τοῦ ἄδειν παρέχει ἡμῖν ὁ κατὰ τὸν Δ’ αἰῶνα ἀκμάτης Μεθόδιος ὁ μάρτυς καὶ Πατέρων ἐπίσκοπος ἐν τῷ συμποσίῳ τῶν δέκα παρθένων, λέγων τάδε· «Ως οὖν ἀνέστηται, τὴν Θέκλαν μέσην τῶν παρθένων, ἔρη, ἐκ δεξιῶν δὲ τῇς Ἀρετῇς στῆσαι, κοσμίως ψέλλειν· τὰς δὲ λοιπὰς ἐν κύκλῳ, καθέπειρ ἐν χοροῦ σχήματι συστάσαις ὑπακούειν αὐτῇ». Αἱ ὑπὸ τῇς Θέκλας ψχλιμωμέναι ὡδαὶ εἴλοισι καὶ τέσσαρες τὸν ἀριθμὸν κατὰ τὴν τάξιν τῶν 24 γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαριθμοῦ ἐπιγράφονται ψχλιμοί, δι' ἣν πρώτη ἔχει ὡδα.

Ψαλμὸς

«Ἄνωθεν παρθένοι, βοῆς ἐγερσίνεκοις ἥχοις ἥλθε, Νυμφίω λέγων πασυδὶ ὑπαντάνειν λευκέσιν ἐν στολαῖς καὶ λαμπάτι πρὸς ἀνακτολάς. Ἔγρεσθε πρὸν φθάστῃ μολεῖν εἶτα θυρῶν ἀνακέν. Μετὰ δὲ τὸ τέλος ἐκάστου τῶν 24 ψχλιμῶν αἱ λοιπαὶ παρθένοι ἀδουστι τὴν ἑξῆς ὑπακοήν.

Τραχοῦ

«Ἄγνεύω σοι καὶ λαμπάδας φεστρόους κρατοῦσα, νυμφίς ὑπαντῶσιν. Ο τρόπος οὗτος τοῦ ἄδειν ἐκκλεῖτο καὶ ὑπάδειρ, ὑπωδή, ὑποψάλλειρ καὶ ὑπόγαλμος, κατὰ δὲ τὸν Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπον Συμεὼν καὶ ἀσητικός,⁴ εἴτε οὖς ἡ καλούμενη ἀτρυπτικὴ ἀκολουθία, περὶ τῆς λέγει· «ἡ ἀσματικὴ αὕτη ἀκολουθία παρὰ τῶν πατέρων ἀνωθεν δέδοται . . . Καὶ αἱ καθολικαὶ δὲ ἐκκλησίαι πᾶσαι ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἀπ’ ἀρχῆς ταύτην με-

1 Βασίλ. Ἐπιστ. ΣΖ'. Καν τὴν αἰτίαν ἐρωτηθῶσι τοῦ ἀκτρύκτου τούτου καὶ ἀπόνδου πολέμου, ψχλιμοὺς λέγουσι καὶ τρόπον μελωδίας τῆς παρ’ ἡμῖν κεχρατηκυίας συντίθειας, καὶ τοιαῦτά τινα, ἐφ’ οἷς ἐχρήν αὐτοὺς ἐγκαλύπτεσθαι.»

2 Βασίλ. Ἐπιστ. ΣΖ'. Ἐπὶ τούτοις λοιπὸν εἰς ἡμᾶς ἀποφεύγετε, φεύξεσθε δὲ καὶ Λίδιας ἀμφοτέρους, Θηβαίους, Πιλαιστίνους, "Αρχας, Φοίνικας, Σύρους, καὶ τοὺς πρὸς τῷ Εὐφράτῃ κατωκισμένους, καὶ πάντας ἀπεξ ἀπλῶς, παρ’ οἵς ἀγρυπνίαι καὶ προσευχαὶ καὶ αἱ κοιναὶ ψχλιμωδίαι τετίμηνται.» Περίεργον, ὅτι δὲν ἀναφέρονται ἐνταῦθι ἀνομαστικοὶ αἱ δύο περὶ τῶν πρωτείων ἐρίζουσαι ἐκκλησίαι.

3 Ἀποστ. Διατ. II, 57. Ἄνα δύο λεγομένων ἀναγνωσμάτων, ἔτερός τις τοῦ Δαβὶδ φιλλέτων ὕμνους, καὶ ὁ λαός τὰ ἀκροστίγια ὑποψχλλέτω» Εὐσεβ. ΙΩ. II, 17. «Ἐνὸς μετὰ δυθμοῦ ποτμίως ἐπιψχλλοντος, οἱ λοιποὶ καθ’ ἡσυχίαν ἀκρούμενοι τῶν ὕμνων τὰ ἀκροτελεύταια ἔξηγοῦσι.»

4 Ὁ ἀτρυπτικὸς οὗτος τοῦ ἄδειν τρόπος τῆς βούλαντιακῆς ἐπαρχῆς οὐδὲν κοινὸν ἔχει μετὰ τῶν μελωδιῶν τοῦ σημερινοῦ συστήματος, τῶν καλουμένων ἀσματικῶν.

λαθανάτος ἐτέλουν, μηδὲν χωρὶς μέλους λέγουσαι, εἰμὴ τὰς τῶν Ἱερέων μόνον εὐχάριστας, καὶ τὰς τῶν διακόνων αἰτήσεις. Ἐξαιρέτως δὲ αἱ μέγισται ἐκκλησίαι τῆς Κωνσταντίνου καὶ Ἀντιοχείας ποτὲ καὶ Θεσσαλονίκης, εἰς τὴν δέρτιην καὶ μόνον ἐν μόνῳ τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγίᾳ σοφίᾳ θείᾳ ναῷ ἐνεργεῖσθαι ὑπολέλειπται . . . Οἱ δὲ Κωνσταντινοπολῖται τοῦτο ἄρτι θευμάζουσι, μὴ εἰδότες, διτι ταῦτα διωγμῷ Λατίνων τὰ κάλλιστα κατέλιπον ἔθη. Κατὰ τὸν εἰρημένον Συμεὼν ἀρματικῶς ἥδοντο ἀπαντες οἱ τοῦ Δαβὶδ φαλμοί, μεθ' ἔκαστον στίχον ὑπαδουμένης τῆς ὑπακοῆς. «Συνέτισόν με Κύριε, οὐ Δόξα σοι δὲ Θεός, η Ἀλληλούϊα κτλ. ν.»¹ Τοιοῦτος τοῦ ἄδειν τρόπος ὑπῆρχεν ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὡς τὰ σχολ. εἰς Πίνδαρον Ὁλυμπ. 9 ἀναφέρουσι λέγοντας· «Ο Ἄρχιλοχος πρὸ τούτων τῶν λυρικῶν γενόμενος, ἐλθὼν εἰς Ὁλυμπίαν θελήσας ὅμνον ἀναβαλέσθαι εἰς Ἡρακλέα ἐν τῇ Ὁλυμπίᾳ, ἀπορήσας κιθαρώδος, διά τινος λέξεως μιμήσασθαι τὸν ὅυθμὸν καὶ τὸν ἦχον τῆς κιθάρας ἐπιγείρησε· συντάξας οὖν τοῦτο τὸ κομμάτιον Τήνελλα, οὗτω καὶ τὰ ἑξῆς ἀνεβάλλετο, καὶ αὐτὸς μὲν τὸν ἦχον τῆς κιθάρας ὑποκρινόμενος ἔλεγεν ἐν μέσῳ τῷ χορῷ τὸ Τήνελλα, δὲ χορὸς τὰ ἐπίλοιπα, οἷον Καλλίνικε χαῖρε ἄναξ Ἡράκλεις, αὐτὸς τε καὶ Ἰόλαος αἰχμητὰ δύο.²

Περὶ δὲ τοῦ ἑτέρου τρόπου, τοῦ ἀντιψάλλειν ἀλλήλοις, δὲ μὲν Θεοδώρητος λέγει διτι εἰσῆχθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ Διοδώρου καὶ Φλαβιανοῦ,³ ὁ δὲ Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας, ἐν ἐκστάσει γενομένου καὶ τὰ ἀγγελικὰ τάγματα οὕτω ψάλλοντας ἴδιότος.⁴ Ἀλλ' ἀμφότεροι οὗτοι τοῦ ἄδειν οἱ τράποι ἐν χρήσει ὅντες παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἀπαντῶσι καὶ παρὰ τοῖς θεραπευταῖς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φίλωνος,⁵ τὴν ἀντέγραψεν αὐτολεξεὶ καὶ

1 Ἐν τῷ Monum. juris eccl. graecorum τοῦ Πίτρα διάρχει κατάλογος τῶν φαλμῶν τῆς Ἔνιαυσίου ἀρματικῆς ἀκολουθίας μετὰ τῶν ὑπακοῶν αὐτῶν, ὅπως ἐψάλλετο ἐν τῇ ἀγίᾳ Σοφίᾳ. Ἐν δὲ τοῖς χειρογράφοις τῶν μελωδιῶν σώζονται παρασεστημένα διὰ μουσικῶν σημείων.

2 Ὁ ἀρχαιότατος οὗτος τρόπος τοῦ ἄδειν διάρχει ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς Αἴθιοψι, ἐν τῷ θερισμῷ τοῦ ζυχαρικχλάμου πρὸς παραμυθίαν τοῦ ἐκ τῶν ἔργων πόνου, μιᾶς μὲν γυναικὸς φῦσης μελωδίαν τινὰ, τῶν δὲ λοιπῶν ἐν χορῷ τὴν ἐπωδὸν ἐκαναλαμβακουσῶν.

3 Θεοδ Φλαβιανὸς καὶ Διόδωρος διελόντες τοὺς τῶν ψαλλόντων χορούς ἐκ διαδοχῆς ἄδειν τὴν δαβιτικὴν ἐδίδαξαν μελωδίαν. Καὶ τοῦτο ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀρξάμενον πάντοσε διέδραμε καὶ κατέλαβε τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα.

4 Νικηφ. Κάλλιστος. Τὴν δὲ τῶν ἀντιφώνων συνήθειαν ἀναθεν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἡ ἐκκλησία παρέλαβεν. Καὶ γάρ φασι τὸν Θεοφόρον Ἰγνάτιον . . . καὶ τὸν τύπον πρῶτος τῇ Ἀντιοχέων ἐκκλησίᾳ ἐδίδου· ὅθεν ὡς ἀπὸ πηγῆς καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας Θεός η τοιαύτη διεδόθη παράδοσις.

5 Φιλ. Μετὰ δὲ τὸ δεῖπνον τὴν Ἱερὰν ἄγουσι παννυχίδα. "Αγεται δὲ η παννυχίς τὸν τρόπον τοῦτον. Ἀνίστανται πάντες ἀθρόοι καὶ κατὰ μέσον τὸ συμπόσιον δύο γίνονται τὸ πρῶτον χοροί, δὲ μὲν γυναικῶν, δὲ δὲ ἀνδρῶν. Ἡγεμῶν δὲ καὶ Ἐξαρχος αἱρεῖται καθ' ἐκάτερον ἵντιμῶτατος τε καὶ ἐμμελέστατος. Εἴτα ἄδουσι πεποιημένους εἰς τὸν Θεόν ὅμνους πολλυτές μέτροις καὶ μέλεσι τῇ μὲν συνηχούτες, τῷδε καὶ ἀντιφώνως ἀρμονίκις ἐπιχειρονομούντες καὶ ἐπορχούμενοι, καὶ ἐπιθειάζοντες τοτὲ μὲν τὰ προσόδια, τοτὲ δὲ τὰ στάζιμα, στροφάς, τε τὰς ἐν χρείᾳ καὶ ἀγιστρόφους ποιούμενοι.

δ Κάλλιστος, διτις προσθέτει καὶ τὰ ἔξης· «Εἰ δέ τῷ δόξῃ μὴ τὸν Φίλων περὶ τῆς κατὰ τὸ Εὐχγγέλιον πολιτείας ταῦτα διεξέναι· . . . ἀλλά γε μὲν πεισθήτω ἀναμφήριστον εἶναι, ως τὴν ἡμῶν διαγράφει πολιτείαν, ἐν οἷς προϊστορεῖ δ δηλωθεὶς σοφὸς τούς τε λέγεσθαι εἰωθότας παρ' ἡμῶν ὕμνους, καὶ ὡς ἐνδεικταὶ μετὰ ρυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος, οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι τῶν ὕμνων, τὰ ἀκροτελεῖτικα τῶν ὕμνων συνεξηγοῦσιν· Ἀφότεροι λατπὸν οἱ τρόποι ἥταν πολὺ ἀρχαιότεροι τοῦ Ἰγνατίου καὶ Φλαβικοῦ καὶ Διοδώρου, δικδοθέντες βεβίχιώς διὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ μετὰ τῶν λατπῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας εἴς τε τὴν Αἴγυπτον καὶ Παλαιστίνην, ἃς δ πληθυσμὸς ἀπὸ Ἀντιόχου τοῦ ἐπιφργοῦς, τοῦ πολλοῦς πεποιθευμένους ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ διατηροῦντος, καὶ θερζπεύοντος τὰς Ἑλληνικὰς τέχνας, καὶ ἴδιας τὴν δραματικήν, ἣν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἑλληνικός.¹ Κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον «δ μὲν Ἀρταουρόδης (Βασιλεὺς τῶν Ἀρμενίων) καὶ τραγῳδίας ἐποίει, καὶ λόγους ἔγραφε καὶ ἱστορίας, ὃν ἔνιας σώζονται· οἱ δὲ Περσῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες τὰς Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγῳδίας ἥδον». Καὶ ἐκ τῶν χειρογράφων δὲ τῶν μελωδίῶν τῆς Β' συστοιχίας ἐπιβεβιοῦται· ἡ ὑπαρξίας τῶν τριῶν χορῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς οὓς εἰσὶ δικνεμημένα τὰ ἄτματα, φέρονται ἐπιγραφές, τὰ μὲν ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ βήματι χοροῦ ἀδβαμένα, τὸ «οἵ ἐντὸς τοῦ βήματος ἢ οἵ ἔστω ὅλοι δμοῦ, ὅλοι ἀπὸ χοροῦ κτλ.», τὰ δὲ ὑπὸ τῶν ψαλτῶν, τὸ «δ δομέστικος τοῦ δεξιοῦ ἢ ἀριστεροῦ χοροῦ μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ»· τὰ δὲ μονοφώνως ἀδβαμένα «δ μονοφωνάριο;» ἡ δ δομέστικος μόνος, καθ' ἔκυτόν, τὸ δεξιόν, ἢ τοῦ δεξιοῦ ἢ τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ κτλ. τὰ δὲ τοῦ τρίτου χοροῦ, τοῦ ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν ἀποτελουμένου τὸ «Οἱ ἐκ τοῦ ἀμβωνος, ὅλοι δμοῦ ἀπὸ χοροῦ, εἰς διπλασμὸν κ.τ.λ. Πολλάκις δὲ ἡνοῦντο ἀμφότεροι τὰ ἡμιχόρια τοῦ δευτέρου χοροῦ, καὶ πάλιν ἀλλοτε ἡνοῦντο συμφώνως ὁ ἐπὶ τοῦ ἀμβωνος χορὸς τῶν ἀναγνωστῶν μετὰ τοῦ τῶν κάτω ψαλτῶν, δηλοῦντες οὕτω κατὰ τὸν Σωφρόνιον πατριάρχην Ἱερουσαλήμ, τὴν συμφωνίαν ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων.

Περὶ δὲ τῶν καθέκκτων τῆς ἀκούστικῆς θεωρίας τῆς βυζαντικῆς μουσικῆς, ἣν οἱ Ἀρχαῖοι καὶ Βυζαντινοὶ Ἀρμονικὴν ἵνομαζουσι, παραπέμπομεν εἰς τὴν πρὸ ἐπτάκα περίπου ἐτῶν γερμανιστὴ ἐκδεδομένην πραγματείαν ἡμῶν,

1 Μακρ. κεφ. 5'. Μετ'οὖν πολὺν δὲ χρόνον ἐξπέστειλεν ὁ Θεοφάνειος ἀναγκάζων τοὺς Ἰουδαίους μεταβαίνειν ἐκ τῶν πατρών τῶν νόμων, καὶ τοις τοῦ Θεοῦ νόμοις μὴ πολιτεύεσθαι, μολῦναι δὲ καὶ τὸν ἐν Ἱερουσαλήμοις νεών, καὶ προσονομάσαι· Διὸς Ὀλυμπίου, καὶ τὸν ἐν Γαριζίν, καθὼς ἐτύγχανον οἱ τὸν τόπον οἰκοῦντες, Διὸς Ξενίου . . . «Μη δὲ οὔτε σεββατίζειν, οὔτε πατρῷας ἔορτάς διαφυλάττειν, οὔτε ἀπλῶς Ἰουδαῖον δμολογεῖν εἶναι· ἡγούντο δὲ μετὰ πικρᾶς ἀνάγκης εἰς τὴν κατὰ μήνα τοῦ βασιλέως γενέθλιον ἡμέραν ἐπὶ σπλαγχνισμόν. Γενομένης δὲ Λιονυσίων ἔορτῆς, ἡναγκάζοντο οἱ Ἰουδαῖοι κισσούς ἔχοντες πομπεύειν τῷ Διονύσῳ κτλ.» Έκ τούτων δὲ δύναται πᾶς νὰ συμπεράνῃ κατὰ πόσον καὶ ἡ κατ' ἀρχὰς εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν Ἑκκλησίαν μουσικὴ ἡδύνατο γὰρ εἶναι Ἰουδαϊκή.

« Περὶ τῆς ἀρχαίκης Ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ», διὸ τῇ ἀνασκευάσαμεν ἐξελέγξαντες τὰς τέως ἐπικρατούσας ἡμαρτημένας δοξασίας τῶν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου κατὰ δικόφορους καιροὺς πραγματευθέντων, καὶ ἴδιας τὰ ὑπὸ τοῦ ἐντριβεστάτου εἰς τὰ τῶν ἀρχαίων μουσικῶν τεχνῶν Γερμανοῦ Westphal περὶ τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰώνα βυζαντιακῆς μουσικῆς δημοσιευθέντα, ἀποδεῖξαντες διέ τε αὐτῶν τῶν ἀρμονικῶν βυζαντιακῶν συγγραφέων, καὶ διὰ μαρτυρίῶν ἐκ χειρογράφων μουσικῶν πραγματειῶν, τὸ πρῶτον ὑφ' ἡμῶν ἀνευρεθεισῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις Ηαρισίων, Βιέννης, Ὁξερόδης καὶ Μονάχου, καὶ βογθούμενοι καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν μελωδίῶν καὶ μελῶν τῶν δικόφορων αἰώνων, ἀφοῦ πρῶτον κατωρθώσαμεν τὴν ἀνακάλυψιν τῆς τέως ἀγνώστου σημασίας καὶ δυνάμεως τῶν μουσικῶν σημείων τῆς τοῦ μέσου αἰώνος παραγημαντικῆς, διὸ ἡ ἀκουστικὴ θεωρία τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἦτο καὶ ἔμεινε πάντοτε ἡ αὐτὴ τῶν ἀρχαίων, ὑπομνηματισθεῖσα πολλάκις καὶ ὑπὸ πολλῶν βυζαντινῶν, καὶ ἀποτελοῦσα περὶ αὐτοῖς τὸ τρίτον μέρος τῶν τότε ἐν τοῖς σχολείοις διδασκομένων μαθηματικῶν, ὡς ἐκ τῶν μαθηματικῶν συγγραμμάτων τοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ, τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη, τοῦ Μ. Βρυεννίου, καὶ ἄλλων ἀποδεικνύεται, οὐδέποτε μετὰ τῆς ἀριθμητικῆς καὶ Γεωμετρίας παύσασα διδασκομένη ἐν τοῖς τότε ἐκπαιδευτηρίοις. Ἐν τῇ εἰρημένῃ πραγματείᾳ δὲν περιωρίσθην εἰς τὴν ἐξέλεγξιν καὶ ἀνασκευὴν τῶν ἡμαρτημένων τοῦ Westphal δοξασιῶν, ἀποδεῖξαντες, διὸ δ ἀρμονικὸς κανὼν τῆς ἑρχῆς βυζαντιακῆς μουσικῆς εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ τῶν ἀρχαίων, διὸ αἱ ἀρμονίαι, ἥτοι τὰ εἴδη τοῦ διαπαχῶν, τὰ παρὰ τῶν βυζαντιακῶν μελοποιῶν ἥχοι καλούμενα, δὲν μετεβλήθησαν παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως, ὡς συνέβη ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις τὴν μουσικὴν κατὰ τὴν διμόρφων πάντων διμολογίαν παρὰ τῆς ἐλληνικῆς παρέλαβε, ἀλλὰ προσέτι ἐφέρχεται εἰς φῶς καὶ νέκν τινὰ θεωρίαν τῆς βυζαντιακῆς παναρρυθμίου μεταποντίας, ἐπινεύρουμένην καὶ τὴν εὔρεσιν καὶ πρώτην μεταχείρισιν οὐχὶ ὅρθως ἰδιοποιεῖται ἡ δυτικὴ ἐκκλησία, ἥν γνωστὴ καὶ ἐν γρήσει παρὰ τῇ ἐλληνικῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις βεβαίως παρέλαβεν αὐτὴν μετὰ τῶν λοιπῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ὡς φυσικὸς καὶ φύσεος κληρονόμος, παρὰ τῶν ἀρχαίων, καλούντων αὐτὴν πανάρμονιον ὢδήν. Περὶ ταύτης δὲ οἵ τε ἀρχαῖοι καὶ βυζαντινοὶ λόγον ποιηῦνται ὡς περὶ κοινοῦ καὶ πασιγνώστου, πολλάκις μάλιστα μεταχειρίζομενοι αὐτὴν ὡς αἰσθητὸν παράδειγμα καὶ διασκηνητικὴν εἰκόνα πρὸς συγκεκριμένην ἐξήγησιν καὶ κατάληψιν πολλῶν νοερῶν ζητημάτων, οἷον τῆς ἀρμονίας τοῦ σύμπαντος, τῆς ἀρμονίας τῶν τοιῶν τῆς ψυχῆς μορίων, ἥτοι τοῦ λο-

γιστικοῦ, θυμικοῦ καὶ βουλητικοῦ, τῆς ὑγείας κτλ. Τὸ κῦρο; δὲ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία τῶν ὑψ' ἡμῶν ἐν τῇ εἰρημένῃ πραγματείᾳ δεδημοσιευμένων, ἐπικυρωθέντα διὰ τῆς ἀνχγνωρίσεως αὐτῶν ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἐν Μονάχῳ πανεπιστημείου σχολῆς, καὶ δι' ἐπιχρήσεων τοῦ Bucholz ἐν τῇ Jenæer Zeitung, καὶ τοῦ κλεινοῦ ακθηγητοῦ Bursian ἀνχγνωρίσθέντα ὡς ἐπιτυχής ἀνασκευὴ (glückliche Wiederlegung) ἔμεινε μέχρι τῆς σήμερον ἀνχμφρήστον, ὅπ' οὐδενὸς οὐδ' ἐλαχίστης ἀπόπειρχες ἐξελέγξεως ἢ ἀνασκευῆς μέχρι τοῦδε γενομένης. 'Αλλ' ἐν τοιωτοῖς λίκην σκοτεινοῖς ζητήμασι, περὶ ὃν παρ' οὐδενὶ τῶν πρὸ τοῦ ἡμῶν περὶ αὐτῶν πραγματευθέντων εἶρομεν θετικόν τι, ἀλλὰ τούναντίον εἴχομεν κατὰ πρῶτον νὰ ἐξελέγξωμεν καὶ ἀνασκευάσωμεν τοσαύτας σπουδάσιων καὶ εἰδικῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀνδρῶν ἡμαρτημένας δοξασίας, εἰτα δὲ νὰ δημιουργήσωμεν καὶ θέσωμεν νέας παντελῶς βάσεις, ἵνα βεβίως ἀδύνατον νὰ μὴ παρεσφρήσωσι καὶ ἀμαρτήματά τινα εἰς τὰ ὄποια περιεπέσαιμεν, θελήσκοντες ἐκ τῶν τέως γνωστῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐν χερτὶν ἡμῶν εὑρισκομένων ἀντιτύπων τῶν μελωδίῶν καὶ μελῶν ὡρισμένων ἐποχῶν, ίδίως δὲ ἐκ τῆς σήμερον ἴερᾶς μουσικῆς νὰ συμπεράνωμεν κατ' ἀναλογίαν καὶ περὶ τῶν ἀλλων ἐποχῶν, ὃν ἡ γνοοῦμεν τὰς μελωδίας καὶ τὰ μέλη. 'Ιδίως δὲ ἔλειπον ἡμῖν αἱ μετὰ μουσικῶν σημείων παρασεσηματικέναι μελωδίαι τοῦ ὕστερον ἀνακαλυφθέντος εἰδίους τῆς ἀσματικῆς ψόδης' αἱ δὲ μελωδίαι τῆς Γ συστοιχίας μόλις κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος ἐγένοντο ἡμῖν τυχαίας γνωσταί· ἐπίσης ἔλειπον αἱ μελωδίαι αἰώνων τινῶν τῆς Β' συστοιχίας, καὶ πρὸς τούτοις ἀπασπασισθὲν αἱ μελωδίαι τῆς ἀπὸ τῆς ἀλώτεως ἀναπτυχθείσης μελοποιίας μέχρι τῆς κατὰ τὸ 1816 ἐπινοήσεως τοῦ σημερινοῦ συστήματος τῆς ἴερᾶς μουσικῆς. Τούτων δὲ ἐνεκαὶ καὶ ἡ ἀκριβής καὶ κατὰ συνέγειαν ἴστορικὴ καὶ πραγματώδης τοῦ ζητήματος ἔρευνα ἥτον ἀδύνατος. 'Ιδίως δὲ δὲν ἡδυνάμεθα νὰ γινώσκομεν πραγματωδῶς, τί ἡ μετὰ τὴν ἀλωσινὴν ἴερὴ μουσικὴ ἐκ τῆς πρὸ αὐτῆς παρέλαθε καὶ διετήρησε, τίνες μεταβολὴν ἐπηλθον εἴς τε τὴν ἀκουστικὴν καὶ μελοποιίαν μέχρι τοῦ 1816, τίνες νεωτερισμοὶ ἐγένοντο ἐν τῷ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐπινοηθέντι σημερινῷ συστήματι, καὶ τί τοῦτο ἐκ τοῦ πρὸ αὐτοῦ παρέλαθε. "Οθεν οὐδόλως ὑποπτεύσκοντες, ὅτι ἡ λεληθότως καὶ κατὰ σμικρὸν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰώνας, ἐπὶ τουρκοκρατείας ἐπελθοῦσα μεταβολὴ εἴς τε τὴν ἀκουστικὴν καὶ μελοποιίαν ἡδύνατο νὰ εἴνε τοσοῦτον μεγάλη ἡ μᾶλλον εἰπεῖν ῥεζική, παραχθέντες δὲ ὑπὸ τοῦ κατ' ἀναλογίαν συλλογισμοῦ, συνεπεράνωμεν πιθανῶς, ὅτι ἡ σήμερον ἴερὴ μουσικὴ εἴνε συνέχεια τῆς πρὸ τῆς ἀλώτεως, ἐπομένως καὶ πᾶν ὅτι ἐν αὐτῇ εὑρίσκεται εἴνε βυζαντιακῆς ἢ ἐλληνικῆς καταγωγῆς. 'Αλλὰ νεώτεραι ἔρευναι τῶν μελωδίῶν τῆς ἀπὸ τῆς ἀλώτεως μέχρι τοῦ 1816 ἴερᾶς μουσικῆς, ἃς ὕστερον ἐπεκτησάμεθα καὶ κατέχομεν ἐν εἴκοσι χειρογράφοις τῆς ἡμετέρας συλλογῆς, παρασεσηματικέ-

νας διὰ μουσικῶν σημείων, ἀποκαλύπτουσιν ἡμῖν, καὶ ιστορικὴ μαρτυρίας ἐπιβεβιοῦσιν, ὅτι ἡ σήμερον ἴερὴ μουσικὴ εἶναι παντελῶς διάφορος τὴν τε ἀκουστικὴν καὶ μελοποιέαν τῆς πρὸ τῆς ἀλώσεως. Οὕτε δὲ τὸ σήμερον διατονικὸν γένος καὶ αἱ ἐξ αὐτοῦ παραχθεῖσαι 15 μουσικὴ κλίμακες ἢ 8 ἥγοις ἔχουσι τὴν αὐτὴν διαίρεσιν, ἣν τὸ πρὸ τῆς ἀλώσεως μουσικὸν διάγραμμα, οὕτε αἱ ἐν τῇ σημερινῇ ἴερᾳ μουσικῇ εὑρισκόμεναι χρωματικαὶ καὶ ἐναρμόνικι κλίμακες ὑπῆρχον ἐν τῇ πρὸς τῆς ἀλώσεως ἴερᾳ βυζαντικῇ μουσικῇ, ἀλλ ἀπατεῖ ἡ ἀκουστικὴ θεωρία τῆς σήμερον ἴερᾶς μουσικῆς εἶναι τὸ μὲν Τουρκική, τὸ δὲ Περσική, τὸ δὲ Ἀραβική παντὸς ἀρχτοῦ ἐν τῇ σημερινῇ ἴερᾳ μουσικῇ εὑρισκομένου οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἴερᾳ μουσικῇ ἔχοντος, πῶν κατ' ἀναλογίαν συμπέρασμα ἐκ τῆς σημερινῆς περὶ τῆς πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ τὰνάπαλιν ἥθελεν εἶναι ἡμαρτυριμένον. Ἐν τῇ ἴερᾳ μουσικῇ τῇ; ἐλληνικῆς ἔκκλησίας κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐγίνετο χρῆσις μόνου τοῦ διατονικοῦ γένους, τοῦ δὲ ἐναρμονίου οὐδὲν ἔχον εὑρίσκεται ἐν οὐδεμιᾷ συστοιχέᾳ. Ἡ μὲν ἐγκατάληψίς τοῦ ἐναρμονίου γένους ἦν τετελεσμένον γεγονός ἥδη ἐπὶ Ἀριστοξένου, κατὰ τὴν ἥητὴν αὐτοῦ δμολογίαν (§ 23), καὶ ἵσως εἴχε περιέλθει πολὺ πρότερον εἰς ἀχρηστίαν, ἐξ ὅτου ἡ μουσικὴ ἀπὸ τῆς φυσικῆς αὐτῆς καταστάτεις εἰς τελείν τέχνην προαχθεῖσα διὰ Λάσου τοῦ Ἐρμιονέως ἐκ μονοφώνου ἐγένετο πολύφωνος κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλούταρχου λεγοντος· «Λάσος δὲ δὲ Ἐρμιονεὺς εἰς τὴν διθυραμβικὴν ἀγωγὴν μεταστήσας τοὺς ῥυθμούς, καὶ τῇ αὐλῷ πολυφωνίᾳ κατακολουθήσας, πλείσι τε φθόγγοις καὶ διερριμμένοις χρησάμενος, εἰς μετάθεσιν τὴν προϋπάρχουσαν ἕγγρη μουσικήν». Καὶ δὲ Πλάτων δὲ ἐν τῷ πρὸς Ἑρμηνείην τῆς ψυχογονίας αὐτοῦ διαγράμματα δὲν ποιεῖ χρῆσιν τοῦ τεχνικωτάτου ἐναρμονίου γένους, ἀλλὰ τοῦ διατόνου διτόνου, ἀδροτέρου καὶ ἀπλουστέρου καὶ γενναιοτέρου τῶν ἄλλων διτοῖς κατὰ

1 Περὶ τῆς ἀχρηστίας τοῦ ἐναρμονίου γένους δὲ μὲν Πλούταρχος λέγει τάδε· «Οἱ δὲ νῦν τὸ μὲν κάλλιστον τῶν γενῶν, ὅπερ μάλιστα διὰ σεμνότητα περὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐσπουδάζετο, πιντελῶς παρητίσαντο, ὥστε μηδὲ τὴν τυχοῦσαν ἀντίληψιν τῶν ἐναρμονίων διαστημάτων τοῖς πολλοῖς ὑπάρχειν· οὕτω δὲ ἀργῶς διάκεινται καὶ ῥθύμως, ὥστε μηδὲ ἔμφασιν νομίζειν παρέχειν καθόλου τῶν διπό τὴν αἰσθησιν πιπτόντων τὴν ἐναρμόνιον δίεσιν, ἔξορίζειν δὲ τὴν ἐκ τῶν μελωδιῶντων, πεφλυαρηκέντι τε τοὺς δόξαντάς τι περὶ τούτου καὶ τῷ γένει τούτῳ κεχρημένους· ἀπόδειξεν δὲ ἵσχυροτάτην τοῦ τάληθη φέρειν οἴονται μάλιστα μὲν τὴν αὐτῶν ἀνκισθησίαν, ὡς πάν, ὅ, τι περ ἀν αὐτοὺς ἐκφύγη, τούτῳ καὶ δῆ, πάντως ἀνύπαρκτον διπιντελῶς καὶ ἄχοηστον εἶτα δὲ καὶ τὸ μὴ δύνασθαι ληφθῆναι διὰ συμφωνίας τὸ μέγεθος, καθόπερ τότε ἡμιτόνον καὶ τὸν τόνον· καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τῶν τοιούτων διαστημάτων . . . καὶ καθ' ὅλου πινθ' ὅτα περ· τὰ φάνεται τῶν διαστημάτων, ἀποδοκιμάζοιτ' ἀν ως ἀχρηστα, περ' ὅσον οὐδὲν αὐτῶν διὰ συμφωνίας λαβεῖν ἔστι· ταῦτα δὲ ἀν εἴη, ὅσα διπό τῆς ἐλαχίστης διέτεινει περισσάκις· οἵς ἀκολουθεῖν ἀνάγκη καὶ τὸ μηδεμίαν τῶν τετραγορδικῶν διαιρέσεων χρησίμην εἶναι, πλὴν μόνην ταύτην, δι' ἣς πᾶσιν ἀρτίοις χρῆσθαι διαστήμασι συμβέηται· αὕτη δὲ ἀν εἴη ἡ τε τοῦ συντόνου διατόνου καὶ ἡ τοῦ τονιάσου χρώματος.» Ό δὲ Θέων δὲ Σμυρναῖος τάδε· «Ἐστι δὲ δυσμελῷ δητέτατον, καὶ ως ἐκεῖνός (ὁ Ἀριστοξένος) φησι, φιλότεχνον καὶ πολλῆς διόμεγον συγχθείας, ὅθεν οὖδε εἰς χρῆσιν.» Λαριστείδης δὲ δὲ Βοΐγντι·

τὴν παρατήρησιν τοῦ Πρόκλου, τὸ μὲν ἐναρμόνιον παῖδευτικὸν μᾶλλον θεωροῦντος, τὸ δὲ χρωματικὸν ἔκλυτον καὶ ἀγενές. Ὁ δὲ Πατριάρχης Φώτιος, δοτις ὡς ἐκ σωζομένων αὐτοῦ ἐμμέτρων φραστῶν, μεμελοποιημένων ποτε κατὰ τὸν ὄκτω ἥχους; φάνεται ὅτι ἵτο ὑμνογράφος τε καὶ μελοποίος, ἀναφέρει περὶ τοῦ ἐναρμονίου γένους τάδε· «Εὔφυεστατος δὲ Ἀσκληπιόδοτος περὶ μουσικὴν γεγονὼς, τὸ ἐναρμόνιον γένος ἀπολωλός, οὐχ οἶσι τε ἐγένετο ἀνασώσασθαι, καὶ τοι τὰ ἄλλα δύο γένη κατατεμών καὶ ἀνακρουσάμενος, τό τε χρωματικὸν δνομαζόμενον καὶ τὸ διατονικόν. Τὸ δὲ ἐναρμόνιον οὐχ εὔρει, καί τοι μαγάδας, ὡς ἔλεγε, ὑπαλλάξας καὶ μεταθεὶς οὐκ ἐλάττους τῶν διακοσίων. Αἴτιον δὲ τῆς μὴ εὑρέσεως τὸ ἐλάχιστον μέτρον τῶν ἐναρμονίων διεκτημάτων, ὅπερ δίεσιν δνομάζουσιν. Τοῦτο δὲ ἀπολωλός ἐκ τῆς ἡμετέρας αἰσθήσεως καὶ τὸ ἄλλο γένος τὸ ἐναρμόνιον προσαπώλετεν. Ἡ μαρτυρία αὕτη τοῦ Φωτίου καὶ μόνη ἡδύνατο νὰ ἐξαρχέσῃ πρὸς ἀπόδεξιν, τοῦ δὲ τὴν ἱερὰ τῶν Βυζαντίνων μουσικὴν δὲν εἶχε τὸ ἐναρμόνιον γένος, τοῦ ὄποίου καὶ ἡ παρασημαντικὴ οὔτε μαρτυρίας, οὔτε ἐνηχήματα ἕδια κέκτηται. Ὅτι δὲ τὴν ἱερὰ μουσικὴν τὸ πρῶτον οὐ μόνον τὸ ἐναρμόνιον, ἀλλ’ οὐδὲ τὸ χρωματικὸν γένος εἶχε, δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιποιήτες τιμὴν τοῖς Βυζαντίνοις, καὶ ἐπικυροῦται ἐκ τῶν πρὸ τῆς ἀλώσεως μελωδίῶν καὶ τῆς παρασημαντικῆς, οὐκ ἔχούστης ἕδια τοῦ χρωματικοῦ γένους ἐνηχήματα.

Ἡ χρῆσις μόνου τοῦ διατονικοῦ γένους ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, ἀπόκλεισις δὲ τοῦ ἐναρμονίου καὶ τῶν λοιπῶν χροῶν τοῦ διατόνου καὶ χρωματικοῦ δὲν ἔχει τι τὸ ψεκτόν, ἀλλ’ εἶναι μάλιστα πρόδος τῆς μουσικῆς τέχνης, καὶ οὐθελε περιποιήτες τιμὴν τοῖς Βυζαντίνοις, ἐὰν πραγματικῶς ἀπεδεκνύετο δὲ τοῦτο ὑπὸ αὐτῶν τὸ πρῶτον ἐγένετο, καὶ δὲν εύρισκοντο τὰ ἔχνη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ, διτε διὰ Λάσου τοῦ Ἐρμιονέως ἡ μουσικὴ ἀπὸ μονῳδίας ἡ μονοφόνου μετεβλήθη εἰς πολύφωνον ἀρμονικήν, η δπως οἱ ἀρχαῖοι λέγουσιν, εἰς πανχρυμόνιον ἡ πολυχρυμόνιον. Ὁ περιορισμὸς τῆς μουσικῆς εἰς τὸ διατονικὸν μόνον γένος ἀποδεικνύεται ὡς σπουδαῖος πρόδος καὶ τελειοποίησις τῆς τεχνικῆς μουσικῆς ὑπὸ τῆς ἑαυτῆς ἴστορίας, διότι μόνον ἐν τῷ διατόνῳ εἶναι δύνατη ἡ ἀρμονικὴ πολυφωνία. Ὅσφ δὲ ἀπλούστερος ἐγένετο δὲ ἀρμονικὸς κανῶν, καὶ ἐπανήχθη εἰς τὰς φυσικὰς σχέσεις, τοσούτῳ μᾶλλον ἡ μουσικὴ εἰς ἀνεξάρτητον καὶ τελείων τέχνην ἀνυψώθη.

λιανὸς τάδε· «Τεχνικῶτας δὲ τὸ ἐναρμόνιον, παρὰ γὰρ τοὺς ἐπιφανεστάτους ἐν μουσικῇ τετύχηε παραδοχῆς, τοὺς δὲ πολλοὺς ἐστιν διδύνατον, διθεν ἀπέγνωσάν τινες τὴν κατὰ δίεσιν μελωδίαν διὰ τὴν αὐτῶν δισθένειαν καὶ παντελῶς ἀμελώδητον εἶναι τὸ διάστημα ὑπολαβόντες.» Ὁ δὲ Γαουδέντιος τάδε· «Τοῦτο (τὸ διάτονον) γὰρ μόνον τῶν τριῶν γενῶν ἐπίκαν ἐστι τὸ νυνὶ μελωδούμενον, τῶν δὲ λοιπῶν δυοῖν (χρωματικοῦ καὶ ἐναρμονίου) ἡ γρῆσις ἐκτελοῖται κιγδυγένει.»

Παραπέμποντες δέ, μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας, περὶ τῶν καθ' ἔκκαστα τῆς ἀκουστικῆς θεωρίας τῆς; Ιερᾶς Βυζαντιακῆς μουσικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν πραγματείαν, παρατηροῦσεν δτι καὶ ἡ ἀκουστικὴ θεωρία τῆς τοῦ Ἱπποδρόμου μουσικῆς ἦν ἡ αὐτή, τὰ δὲ κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ τελούμενας ἑορτὰς ἀδήμενας ἀτματικέψαλλοντο κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον κατὰ τὰς κλίμακας τῶν δικτῶν τῆς Ιερᾶς μουσικῆς ἥτις ήταν, καὶ κατὰ τὰς αὐτὰς τούτων ἐνηχήμενας· δτι δὲ ἡ διαίρεσις τοῦ μουσικοῦ κανόνος τῆς Ιερᾶς μουσικῆς δὲν ἦτο διάφορος τῆς τῶν δργάνων, ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς ἑταῖς περικοπῆς τοῦ Κεδρηνοῦ λέγοντος περὶ Μιχαὴλ τοῦ Θεοφίλου καὶ Θεοδώρου τάδε· «Ἐπεὶ δὲ ἀδειῶν αὐτοὺς ἔχρησιν καὶ τελεῖν τὰ μυστήρια, διὸ κιθάρας τὰς ψάλτας ἐξεπλήρουν, νῦν μὲν ἡρέματα πως καὶ λιγυρῶς ἐπηχοῦντες, νῦν δὲ διαπροσίως, ὥσπερ ἐν ταῖς Ιερᾶς λειτουργίαις οἵ Ιερεῖς τὰς ἐκφωνήσεις ποιοῦσι τῶν Ιερῶν».

Περὶ δὲ τοῦ συστήματος τῆς βυζαντιακῆς παρατημαντικῆς, ἣτοι τῶν μουσικῶν σημείων, δι' ὃν τὰ μέλη εἰσὶ παρατημαντικούμενα, πολλοὶ δὲν γινώσκουσιν, δτι ἡ βυζαντιακὴ τοῦ μεσκιῶνος μουσικὴ κέκτηται σύστημα εὑφυέστατον καὶ πλούσιον, ἐντελῶς μὲν διάφορον καὶ ἀτυγχρίτως πολὺ τελειότερον τοῦ σημερινοῦ, τοῦ κατὰ τὸ 1816 ἐπιγονθέντος, συνιστάμενον ἐξ 70 περίπου σημείων, σημειωνόντων οὐ μόνον ὡρισμένα διαστήματα καὶ ὡρισμένον χρόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς διαφορὰς τῶν φωνῶν καὶ τὴν ῥυθμικήν σηματίαν (ictus), ἐν τῇ ἐξαγγελίᾳ ἐκάστων φθόγγου ποιοῦν χρῆτιν 4 σημείων· ἡ παρατημαντικὴ δὲ αὕτη, διαφόρους λαβοῦσα προσθήκας καὶ μεταβολὰς κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιδιδούσης καὶ μεταβολούμενης μελοποίεις μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως, ἐκ δὲ ταύτης, ἐνεκκα τῆς δεινοτάτης τῶν συμφορῶν, τῆς καιρίως πληξάσης τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν φιλολογίαν, ἀρξαμένη ἀνὰ τὸν χρόνον νὰ καθίσταται κατὰ μικρὸν ἀκατάληπτος, μέχρι τῶν ἀρχῶν δὲ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος περιορισθεῖται εἰς τὴν χρῆτιν ὀλίγων σημείων, ὃν ἡγνοεῖτο δὲ χρόνος καὶ ἡ ῥυθμικὴ σημασία (ictus), καὶ τούτου ἐνεκα οὐκ ἐξαρκοῦσα πρὸς παρατημαντικῶν τῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσαχθέντων ἥδη ἴδιωτισμῶν τῆς Τουρκικῆς, Περσικῆς καὶ Ἀρχεικῆς μελοποίεις καὶ ἀκουστικῆς θεωρίας μετὰ τῶν ἐναργονίων καὶ χρωματικῶν αὐτῶν κλιμάκων, ἐγκατελείφθη παντελῶς ἐνεκα ἀγνοίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος. Πρὸς τὴν σήμερον δὲ εὑρωπαῖκὴν παραβολούμενην ἡ μεσκιωνικὴ αὕτη παρατημαντική, δὲν κατέχει δευτερεύουσαν ἀλλ' ἵτην θέσιν, ἔχουσα μέλιστα πλεονεκτήματα· τῶν μελῶν τὸ μὲν σημεῖα, δηλοῦντα μόνον τὸν χρόνον, τὸ δὲ γραμμάτιον διάμετρον, δηλοῦντα τὰ διαστήματα· ἡ δὲ βυζαντιακὴ μεταχειρίζεται σημεῖα, ὃν ἐκατον σηματίνει συνάρματα οὐχὶ μόνον χρόνον καὶ διαστήματα, ἀλλὰ καὶ τὴν διαρροὴν τῶν φωνῶν καὶ τὴν ῥυθμικὴν σηματίαν (ictus)· ὥσπερ ἡ εὑρωπαῖκὴ ποιεῖ χρῆτιν σημείων πρὸς δήλωσιν

τῆς διαφορᾶς καὶ τροποποιήσεως πλειόνων φθόγγων, οὕτω καὶ ἡ βυζαντιακὴ διὰ τῶν καλουμένων ὑποστάσεων. Ὅπερέχει δὲ προσέτι πολὺ τῆς εὐρωπαϊκῆς παρασημαντικῆς κατὰ τὴν συντομίαν, εἶναι ἐπιδεκτικὴ πάστης τελειόποιήτεως, καὶ βασιζεται ἐπὶ ἀκριβῶν φυσιολογικῶν παρατηρήσεων καὶ γνώσεων τῆς ἀκουστικῆς, καὶ φάνεται ἐπινοηθεῖσα, οὐαὶ ἐξαρκέσῃ εἰς τὰς ἀπαίτήσεις μουσικῆς, ἀνυψωθείσης ἢδη εἰς τελείων τέχνην, καὶ μάλιστα πανχρυσονίου, οὐχὶ τὸ πρῶτον κατὰ τὸν Ἡ' αἰῶνα ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὃς τινες ἀνεξετάστως παρεδέχθηται, καὶ πολὺ ἀρχαιότερον συστᾶσα.

Μεταβούντες δὲ εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ σύγκρισιν τῆς σήμερον ἴερᾶς μουσικῆς πρὸς τὴν βυζαντιακὴν καὶ ἀρχαίν τὴν ἐπαναλαμβάνομεν, δτι ἡ σήμερον ἴερὰ μουσικὴ δὲν δύναται οὔτε κατὰ τὴν ἀκουστικὴν θεωρίαν, οὔτε κατὰ τὴν μελοποιίαν νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἀλώσεως βυζαντιακὴν ἴερὰν μουσικήν, πρὸς ἣν οὐδὲ ἡ μετὰ τὴν ἀλωσιν μέχρι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀναπτυγχεῖσα εὑρίσκεται εἰς στενὴν σχέσιν· διότι ὡς ἣν ἐπόμενον, μετὰ τὴν ἀλωσιν, ἐκλεψύαντων ἥδη τῶν πολυφώνων χορῶν καὶ σὺν αὐτοῖς τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων τρόπων τοῦ ἄδειν, ἤναγκασθησαν νὰ ἐπινοήσωσι νέον εἴδος μελοποιίας μονοφώνου, δυναμένης νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν πρότερον ἐκ τῆς πολυφωνίας τῶν χορῶν παραγομένην ἥδονάν. Ἡ νέα αὕτη μελοποιία, ἡ ἐπινοηθεῖσα ὑπὸ ἀνθρώπων ἴεροψκλατῶν, οἵοις ἦταν οἱ ἐπὶ τουρκοκρατείσις, διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς πρὸ αὐτῆς· ἀναπτυσσομένη δὲ πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς μουσικῆς τῶν κρατούντων, καὶ ἐν γερσάν ἀνθρώπων στερουμένων καὶ αὐτῶν τῶν στοιχειωδεστάτων μουσικῶν γνώσεων, καὶ ποιήσασι ἀνὰ τὸν χρόνον πάντα βυζαντικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, καὶ μέρι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐξετουρκίσθη ἡ μᾶλλον εἰπεῖν ἐξεπερσίσθη μέχρι απιστεύτου βαθμοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τῶν κατὰ καὶ δοὺς ἀνεπιστημόνων ἴεροψκλατῶν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὃν τινες κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Χρυσάνθου καὶ Fetis¹ ἦσαν συγγρόνως καὶ ζοίδοι (χρησιμότεροι) τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων, γινώσκοντες μόνον τὴν τουρκικὴν περιουσίαν καὶ ἀρχούσαν περὶ ἀκουστικῆς καὶ ῥυθμικῆς θεω-

1 Fetis σελ. 395. Le chanteur le plus renommé pour ce genre de mélodies fut un Grec du temps de l'empereur Mabmoud, et dont le nom était Chivéli-Oglau Zorgaki. Il était supérieur à tous les autres chanteurs de la Turquie par le goût et la variété des ornements du chant ainsi par l'expression des paroles passionées. Il fut souvent appelé chez le Sultan qui prenait plaisir à l'entendre.

Jusque à l'époque de la révolution qui a soustrait la Grèce à la domination ottomane, les Grecs de Constantinople et de Smyrne ont été les musiciens les plus habiles de la Turquie. Ils avaient plus de goût, plus d'aptitude pour le chant et pour le jeu des instruments que leur oppresseurs, la plupart des chansons turques ainsi que les pièces de viole, de luth et de tamourah étaient composé par eux. Une de ces pièces a été célèbre à Constantinople et dans l'Asie Mineure jusque dans la première partie du dix-neuvième siècle peut-être l'est-elle encore. Elle se joue sur le tamourah ou sur la Kembangch son nom est iskia sanaisi.

ρίσιν ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Δ. Καντεύλιου, ἣν εἰσήγαγον καὶ εἰς τὴν
ἰερὰν μουσικὴν. Ἡ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ὥμετέρου αἰώ-
νος ἀναπτυχθεῖται μελοποιία σώζεται ἀπαστα, παρασημασμένη διὸ μου-
σικῶν σημείων τῆς μεσαίωνικῆς παρασημαντικῆς, ὅπετε δυνάμεθα νὰ πα-
ραχθολουθήσωμεν ἀπασταν τὴν πορείαν τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς, καὶ ἀντιλη-
φθῶμεν ἐξ αὐτῶν τῶν ζώντων μνημείων τὰς διαφόρους μεταβολάς, ἃς
ὑπέστη κατὰ διαφόρους καιροὺς, ὑπὸ διαφόρων μελοποιῶν μέχρι τῆς πα-
ραχμονῆς τῆς; κατὰ τὸ 1816 ἐπινοήσας τοῦ σημερινοῦ συστήματος τῆς
ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Δ' συστοιχίας, τοῖς
γεγραμμένοις μετὰ τὴν ἀλώσιν πρὸς χρήσιν τῶν Ἱεροψυχλτῶν οὐδὲν πλέον
ἔχνος εὑρίσκεται καὶ αὐτοῦ τοῦ δλίγον πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀναπτυχθέντος
εἶδους τῆς μελοποιίας, τῶν ἀναποδισμῶν καὶ ἀναγράμματισμῶν, οὐδὲ τῶν
δοχῶν, οὐδὲ τῆς ἀρχαίας, ἀρχαίας, καλουμένης ὡρᾶς καὶ λοιπῶν εἰδῶν,
τῶν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐν χρήσει ὅντων. Ἡ παντελής ἔλλειψις πάσης συ-
στηματικῆς διδασκαλίας τῆς μουσικῆς, ἡ ἀγνοικαὶ τῆς ὑπάρχειας ἀρχαίων καὶ
βυζαντινῶν ἀρμονικῶν συγγραμμάτων, καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν ἀπαρχιτήτων γνώ-
σεων πρὸς κατάληψιν τῶν ἀρμονικῶν συγγραμμάτων, ἐπέφερον τὴν παντελή¹
ἀγνοικαὶ προτέρχειαν ἐλληνικῆς ἀκουστικῆς θεωρίας, καὶ ἀντικατάστασιν
αἱτῆς κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα διὰ τε τῆς ἐκ τῆς Περσικῆς ἀναπτυ-
γθείτης τουρκικῆς,¹ καὶ διὰ τῆς ἀρχεικῆς ἀκουστικῆς θεωρίας, καὶ μελο-
ποιίας, εἰς τὴν σπουδὴν τῶν δποίων εἶχον πρὸ πολλοῦ ἐπιδοθῆ, διότι εὗρ-
εκον αὐτὴν λίγην συμφέρουσαν. Ἡ ἀγνοικαὶ δὲ τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως
τῶν μουσικῶν σημείων τῆς μεσαίωνικῆς παρασημαντικῆς ἐγένετο τοσοῦ-

1. Τὸ διατονικὸν μουσικὸν διάγραμμα τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, ἐν ᾧ στηρίζεται καὶ ἡ ὥμε-
τέρα σημερινὴ Ἱερὴ μουσικὴ περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Fetis (Histoire general de la musique Vol.
II p. 363) ὡς ἔξις. «Τὸ θεωρητικὸν μουσικὸν διάγραμμα (ἀμετάβολον σύστημα ἢ ἀρμονικὸς
χανῶν) τῆς τουρκικῆς μουσικῆς ἀρχεται ἀπὸ τοῦ φθόγγου Δι (Sol), καὶ τὰ διαπασῶν αὐτοῦ
διαρρέονται εἰς 55 κόμματα, ὅπερ μαθηματικῶς ἐξεταζόμενον δὲν εἴνε ἀχριβές καὶ δρθόν, ἐπειδὴ
τὸ κόμμα εἴνε διάστημα δύο τόνων, ὃν δὲ λόγος ἔχει ὡς 81:80· ὡς τὸ λογοριθμικὸν αὐτοῦ
μέτρον εἶναι 81—λογ. 80=0, 017920· τὸ διαπασῶν ἀρχαὶ χρήσει 56 κομμάτων ἵνα ἡ τέλειον.
Οὐ κανονικοὶ Τοῦρκοι: Νοτοθέτουσι τὰ διαπασῶν αὐτῶν συγκείμενα ἐκ δύο τελείων ἵσων τε-
τραχόρδων, κεχωρισμένων διὰ τοῦ τονιαίου διαστήματος. "Ἐκκστον δὲ τετράχορδον διαιρεθ-
σιν εἰς 23 κόμματα, διανεμημένων ὡς ἔξις· τῷ μὲν διαστήματι Δι—Κε (Sol a la) ἀπονέμουσι 9
κόμματα· τῷ δὲ διαστήματι Κε—Ζω (la a si) 7 κόμματα, καὶ τῷ διαστήματι Ζω—Νη (si a ut).
7. "Ωστε ἐκ τῶν διαστημάτων τούτων τέλειος τόνος, εἴνε μόνον δι—Κε (sol la). δὲ δὲ Ζω
(si) εἴνε βιρύτερος κατὰ δύο κόμματα, καὶ διαιρεῖ τὸ τριημιτόνιον (lierge τοιηντή Κε—Νη (la ut))
εἰς δύο ἵστα διαστήματα. Τὸ τονιαίον διάστημα, τὸ χωρίζον τὰ δύο τετράχορδα, Νη—Πα
(ut-re) ἔχει 9 κόμματα. Τοῦ δὲ δευτέρου τετραχόρδου τὸ μὲν διάστημα Ηα—Βου (re-mi)
ἔχει 9 κόμματα, τὸ δὲ τριημιτόνιον Βου—Δι (mi-sol) εἴνε διηρημένον εἰς δύο ἵσα μέρη, ἥτοι τὸ
διάστημα Βου—Γα (mi-fa) 7 κόμματα, καὶ τὸ διάστημα Γα—Δι (fa-sol) πάλιν 7. "Ωστε δὲ
Γα (fa) τῆς τουρκικῆς κλίμακος εἴνε δέκατος τῆς εὐρωπαϊκῆς, καὶ δοχαίας καὶ βυζαντικῆς.
Φανερὸν δὲ τὴν διατίθεσας ταύτης, τὰ δύο ἡμίτονα Βου—Γα καὶ Ζω—Νη' (mi-fa καὶ si—ut)
ξέλειπον, ἡ δὲ διατίθεσσα τῶν τελείων τόνων, ἥτοι δι τρίτους Γα—Ζω (fa-si) διετ
εἰν ταῖς διατονικαῖς κλίμακαῖς τῇς τουρκικῆς μουσικῆς.

τον ἐπακισθήτη καὶ ἀνεπανδρθωτος, ὅστε κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἦρ-
ξαντοῦ ἐξ ἀνάγκης νὰ σκέπτωνται περὶ ἀντικατάσεως τῆς μεσαιωνικῆς πα-
ρασημαντικῆς δι' ἄλλου συστήματος. Μετά τινας πρότερον γενομένας ἀπο-
πείρχες, αἵτινες ἐνκυάγηταν ἔνεκκα ἀσυμρωνίχες τῶν οἰημάτιῶν Ἱεροψαλτῶν
τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπετελέσθη ἡ ἀπὸ πολλοῦ μελετώμενη ἀντι-
κατάστασις, τῇ συγκαταθέσει τοῦ Πατριαρχείου ὑπὸ τῶν τριῶν Ἰδρυτῶν
τοῦ σήμερον ἐν χρήτει συστήματος τῆς Ἱερᾶς μουσικῆς, τοῖς τοῦ Χρυ-
σάνθου, ὑστεροῦ ἀρχιεπισκόπου Διορρχίου, τοῦ Χουρμουζίου καὶ τοῦ πρω-
τοψάλτου Γρηγορίου, ἀνθρώπων στερουμένων συστηματικῆς παιδείας, καὶ
κατεχόντων τοσαύτας μόνον περὶ μουσικῆς γνώσεις, ὅσας ἥρχει καὶ τότε
καὶ σήμερον οὐτὲ ἔχῃ τις, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς Ἱεροψάλτης. Τὸ ὑπὸ τῶν τριῶν
τούτων Ἱεροψαλτῶν ἐπινοηθὲν σύστημα τῆς σήμερον Ἱερᾶς μουσικῆς οὕτε
κατὰ τὴν ἀκουστικὴν θεωρίαν ἐπὶ τῶν αὐτῶν νόμων καὶ κανόνων καὶ τῆς
αὐτῆς κατατομῆς τοῦ ἀρμονικοῦ κανόνος τῆς πρὸ τῆς ἀλώσεως μουσικῆς
βασίζεται, οὕτε κατὰ τὴν μελοποίειν καὶ ῥυθμοποίειν αἱ μελωδίαι αὐτοῦ
εἰνε μεμελοποιημέναι καθ' ὁριτμένους τεχνικούς τινας κανόνας Ἱερᾶς μου-
σικῆς, οὕτε κατὰ τὴν παρασημαντικὴν ἔχει πλέον σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ
πρὸ αὐτοῦ. Ὅστε διὰ τῆς ἐπινοήσεως αὐτοῦ διεκόπη πᾶσα σχέσις καὶ πρὸς
αὐτὴν τὴν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τοῦ 1816 ἐπὶ νέων βάσεων ἀναπτυ-
χθεῖσαν Ἱερᾶν μουσικήν. Ἀγνοοῦντες δέ οἱ Ἰδρυται τοῦ νέου τούτου συ-
στήματος τὴν παρασημαντικὴν τοῦ μεσαιῶνος δὲν ἥδυνθησαν οὕτε τὰς
ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς των μεμελοποιημένας μελωδίας νὰ
ἐπωφελήθωσι· τούτου δ' ἐνεκκ οὐδὲν ἔχνος τῶν πολλῶν εἰδῶν τῆς μέχρι^{τῆς}
ἀλώσεως μεταξιωνικῆς μελοποίεις οὐδὲν ἐν τῇ σήμερον Ἱερᾷ μουσικῇ
ἀπκατέχει, οὕτε εἰνε ἀληθεῖς, ὅτι τινὲς τῶν σήμερον ἀδομένων μελωδίῶν
μετεφράσθησαν πιστῶς καὶ ἀκριβῶς ἐκ τοῦ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς
ἐποχῆς των ἀναπτυχθέντος συστήματος, διότι παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς
σωζομένας πρωτοτύπους εὑρίσκονται λίαν διάφοροι. Ως δὲ καὶ δ Χρύσκν-
θος αὐτὸς διμολογεῖ τὴν προτέραν παρασημαντικὴν δὲν ἐγίνωσκον εὖδ'
αὐτοὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν, Ὅστε δὲν εἰνε ἀληθεῖς ὅτι ὑπάρχει συνέχεια
τις μεταξὺ τῆς σημερινῆς καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἀναπτυ-
χθείσης μουσικῆς, ἀλλ' ὅτι σήμερον φέρεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ εἰνε συνθέ-
σεις αὐτῶν τῶν Ἰδρυτῶν, ἰδίως τοῦ Χουρμουζίου, τοῦ Γρηγορίου, τοῦ διδασκά-
λου αὐτῶν Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, καὶ τοῦ διδασκάλου τούτου Πέτρου τοῦ
Πελοπονησίου, ἢ ἐμελοποιήθησαν κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ 1816 μέχρι σήμερον
διάτημα ὑπὸ ἀνθρώπων Ἱεροψαλτῶν, διδαχθέντων, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν,
τοὺς κανόνας τῆς; ἐκυτῶν μελοποίεις ἐν ταῖς ἀγυιαῖς τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως, ἀπὸ τῶν μιναρέδων αὐτῆς καὶ ἀλλων καταγωγίων, ἢ παρεση-
μάνθησαν, ὅπως ἐσώζοντο ἐν τῷ ττόματι τῶν Ἱεροψαλτῶν, καὶ τοιαῦτα εἶνε
τὰς καλούμενα προσόμια τὰ σύντομα, εἰς καὶ αὐτὰ κατὰ τὸ πλειστον δεινῷ

πάρηλλαχγμένα. Διὸς τῆς ἐπινοήτεως τοῦ συστήματος τούτου τὰ πάντα μετεβλήθησαν καὶ περιτίλθον εἰς δεινὴν σύγχυσιν καὶ ἀταξίαν, ἔνεκα ἀγνοίας καὶ αὐτῶν τῶν στοιχειωθεστάτων μουσικῶν γνώσεων. Αἱ μελωδίαι διηρέθησαν κατὰ ὅλως νέον τρόπον μελοποίες, ἔγνωστον τῇ πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἵερῷ μουσικῇ εἰς στιχηρά, εἰρηνολογικά, καὶ παπαδικά, αἱ κλίμακες μετεῖλανθηταν παντελῶς, καὶ ἀντὶ τοῦ πρωτέρου βυζαντικοῦ ἀρμονικοῦ κανόνος ἡ ἀμεταβόλου συστήματος εἰσήχθη ὁ Τουρκικὸς διατονικός, ὁ Περσικὸς ἐναρμόνιος, καὶ ὁ Ἀραβικὸς χρωματικός. Ἡ μελοποίες τῆς σήμερον ἵερᾶς μουσικῆς καὶ αἱ μελωδίαι αὐτῆς οὐδεμίκιν μὲν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὰς πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἐλαχίστην δὲ καὶ πρὸς τὰς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως. Ἰδίως δὲ ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὰς μελωδίας Πέτρου τοῦ Πελοπονησίου, οὗτινος τὸ ἀηδέστατον καὶ ἀπειρόκαλον σύστημα τῆς μελοποίες, ἐπὶ νέων ὅλως ὕστερων Τουρκικῆς, Περσικῆς καὶ Ἀραβικῆς μουσικῆς θεμελιούμενον, ἐπεκράτησε μέχρι σήμερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰσαχθέντεν ὑπὸ τῶν τριῶν ἴδρυτῶν. Πέτρος δὲ οὗτος ὁ Πελοπονησίος, ὃν ὁ ἄριστος εἰδῆμων τῆς τουρκικῆς μουσικῆς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Fetis, κατὰ δὲ τὸν Χρύσανθον ἐπωνομαζόμενος ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Χερσοῦ¹ Πέτρος, ἦτοι κλέπτης, διέτεινε τὴν δεξιότητα νὰ κλέπτῃ τὰς μελωδίας τῶν ἀλλων ἀπομιμούμενος,—τὸ μόνον πρωστόν, ὅπερ ἀπαίτεται καὶ σήμερον ἔτι, πλὴν τῆς ἡδύτητος τῆς φωνῆς, παρὰ παντὸς ἵεροφύλτου, ἵνα δύναται νὰ ἀνχριγνύῃ ἐν ταῖς μελωδίαις πᾶσαν ῥέοντος καὶ κοσμικὴν μελωδίαν,—ἐδίδαξε τὴν τουρκικὴν μουσικὴν τὸν ἄριστον αὐτῆς κάτοχον Antoine Murat, διερμηνέα τῆς Ηρωτσικῆς πρεσβείας ἐν Κωνσταντινούπολει κατὰ δὲ τὸν Χρύσανθον «ἢ περὶ τὴν θεωρίαν τῆς τουρκικῆς μουσικῆς καὶ τὸ ἀδειν δεινότης αὐτῇ προύξενητεν αὐτῷ (Πέτρῳ Λαμπαδάρῳ τῷ Πελοπονησίῳ) τὴν παρὰ τῷ τότε κρατοῦντι εὔνοιαν, καὶ τὴν εἰς τὰ παλατία εἴτεδον ἐλευθέρων, ὃστε διπλωτοφάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἦτο συγχρόνως καὶ ἀοιδὸς τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων. Ἡ δόξα τῆς ἐκτουρκίσεως καὶ ἐκπερσίσεως τῆς ἵερᾶς ἥμερην μουσικῆς κατά τε τὴν ἀκουστικὴν θεωρίαν καὶ μελοποίειν. ἀνήκει κατὰ μέγιστον μέρος τῷ Πέτρῳ τούτῳ, διστις ἐμελοποίησε ἀπασχον σχεδὸν τὴν συγήθη ἐνικύσιον ἐκκλησιαστικὴν ἀκολούθιαν καθ' ὅλως νέον μελοποίες σύστημα, παντελῶς διάρρορον τοῦ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ τυρκοκρατείας μελοποιῶν, καὶ τοῦ δποίου τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὑφος ἡ κολούθησαν πάντες οἱ μεταχειρίστεροι ἵεροφάλται μέγρι τῆς σήμερον.¹ Τὰς ἄλλας τοῦδε περὶ τῆς βυζαντιακῆς ἵερᾶς μουσικῆς καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρός τε τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν σήμερον εἰρημένα στηρίζονται ἐπὶ τῶν προγμάτων, δηλαδὴ ἐπὶ τῶν σωζομένων μελωδιῶν καὶ μέλῶν τῶν δια-

¹ Τοῦ Πέτρου τούτου τοῦ Πελοπονησίου ἀπεισαὶ αἱ μελωδίαι περιέχονται ἐν δυοῖς γειραγρίσις τῆς ἡμετέρας; συλλογῆς, παρασειημασμέναι δι' ἴδιοτρόπου συστήματος παρασημαντικῆς.

φόρων ἐποχῶν, δι' ὧν δυνάμεθα νὰ παράσχωμεν μαθηματικὰς ἀποδείξεις.
Ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθι δὲν δυνάμεθα νὰ ποιήσωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος χρῆσιν
τῶν διὰ μουσικῶν σημείων παρασεσματικῶν μελωδίῶν, ἵνα γκάσθημεν
νὰ καταφύγωμεν εἰς ἐμμέσους ἴστορικὰς μαρτυρίας καὶ ἀποδείξεις· ὅτι δὲ
τὸ σήμερον σύστημα τῆς Ἱερᾶς μουσικῆς, (ὑδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὸ πρὸ
τῆς ἀλώσεως, ἐλλαχίστην δὲ σχέσιν πρὸς τὸ ἀπὸ αὐτῆς, καὶ ὅτι εἶνε ζέ-
νον καὶ παρείσακτον μίγμα ἑλληνικῆς, τουρκικῆς περσικῆς καὶ ἀραβικῆς
μουσικῆς, δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ἀποδείξωμεν διὰ τῆς συγχρίσεως τῶν με-
λωδίῶν καὶ μελῶν ἑκάστου αἰῶνος. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν δυνάμεθα νὰ πρά-
ξωμεν τοῦτο ἐνταῦθι, θέλομεν περιορισθῆναι νὰ φέρωμεν μαρτυρίας τινὰς
ἐπὶ τοῦ παρόντος ἴστορικὰς ἀνδρῶν ἀξιοπίστων, ἀλλοιδαπῶν τε καὶ δμο-
γενῶν πρὸς πίστωσιν τῶν εἰρημένων, ἥτοι α) ὅτι οἱ τρεῖς εἰρημένοι ἰδρυ-
τὴς τοῦ σήμερον συστήματος τῆς Ἱερᾶς μουσικῆς δὲν ἔγίνωσκον τὴν ση-
μασίαν καὶ δύναμιν τῶν μουσικῶν σημείων τῆς μεσαιωνικῆς παρασημαν-
τικῆς, οὓδε αὐτὰς τούλαχιστον τὰς καλουμένας μαρτυρίας τῶν ἦχων.¹
Οθεν οὔτε τὰς ἀργυριοτέρας τῆς ἐκκλησίας μελωδίας νὰ ἐπωφεληθῶσιν
ἥδυνχντο, οὔτε πιστῶς καὶ ἀκριβῶς νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰς εἰς τὸ νέον
αὐτῶν σύστημα.² ἐπειδὴ οὐκ εἰδότες τὰς μαρτυρίας τῶν ἦχων, ἥτοι τὰς

1 Τὰ σημεῖα τῶν μαρτυρῶν τῆς μεσαιωνικῆς παρασημαντικῆς, ἐκ τοῦ δεινοῦ ἀκρωτηρια-
σμοῦ ὑπὸ τῶν ἀμαθεστάτων τριῶν ἰδρυτῶν ἐντελῶς παραμορφωθέντα καὶ ἀγνώριστα κατα-
στάντα, μεταχειρίζεται καὶ ἡ σημειωνὴ Ἱερᾶς μουσικῆς. Ως οἱ ἰδρυταὶ αὐτῆς, εὗτω καὶ οἱ ση-
μερον Ἱεροψάλται ἀγνοοῦσι πεντελῶς τὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῶν σημείων τούτων. Ἐπειδὴ
δὲ ταῦτα ἔχουσι τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἢν αἱ κλειδεῖς τῆς εὐρωπαϊκῆς, ἀφίνομεν εἰς ἔκαστον νὰ
συμπεράνῃ, διοίχν μεσικὴν μᾶς φάλλουσιν οἱ ἡμέτεροι Ἱεροψάλται.

2 Ὁτε κατὰ τὸ 1874 συνεγράφομεν τὴν γερμανιστὴν ἑκδοθεῖσαν ἡμετέραν πιαγματείαν
• Περὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ», κατὰ τὰ χειρόγραφα καὶ
τὰ ἔξ αὐτῶν ἐπὶ διαφνοῦς χάρτου εἰλημμένα πανομοιότυπα, ἀπέρ τότε ἐρευνήσαντες καὶ ἀν-
τιγράψαντες εἴχομεν ὅπ' ὅψει, διηρέσαμεν τὰς μελωδίας εἰς τὴν συστοιχείαν Α, περιέχουσαν
τὰς μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος μελωδίας, καὶ εἰς τὴν συστοιχίαν Β, περιέχουσαν τὰς ἀπὸ τοῦ Η'
αἰῶνος. Βάσεις τῆς διαιρέσεως ταύτης ἔθεσαμεν τότε δύο, ἥτοι τὰ σημεῖα τῆς παρασημαντι-
κῆς, καὶ τὸ ೦೪; τῶν μελωδιῶν, ἥτοι τὴν μελοποίαν καὶ ρυθμοποίαν. Τὰ σημεῖα μὲν τῆς πα-
ρασημαντικῆς, ἐπειδὴ ἐν μὲν ταῖς πρὸ τοῦ Η' αἰῶνος μελωδίαις δὲν γίνεται χρῆσις πάντων
τῶν μουσικῶν σημείων μελικῶν τε καὶ ρυθμικῶν, δσων ἐν ταῖς μελωδίαις καὶ μέλεσιν, τοῖς
μετὰ τὸν Η' αἰῶνα. Τὴν μελοποίαν δὲ καὶ ρυθμοποίαν, διότι αἱ μὲν τῆς συστοιχίας Α εἰσὶ
πολὺ ἀπλούστεραι τῶν τῆς Β συνθέσεων, διακρινομένων καὶ ἐκ τοῦ σχοινοτενοῦς καὶ διακε-
κλασμένου ρυθμοῦ καὶ μέλους. Ἐν μὲν ταῖς μελωδίαις τῆς Α γίνεται χρῆσις μόνου τοῦ Ιησοῦ
ρυθμικοῦ γένους, καὶ τὰ κωλα σύγχεινται μόνον ἐκ σπονδείων, δαχτύλων καὶ ἀναπαίστων, ἐν
δὲ ταῖς τῆς Β γίνεται χρῆσις πάντων τῶν ρυθμικῶν γενῶν, τοῦ Ιησοῦ, τοῦ διπλασίου καὶ ἡμιο-
λίου. Τὸ ೦೫ τῶν τῆς Α εἶνε ἐκτὸς μικρῶν ἐξαιρέσεων ἀπλούν καὶ μεγαλοπρεπές, ἐν ᾧ τῶν
τῆς Β ποικίλον, διακεκλασμένον καὶ λίαν ἡδονικόν. Ἐν ταῖς μελωδίαις τῆς Α τηροῦνται αἱ
περὶ συνενώσεως τῆς μουσικῆς μετὰ τῆς λέξεως ἀνωτέρω ἐκτιθεῖσαι συνθῆκαι, καθ' ἀς οὔτε τὸ
μέλος εἶνε λίαν ἡδονικόν, διακεκλασμένον δι' ἀφθόνου χρήσεως λυγισμάτων, κομπισμῶν καὶ
μελισμῶν, οὔτε πάλιν τοσοῦτον ἐνδεές, ὥστε ἡ μουσικὴ νὰ θυσιάζηται ὑπὲρ τῆς λέξεως, καὶ νὰ
ἀποδαίη οὕτω δούλη αὐτῆς καὶ διαλεγομένη μουσική, ἀλλὰ τοῦ μέλους γίγνεται ἀνάλογος πρὸς
τὴν λέξιν χρῆσις, καὶ ἐλλείπει ἡ περιττὴ καὶ ὑπέρμετρος μουσική, ἡ τῷ ἡδεὶ ὑπὲρ τὸ μέτρον ἀσχο-

ύπὸ τῶν Βυζαντινῶν μελοποιῶν ἐνηχήματα καὶ ἐπηχήματα καλούμενα, τουτέστι τὰς ἐπιβολὰς τῶν θηρῶν, δὲν ἡδύναντο νὰ γινώσκωσι τὰς ὑπὸ αὐτῶν σημανούμενας κλίμακας· ὥστε τὸ ὑπὸ αὐτῶν ἐπινοηθὲν σύστημα

λουμένη, ηρεις ἀντὶ νὰ ἡδύνῃ ἐκλεῖται. "Ολας δὲ τοῦναντίον ἔχουσι τὰ τῆς Β συστοιχίας. Ο μελοποιὸς μετὰ τὸν Ή' αἰῶνα εἶνε ἐλεύθερος τῶν περιορισμῶν τῆς προτέρας ἐποχῆς, καὶ αἱ μελωδίαι δὲν φέρουσιν τὸν ἀπλοῦν τῶν πρώτων αἰώνων χαρακτῆρα, οὐδὲ τὸ σεμνὸν καὶ ἀπλοῦν ἐκκλησιαστικὸν ὑφος, ἀλλὰ τὸ ποικίλον σχοινοτενές καὶ μαλακόν· ἡ λέξις κατακλύζεται τοσοῦτον ὑπὸ τῆς ὑπερμέτρου μουσικῆς, ὥστε καθίσταται ἀκατάληπτος. 'Ἐν τῇ μετὰ τὸν Ή' αἰῶνα ἐποχῇ δυνάμεθα σχεδὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ Ἱερὰ μουσικὴ ἔχει μόγον τὸ ἡδὺ ἄνευ τοῦ ὠφελίμου· ἔκτοτε δὲ φαίνεται ὅτι ἥρξατο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἡ διὰ τῶν ἀσήμων φύσιγγων, τὸ τε τὰ τε να νω κλτ. φῦδη, ἡτοι τὰ διὰ τῶν τερετισμάτων καὶ τενενισμάτων ἀδέμενα μέλη, ἀτινα εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν ἔκτης θεμελικῆς μουσικῆς, καὶ ἀτινα ὑπῆρχον καὶ παρὰ τοὺς ἀρχαῖοις, ὥσπερ αἱ λέξεις τερετισμὸς καὶ τερετίζειν ἀποδεικνύουσιν. Τὸ λίαν ἡδονικὸν καὶ διακεκλασμένον τῆς μουσικῆς ταύτης ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῶν χρόνων ἔκείνων ἐπεσκέπτοντο τὴν ἐκκλησίαν πρὸς διασκέδασιν μᾶλλον καὶ διάχυσιν ἢ πρὸς διδασκαλίαν καὶ προσευχὴν. 'Η τοιαύτη μουσικὴ εἰκότως κατὰ τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἴδιας κατὰ Κλημεντο-τὴν. 'Αλεξανδρία-δύναται. νὲ_δυναμαθῆ_ἀκάλαστος, καὶ.. κακάτεχης, καὶ.. δὲ.. τὴν.

Πλάτωνα τεθηλυνομένη, μαλακή, μεθυστική, καὶ συμποτική, ἐκλυτος ἄρα καὶ πορνική κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων. Μετὰ δὲ τὴν δημοσίευσιν τῆς εἰρημένης πραγματείας ἡμῶν, ἐπισκεφθέντες τὰς ἐν τῇ θεολογικῇ καὶ ἐμπορικῇ σχολῇ Χάλκης, βιβλιοθήκας, ὕστερον δὲ καὶ τινας τῶν τῆς Ἰταλίας, ἡτοι τὴν τῆς Νεαπόλεως, τὴν τῆς Γρόττα-Φερράτας, τὰς πλείους τῶν ἐν Ρώμῃ ἔκτὸς τῆς τοῦ Βατικανοῦ ἔνεκα τῶν παύσεων, τὴν τῆς Φλωρεντίας, τὴν τοῦ Μιλάνου, καὶ τὴν τῆς Βενετίας, συνελέξαμεν πολὺ σπουδαῖοτερον ὄλιχὸν καὶ πολλαπλάσιον τοῦ πρὸ τῆς συντάξεως τῆς πραγματείας ἡμῶν. 'Ωσαύτως κατὰ τὴν ἐν Ἰωαννίνοις τετραετῇ διατριβῇ ἡμῶν συνελέξαμεν εἴκοσι χειρόγραφα, ἀποτελοῦντα τὴν συστοιχίαν Δ καὶ περιέχοντα τὰς πλείστας ἵσως μελωδίας, τὰς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὴν ἐπίδρριτιν καὶ ἐπιρροὴν τῆς τουρκικῆς ἀραβικῆς καὶ περσικῆς θεωρίας καὶ μελοποιίας ἀναπτυχθέντος καὶ θερόντος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μουσικοῦ συστήματος. 'Η συλλογὴ τοῦ νέου τούτου ὄλιχοῦ, ἐπικυρῶντα ἐν τοῖς καθόλου τὰ δημοσίευθέντα ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν κατέστησεν ἡμῖν γνωστὰ νέα πράγματα καὶ ἔλυσε πολλὰς ἀμφιβολίας, ἐπὶ μέρος δὲ καὶ ἀπεκάλυψεν ἀμαρτήματά τινα, εἰς τὰ δποτα δημοσίευσαμεν ἐκ πιθανῶν συλλογισμῶν, περὶ ὧν θέλομεν πραγματευθῆ ἐν ἴδιῳ συγγράμματι.

'Ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ἰταλίας εὑρισκεν ἐν χειρογράφῳ γεγραμμένῳ τῷ 753 ἀπαντας τοὺς εἰριους μετὰ μουσικῶν σημείων παραγγελμάτων, ἐνδὲ τῶν τῷ Δαμασκηνῷ ἀποδεδομένων ἰαμβικῶν καὶ καταλογάδην εἰριῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, τῶν Θεοραντίων καὶ τῆς Πεντηκοστῆς ἐξαιρομένων, ὃν κατέχομεν ἀντίτυπα παρόμοια εἰλημμένα ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου, καὶ ὃν ἡ μελωδία ἀνάγεται εἰς τὴν πρὸ τοῦ Ή' αἰῶνος ἐποχὴν, ἡτοι εἰς τὰς συστοιχίας Α καὶ Γ. 'Ανεκαλύψαμεν δὲ προσέτι κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος νέαν συστοιχίαν χειρογράφων πρὸ τοῦ Ή' αἰῶνος ἐποχῆς, ἡτοι διαφέρει ἐν πολλοῖς τῆς Α καὶ Β συστοιχίας οὐσιωδῶς κατὰ τε τὴν μελοποιίαν καὶ παρασημαντικήν, καὶ ἡτοι παρέσχεν ἡμῖν οὐχὶ δλίγας εὐτυχῶς λυθείσας ἡδη δυσκολίας πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς στηματίας καὶ δυνάμεως τινῶν ἐκ τῶν στημάτων αὐτῆς καὶ ίδιωτισμῶν. Μετὰ πολλὰς ἐρεύνας καὶ μελέτας ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ νέα αὕτη συστοιχία περιέχει τὰς μελωδίας τῆς ἐκκλησίας Ἱερουσαλήμ· ἐπειδὴ δὲ τὸ unction οὐτῶν εἶνε ἀπλούστερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον τῶν τῆς Α συστοιχίας, φερουσῶν ἐπὶ μέρος καταφανῇ ἔχνη τῆς ἐπιδράσεως τῆς θυμελικῆς μουσικῆς, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, συμπερχίνομεν, ὅτι ἡ συστοιχία αὕτη, ἣν ἐσημάναμεν διὰ τοῦ Γ, περιέχει τὰς ἀρχαιοτέρας καὶ γνησιωτέρες ἐκκλησιαστικὰς μελωδίας; καθ' ὅσον ἐκ τοῦ unction οὐτῶν; αὐτῶν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν· ὥστε ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ, φασικατέρω εὔπομπον, ἀπειργάνον δύνηται προρρίζειες μουσικῆς αιασθήτα, τὰ τῆς ἐκκλησίας

τῇ; παρασημαντικῇ; δὲν ἦτο ἀπλοποίησις τοῦ προτέρου, ὡς δὲ Χρύσανθος ἵνα καλύψῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀγνοιαν καὶ τὴν τῶν συναδέλφων του, οὐκ ἀληθεύων λέγει, ὅτι δῆθεν ἐπενοήθη, πρὸς ἄρσιν τῶν δυσχερειῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ συστήματος, ἀλλ' ἐπινόησις ὅλως νέα, γενομένη ἐξ ἀναποφεύκτου ἀνάγκης τῇ; ἐντελοῦς ἀγνοίκης τοῦ προγενεστέρου συστήματος.⁶⁾ Ἡ σήμερον ἡρὰ μουσικὴ δὲν ἔχει οὔτε κατὰ τὴν ἀκουστικὴν θεωρίαν, οὔτε κατὰ τὴν μελοποιίαν κοινόν τι πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἀλώσεως βυζαντιακὴν μουσικήν, ἐπομένως δὲν εἶνε γνητίκη ἐθνικὴ ἴρωτ μουσική.

Τὰ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Δύτεως ἐναποτεθειμένα πολυχριθμα χειρό-

κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ τοῦ Ε' ἥδη αἰῶνος ἀρξάμενον νὰ συνταυτίζηται ἀνὰ τὸν χρόνον μετὰ τῆς θυμελικῆς μουσικῆς, καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας Ἱερουσαλήμ, ὅπερ ἀποχωρισθὲν ἵστις κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, καὶ μετρὸν τῆς πρωτευόστης εὑρισκόμενον, καὶ ἐν ταῖς ἀπομεμρυτιμέναις μοναῖς διατηρούθεν, δὲν ἐπιρρεάσθη ὑπὸ τῶν μεταβολῶν, ἃς ὑπέστη τὸ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως κατὰ διαφόρους καιρούς. Πλὴν ἄλλων σύσιωδῶν διαφορῶν πρὸς τὴν Α καὶ Β συστοιχίαν, περὶ ὧν θέλομεν πραγματευθῆ ἐν ἴδιῳ συγγράμματι, ἀναφέρομεν ἐντεῦθε, ὅτι αἱ μελωδίαι τῆς συστοιχίας Γ εἰσὶ μεμελοποιημέναις μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ διατονικοῦ γένους· τοῦ δὲ δευτέρου εἴδους τοῦ χρωματικοῦ συντόνου γένους, ἐκ τοῦ ἐνηχήματος (soliloquisation) αὐτοῦ Νεανικοῦ καλουμένου, καὶ ως ἐννάτου ἡχου ἀριθμουμένου ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν τοῦ μέσου αἰῶνος μελοποιῶν, καὶ ἀπαντῶντος ἐν ταῖς μελωδίαις τῆς Α καὶ Β συστοιχίας, οὐδὲν ἔχοντος εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ὑφ' ἡμῶν ἐρευνηθέντα χειρόγραφα τῆς συστοιχίας Γ, ἢς κατέχομεν ἀντίτυπα ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου στιγμῶν τε καὶ είρμῶν. Ἐκ τε τῆς Α καὶ Γ συστοιχίας ἐλλείπουσιν ἐξ ὅλων τῶν χειρογράφων τὰ σήμερον ἐν τῇ Παρακλητικῇ τῶν Ἀγαποτελείων προηγούμενα καὶ τῷ Δαμασκηνῷ ἀποδιδόμενα τροπάρια τοῦ ἑσπεριοῦ τοῦ σεββάτου τῶν ὁκτὼ ἡχῶν. Τὰ ἐν τῇ σήμερον Παρακλητικῇ ἡ Ὁκταήχω προτασσόμενα στιχηρὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ εὕρομεν μετὰ μουσικῶν σημείων παρασηματισμένα μόνον ἐν χειρογράφῳ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Νεαπόλεως, γεγραμμένω κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα. Ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς συστοιχίας Λ δὲν ὑπάρχουσιν ἕδιτι ὡδῖτι τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, ἀλλὰ τὸ Πεντηκοστάριον ἀρχεται: ἀπὸ τῆς κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ. Τούναντίον δὲ ἐν τοῖς τῆς συστοιχίας Γ ὑπάρχουσιν ἐξ ἄριστα στιχηρὰ μετὰ μουσικῶν σημείων ἀνέκδοτα καὶ ἀγνωστα, τὰ ὅποια ἔμειντον κατέχομεν εἰς ἀντίτυπα ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου. "Απαντα τὰ χειρόγραφα τῶν ἐκκλησιῶν, τὰ ἐν χρήσει ἐν ταῖς Ἱερουργίαις, φέρουσι μουσικὰ σημεῖα, οὐδὲ τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν Προφητειῶν ἔχοντας μόνας καὶ τὰ πρὸς ἕδιτα χρῆσιν, καὶ τὰ ὅποια περιέχουσι πολλὰ ἄσματα καὶ πολλοὺς κανόνας, μὴ περιεχόμενα εἰς τὰ πρῶτα, ως μὴ ἀνεγνωρισμένα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας. Τὸ ὄνομα τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ σημείωσις τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ ὡς ἀγίου ἐν οὐδενὶ τῶν χειρογράφων τῆς Α καὶ Γ συστοιχίας εὑρίσκεται. Προσέτι εὑρομεν ἐν ταῖς τῆς Ἰταλίας βιβλιοθήκαις ἐν χειρογράφοις τῆς Β συστοιχίας, νέον εἶδος μελωδιῶν καλούμενον Ἀισματικόν, καὶ ἔτερον εἶδος μελοποίες τοῦ ἀγίου ὄρους ἐπιγράφομενον Ἀγιορητικόν, ἐξ ὧν ἐλέβομεν μελωδίας τινας ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου. Κατὰ τὰ χειρόγραφα δέ, ἀτινα μέχρι τοῦδε ἐγένοντο ἡμῖν γνωστὰ καὶ διερευνήσαμεν, διαχρίνομεν τὰς ἐξῆς περιόδους τῆς μελοποιίας τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας: α') τὴν πρὸ τοῦ ΙΙ' αἰῶνος, δυναμένην νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς τὴν μέχρι τοῦ ΣΤ', καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τούτου μέχρι τοῦ ΙΙ'. β') τὴν ἀπὸ τοῦ ΙΙ' μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων· γ') τὴν ἀπὸ ταύτης μέχρι τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, καθ' ἣν εἰσήχθη καὶ νέον εἶδος μελοποιίας, οἱ καλούμενοι Ἀναγραμματισμοὶ καὶ Ἀναποδισμοὶ, μελωδίαι σχοινοτενεῖς καὶ μεμελοποιημέναι μᾶλλον πρὸς μονωθῆν. Ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς ἐποχῆς ταύτης εὑρίσκονται καὶ μελωδίαι ἐπιγραφόμεναι δυστικί, Φραγγική· δ') τὴν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ φθίνοντος αἰῶνος, καὶ ε') τὴν ἀπὸ τοῦ 1816 μέχρι τῆς σήμερον.

γραφα τῶν μεσαιωνικῶν μελωδίῶν καὶ μελῶν τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας, οὐ τὰ ἀρχαιότερα φθάνουσι μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος, ἐγκαίρως ἐπέσπασαν τὴν προσοχὴν λογίων καὶ εἰδικῶν ἀνδρῶν τῆς δύσεως, οἵτινες πολλὰς προσπαθεῖας κατέβαλον πρὸς ἔρευναν καὶ κατάληψιν τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Ἀλλ' ἔνεκα ἐλλείψεως αὐτάρκων βοηθητικῶν μέσων πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως τῶν σημείων τῆς μεσαιωνικῆς παρασημαντικῆς, αἱ προσπάθειαι αὗται ἀπέβησαν μάταιαι. Ο μὲν κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ζῶν περίφημος Ἰησουΐτης Κίρχερος ἐν τῇ *Musurgia universalis* λόγον ποιούμενος καὶ περὶ τῆς Ἱερᾶς τῶν Βυζαντινῶν μουσικῆς, περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἀπαρίθμητιν τῶν σημείων καὶ ἐνηγημάτων· καίτοι δὲ συμβουλευθεὶς καὶ τινας "Ἐλληνας μαθητὰς; τῆς ἐν 'Ρώμῃ σχολῆς de propaganda fide, οὕτε παρ' αὐτῶν ἡδυνήθη, ὡς λέγει, νὰ μάθῃ τι, οὕτε δὲ διος γινώσκει τι θετικὸν νὰ εἴπῃ. Ο δὲ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα λόγιος μοναχὸς Gerbert ἀναφέρει ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *De cantu et musica sacra*, ὅτι πολλὰ ἔρευνήσας, κατώρθωσε μὲν ἐπὶ τέλους, ὡς λέγει, νὰ ἀνεύρῃ τὴν σημασίαν τῶν σημείων, ἀλλ' αἱ ἐργασίαι αὗτοῦ ἀπώλοντο κατὰ τὸν ἐμπρισμὸν τῆς μονῆς αὐτοῦ, ὥστε οὐδὲ ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ εὑρίσκομεν θετικόν τι. Ἐτεροὶ ἀπελπισθέντες νὰ λύσωσι τὸ δυσχερέστατον τοῦτο ζήτημα τῆς παρασημαντικῆς δι' ἑαυτῶν, ἐτράπησαν πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀρίστους θεωρουμένους Ἱεροψάλτας "Ἐλληνας κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Οὗτοι δὲ εἶναι οἱ εἰδημανέστατοι καὶ ἐντριβέστατοι περὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικήν, δ Γερμανὸς Sulzer, καὶ δ Γάλλος Willoteau. Καὶ δὲν Sulzer ἐν τῷ *Geschichte des transalpinischen Dacien*, ἀρξαμένῳ νὰ ἐκτυπῶται τῷ 1781, σχὼν τὴν εὔχαιρίαν νὰ γνωρίσῃ ἐν 'Ρουμανίᾳ τοὺς τότε ἀρίστους θεωρουμένους Ἱεροψάλτας "Ἐλληνας καὶ Ρουμούνους, παρ' ὃν ἐδιδάχθη καὶ ἐξακρίβωσεν μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης τοὺς τοιούτους περιηγητὰς ἀκριβεῖας; πᾶν δὲ τι ἔκεινοι ἐγίνωσκον, οὐδὲν οὐδὲν οὕτος ἡδυνήθη νὰ μάθῃ θετικόν, διότι καὶ οἱ ἡμέτεροι Ἱεροψάλται ἤγνοιον τὴν βυζαντιακὴν παρασημαντικὴν κατὰ μέγιστον μέρος, ὡς καὶ τὴν 'Αρμονικήν, Μελοποιίαν καὶ 'Ρυθμοποιίαν παντελῶς. Καὶ ἐν μὲν σελίδῃ 462 λέγει·¹ «'Ηθελέτις ἀπονέμει τοῖς σήμερον "Ἐλλησι μεγίστην τιμήν, ἐὰν ἦθελε φαντασθῆ, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἄριστοι αὐτῶν εἰδήμουνες τῷ, μουτικῆς τὰ δέκαταν μιδον μέρος τῶν μουσικῶν αὐτῶν σημείων γινώσκουσι. Καὶ περὶ αὐτῆς δὲτῆς οὐ-

¹ Sulzer p. 462 Manwurde aber den heutigen Griechen bei weitem zu viel Fhre erweisen, wenn man sich einbilden sollte, dass sogar die geschicktesten Musikkennen unter ihnen auch nur den zehnten Theil dieser Zeichen verstanden. Solbst von einer der wesentlichsten Bedeutungen derselben, von dem Takte, gestehu sie, ihn ganz und gar vslorem zu haben, und was sie mir von dem Unterschiede zwischen einem koerperlichen und geistlichen Tone, haben erklaeren, oder was ich von ihren Gesangen habe abnchmeu koenen beschränkt sich blos dahin, dass sie die körperlichen mit voller Stimme singen, da hingegen die geistlichen nur saft berührt, und gleichsam nur gehauchet werden.

τιωδεστάτης σημασίας τῶν σημείων, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ ρυθμοῦ, δμολογοῦσιν ὅτι ἀπώλεσαν παντελῶς αὐτό, καὶ ὅτι περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν σωμάτων καὶ πνευμάτων ἐξηγούμενοι μοὲι πον, ὅτι ἔκ τῶν ἑαυτῶν ἀσμάτων ἡδυνήθην νὰ συμπεράνω καὶ ἀντιληφθῶ, περιορίζεται ἐν τούτῳ, ὅτι τὰ μὲν σώματα ἔδουσι διὰ τελείχε φωνῆς, τὰ δὲ πνεύματα ἡπίως ἐξαγγελλόμενα, καὶ ὥσπερεὶ μόνον ἐκφυσώμενα. Ἐν δὲ σελ. 468 καὶ 469 ἐπιχναλχυθένει, ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἱεροψάλται "Ελληνες ὡμολόγηται αὐτῷ, ὅτι δὲν γινώσκουσι τὸν χρόνον καὶ ρυθμὸν, δν ἔκαστον σημεῖον σημαίνει, ὅτε, ἐπειδὴ ἀπαντᾷ τὰ σημεῖα, τὰ καλούμενα σώματα σημαίνουσι χρόνον καὶ ρυθμόν, δὲν ἐγίνωσκον οὐδὲ τὸ ἐν δέκατον, ἐπομένως οὐδὲν σημεῖον ἐκ τῶν χρόνον σημαίνοντων. Ποίαν δὲ σημασίαν ἔχει μουσικὴ ἀνευ χρόνου, ἀνευ ρυθμοῦ, καθίσταται φχνερόν, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τὸν ρυθμὸν ἐκάλουν ψυχὴν τῆς μουσικῆς, καὶ ὅτι «ἡ τῆς μουσικῆς ἕνγεις ἀμαρτίνοντός τινος καὶ κινουμένου ἐστί, κατὰ τὸν Ἀριστόξενον, ἡ ἐξ αἰσθήσεως τε καὶ μνήμης· αἰσθάνεσθαι μὲν γάρ δεῖ τὸ γιγνόμενον, μνημονεύειν δὲ τὸ γεγονός», ὅτος ἡ μουσικὴ ἀνάγεται εἰς τὰς τέχνας τῆς κινήσεως, τῆς ἀνευ δὲν ὑπάρχει, ἐπειδὴ πῆσα κίνησις ἐν χρόνῳ. Ἐν σελ. 466 λόγον ποιούμενος ὁ Sulzer περὶ τῶν μέσων ἦχων λέγει, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπισημοτάτων Ἑλλήνων καὶ Ῥουμούνων Ἱεροψάλτῶν οὐδεὶς εὑρέθη νὰ λύτῃ αὐτῷ τὰς ἀπορίας του, καὶ νὰ τῷ εἴπῃ τι θετικόν. Τοῦτο δὲ οὐδόλως θαυμαστόν, διότι τὰ περὶ τῶν μέσων ἦχων ἀνάγονται εἰς τὰ τῆς πολυφώνου ἀρμονικῆς θεωρίας, τῆτοις ἐξέλιπεν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῶν πολυράνων χορῶν ἀμαρτίνονται, διὸ δὲν περὶ τῶν μέσων ἦχων ἀπαντᾷ ἔχοντας ἐν τῷ σημερινῷ συστήματι. Ἐν δὲ σελ. 467 περὶ φθορῶν λόγον ποιούμενος, λέγει ὅτι κατὰ τὴν διὰ ζώσης φωνῆς δοθεῖσκην αὐτῷ ἐξήγητιν, αἱ φθοραὶ εἶχον τὴν σημασίαν νὰ μεταβάλλωσι τὸ κυρίως δῆμειν εἰς ὠρυγμόν,² καὶ ἐν σελ. 492 λέγει, ὅτι, ὡς "Ἐλληνες τῷ ἐβεβαίωται, αἱ φθοραὶ τῶν πλαγίων ἦχων ἦσαν παντελῶς ἀχρηστοί, ἀλλοτε δὲ ἐφαίνοντο αὐτῷ, δῆμοι μεναι: ὑπὸ τῶν εἰρημένων Ἱεροψάλτῶν, ὡς

1 Hätten die heutigen Griechen ihre Rhythmos und Takte oder das Zeilmass des Gesanges, wie es selbst eingeständig sind, nicht verloren, (den ihre jetzige Χειρονομία bezeichnet, nemlich die Neuentwickeltheit ihres Gesanges, als das eigentliche Zeilmass), und verstanden sie auch nur alle die Zeichen, die sie annoch haben, recht und vollkommen.

2 Sulzer. p. 467 Wenn ich ihrer mündlichen Erklärung glauben darf, bestehe nur darin, dass sie die nämlichen Töne mit einer holen oder heulenden Kehle singen, keineswegs aber, dass si durch diese Φθοραὶ Korruptionen oder Tonveränderungen, an Tonarten reicher würden... Jetzt, da ich mir diese Nenano öfters vorsingen lasse, bekäme ich beinahe Lust, sie für lauter halbe Töne zu halten. Ich zweifle aber, ob ich auch mit diesen Worten allein ihre ganze Natur ausdrücken kenne, und glaube, das ich es besser erklären werde, wenn ich sage, dass sie dieses Nenano, oder den Ton, woranf es steht, dargestalt durch die hohle Kehle, und durch die Nase heulen, dass es dem Ohr ungewis bleibt, ob sie einen ganzen, oder halben Ton damit gesungen haben.

σειρὰ ἡμιτονίων, καὶ ἀλλοτε ἐριψόδοῦντο ἢ μετεῖχλοντο εἰς τοιουτους ὠρυγμούς, ὥστε ἀδύνατον ἦν νὰ διακρίνῃ τις, ἐχν ἡσαν τόνοι ἢ ἡμιτόνια. Ἐν δὲ σελ. 470 λέγει ὅτι οἱ Ἱεροψάλται οὐδ' ἐλαχίστην γνῶσιν ἔχουσι περὶ τῶν δινομάτων Δώριος, Φρύγιος, Λύδιος, Μιξολύδιος, Ὑποδώριος κτλ., ὥσπερ δὲν εἶχον καὶ οἱ εἰρημένοι τρεῖς ἐρευρεταὶ τοῦ σῆμερον συστήματος κατὰ τὴν ῥητὴν ὁμολογίαν τοῦ Χρυσάνθου. Ἐν δὲ σελ. 500 λέγει, «έπειδὴ οἱ ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μολδαβίᾳ "Ἐλληνες διεσχυρίζοντο, ὅτι ἐν Κωνσταντίνοις πόλεις ὑπάρχουσιν Ἱεροψάλται, δυνάμενοι οὐχὶ μόνον νὰ παρασημανῶσιν ἐξ ἀκοῆς πᾶσαν μελῳδίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπινοῶσι νέχες, ιδίως δὲ ἐπήνουν μοναχὸν τινὰ Παρθένιον, καὶ ἔτερόν τινα Λαχμπαδάριον, καὶ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, ἐπινοήσαντας ἐφ' ἑαυτῶν 14 νέους τόνους (!!!), καὶ εύροντας τὴν ἀπολεσθεῖταν χειρονομίαν, ἦν εἰσήγαγον εἰς τὴν τέχνην, ἐξετάσας περὶ τούτου ἀξιοπίστους ἄνδρας ἀλλοδαπούς,¹ ὃν ἢ μαρτυρία μοι ἦτο πολὺ ἀξιοπιστέρα καὶ σπουδαιοτέρα καὶ ἥκιστα ὑποπτος, καὶ οἵτινες ἀνετράφησαν ἐν Κωνσταντίνοις πόλει, καὶ ἐξέμαθον ἐκεῖ τὴν τούρκικὴν μουσικὴν, ἔμαθον θετικῶς, ὅτι οἱ περὶ τῶν εἰρημένων προσώπων ἐπαίνοι δὲν ἦσαν ἀληθεῖς· μάλιστα δὲ δ Graf Kalnoki, φίπερ πολλὰς τῶν εἰδήσεων διφείλω, διηγήθη μοι» προσεκάλεσά ποτε "Ἐλληνάς τινας μουσικόν, νομιζόμενον δεινότατον πάντων τῶν ἐν Κωνσταντίνοις πόλεις, ἵνα μοι παρασημάνῃ μέλος τι ἀγνωστον αὐτῷ, ἀδόμενον ὑπ' ἐμοῦ. Μετὰ πόλλον; πόνους καὶ μάχθους, καὶ ἀφ' οὗ ἐξέμαθεν αὐτὸν ἀπὸ στόματος διὰ τῆς ὑπ' ἐμοῦ ἐξαγγελίας αὐτοῦ, ἐπὶ τέλους ἤδυνήθη νὰ παρασημάνῃ αὐτὸν ἀπὸ γλώττης ὡς αὐτός, δυσκόλως ἥθελε δυνηθῆ νὰ τὸ ψάλλῃ. Ἐν σελ. 492 θέτων "Ἐλληνάς καὶ Τούρκους μουσικούς, ἐν τη̄ μοίρᾳ, λέγει ὅτι ἀμφότεροι οὐδὲν σχεδὸν ἐνιοῦσι περὶ παρασημάνσεως τῶν μελῶν, καὶ ἐν σελ. 502 ἀποφαίνεται, ὅτι ἢ ἐλληνικὴ Ἱερὰ μουσικὴ δὲν διαφέρει τῆς Τουρκικῆς, καὶ ἀμφότεροι τῆς Κινεζικῆς, καὶ ὅτι τὰ μουσικὰ ἀμφοτέρων δργανα εἶνε τὰ αὐτά." ᘾ σελ. 455 τελευταῖον λέγει, ὅτι ἢ εὔκισθησίς καὶ τὸ ἄδειν τῶν "Ἐλλήνων πλησιάζει μὲν τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικήν, ἀλλὰ σῆμερον αἱ μελῳδίαι αὐτῶν εἰσὶ πλήρεις τουρκικῶν ιδιωτισμῶν, κομπισμῶν, καὶ μελισμῶν, καὶ ψάλλονται παντελῶς διὰ τῆς ῥινός.

"Ο δὲ Γάλλος Willoteau διακεχριμένος μουσικός, ἀκόλουθος τῆς Αἴγυπτου γχλλικῆς ἐκστρατείας, λαβὼν διδάσκαλον ἐν Καΐρῳ τὸν πρωτο-

¹ Sulzer. p. 520. Allein Ausländer deren Zeugnis mir wichtiger, und minder verdächtigt ist, Leute, die in Kjpel geboren worden... Graf Joseph von Kalnoki von der Geschicklichkeit der Griechen in diesem Fache erzählte mir, dass er einst einen Griechen, der in dieser Kunst für den stärksten in Kjpel gehalten wurde, ein demselben unbekanntes Stuck, aufzusetzen ersucht habe, welches derselbe endlich mit vieler Mühe, und nicht ehender, als er es beinahe von Vorsingen auswendig wusste, doch noch sehr unvollkommen zu Stande gebracht habe. Es ist leicht zu errathen, dass außer ihm es schwerlich ein anderer, der es nicht, wie er, schon auswendig konnte, würde gelesen oder gespielt haben.

ψέλτην τοῦ ἑλληνικοῦ πατριαρχείου, οὐδὲν ὡσαύτως θετικὸν ἥδυνήθη νὰ μάθῃ. Ἐν δὲ σελ. 791 λέγει, ὅτι διδάσκαλος αὐτοῦ οὐδεμίκν τῷ ἔθω-
κεν ἐξήγητιν περὶ τῶν 54 χειρονομικῶν σημείων, καὶ ὅτι πολλοὶ λόγιοι
Ἐλληνες τῷ ἔθετοισαν, ὅτι ἡ παρασημοκητικὴ ἦτο δλίγον γνωστή.¹

Μετὰ τῶν δύο τούτων συμφωνεῖ πληρέστερα περὶ τῆς παντελοῦς ἀ-
γνοίας οὐ μόνον τῶν τριῶν ἐφευρετῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν διδασκάλων αὐτῶν,
καὶ δι Χρύσανθος, λέγων ῥητῶς, (σελ. 53) ὅτι διδάσκαλος αὐτῶν Πέτρος
δι Βυζάντιος δὲν ἐγίνωσκε τὴν χειρονομίαν, ἦτοι τὸν χρόνον τῶν σημείων
καὶ ἔλεγεν· «ἄν τις εὔρισκε τις εἰδήμων τῆς χειρονομίας καὶ
εἰς τὴν Ἀιγαίην, μὲν ὅλην μου τὴν πενίκην ἐπήγαινα καὶ ἐμαθήτευα εἰς
αὐτὸν δι' αὐτήν». «Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν, λέγει, τῆς Ρωμαϊκῆς βασιλείας;
παρήκματε μὲν κατ' δλίγον ἡ χειρονομία, ἐσώζετο δὲ μέχρι τοῦ 1650...
Εἰς τοὺς ιδικούς μας δικαίους χρόνους εἶνε ἄγνωστος ἡ μεταχείρησις τῆς χει-
ρονομίας». Λαφ' οὖ λοιπὸν ἡγνόουν τὸ οὐσιωδέστατον τῆς μεσαιωνικῆς πα-
ρασημοκητικῆς καὶ μουσικῆς, πῶς μετέφερον τὰς μελῳδίας αὐτῆς εἰς τὸ
ὑπ' αὐτῶν ἐπινοηθὲν σύστημα;

Μεταβολίνοντες δὲ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἀκουστικῆς θεωρίας, θέλομεν
εὑρεῖ ἔτι μείζονα ἀγνοιακαν καὶ σύγχυσιν. Ο Χρύσανθος λέγει ὅτι βάσις τῆς
ἀκουστικῆς θεωρίας καὶ μαθηματικῆς διακρίσεως τοῦ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν δύο
συναδέλφων αὐτοῦ, τῶν συνεφευρετῶν τοῦ νέου συστήματος, παρα-
γενομένου μουσικοῦ διαγράμματος ἡ ἀρμονικοῦ κανόνος εἶνε τὸ τουρκικὸν
ὅργκον ταμπούρ καλούμενον, περὶ οὗ (ἐν σελ. 20 σημ. 6') λέγει· «Ἄπο
τὰ μελῳδικὰ ὅργκανα ἔκεινο τὸ δποῖον φαίνεται εὐκολώτερον εἰς διδαξιν,
καὶ τὸ δποῖον εὔρισκεται σαφέστερον διὰ τὴν γνώριτιν τῶν τριῶν, καὶ
ἡμιτονίων, καὶ ἀπλῶς δλων τῶν διατημάτων εἶνε ἡ πανδούρίς ὁνομά-
ζεται δὲ καὶ πανδούρχ καὶ φάνδουρος· καθ' ἡμᾶς δὲ ταμπούρχ ἡ ταμ-
πούρ...² Εἶνε δὲ τρίχορδον· καὶ ἡ μὲν πρώτη χορδὴ βομβίτη τὸν Δι (sol, g)
ἡ δευτέρη τὸν ὑπ' αὐτὸν Γα (ia, f), καὶ ἡ τρίτη τὸν ὑπ' αὐτὸν Ηχ (re, d)
κτλ. Εἰς ταῦτα παρατηροῦμεν, ὅτι δι Χρύσανθος ἀπατεῖται δεινὴν ἀπά-
την, νομίζων ὅτι ἡ πανδούρὶς εἶνε τὸ ταμπούρ· διότι τὸ μὲν πρῶτον ὅρ-
γκον εἶνε ἀρχαῖον ἑλληνικόν, οὗ ἡ διαίρεσις ἦν ἄγνωστος εἰς πολὺ ἀρ-
χιοτέρας ἐποχάς· τὸ δὲ ταμπούρ εἶνε ὅργκον, φέρον, ὡς καὶ σήμερον τὴν

1 Willctea p. 791. Un seule chose que nous n'avons pu connaitre, et que notre maître ne nous a expliquée que d'une maniere fort vague, c'est la propriété et l'usage des grands signes, qui sont aussi des notes de musik. il n'a jamais pu nous en randre raison que par des exemples chantés... Plusieurs savants de cette nation nous ont assuré, qu'ils etaient peu connus aujourd'hui. il n'aurait donc pas été fort suprenant que notre maître en eût ignoré la propriété. Εἶνε δικαίος πολλά, τὰ δποῖα δὲν ἐγίνωσκεν διδάσκαλος αὐτοῦ, οστις δὲν διέφερε τῶν ἄλλων, οὓς δ Sulzer περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ξέγιασε.

2 Ἐγταῦθα ἀριστέει τὸ γνωστὸν δπὸ τοῦ Λ. Ψαλλίδας εἰς παρομοίας περιετάσσεις λεγό-
μενον «Διὰ μεταθέσεως καὶ μεταβολῆς ἔκαμψεν τὸν Ψαλλίδα γάζηρον».

διαίρεσιν τοῦ τουρκικοῦ μουσικοῦ διαγράμματος, περὶ τῆς οὐδὲν λέγει· δὲν εἶνε δὲ ἀρχετὸν νὰ γνωρίζομεν μόνον τοὺς φθόγους τῶν χορῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν διαίρεσιν τοῦ ζυγοῦ τοῦ δργάνου· ὅτι δὲ καὶ Ἀραβικὸν καὶ Περσικὸν δργάνου τὸ ταμπούρο εἶνε, παραπέμπομεν εἰς τὴν γενικὴν ιστορίαν τῆς μουσικῆς. Πλὴν δὲ τούτου βεβοχιθατὸν εἶνε, κατὰ τὰς ῥητὰς μαρτυρίας τῶν ἀρμονικῶν, ἀρχαίων τε καὶ βυζαντινῶν, ὅτι τὸ μουσικὸν ἐλληνικὸν διάγραμμα ἀρχεταῖς ἀπὸ τοῦ Κε (ια, α), οὐδὲν δὲ εὑρίσκεται μαρτυρία τις περὶ ἐνέργειας αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Δι (ιοι, β) ἢ Πα (ρι, δ).

Ο Χρύσανθος πλὴν τῆς παραπομπῆς ταύτης εἰς τὸ ταμπούρο, δίδει μὲν προσέτι δι' ἀριθμῶν τὴν διαίρεσιν τοῦ μουσικοῦ διαγράμματος καὶ τὰ διαστήματα τῶν κλιμάκων, ἀλλ᾽ εὑρίσκεται εἰς ἀντίρρησιν δεινόν, καὶ ἀποκαλύπτει ἔαυτὸν πειρώμενον νὰ καλύψῃ τὴν ἀλήθειαν λέγων ἐν σελ. 97 τάξις· «Ἄν θέλῃ τις νὰ γνωρίσῃ δι' ἀριθμῶν τὰ διαστήματα τῆς κλίμακος τοῦ καθ' ἡμᾶς διατονικοῦ γένους ἐν τῷ διαπασῶν συστήματι, λέγομεν ὅτι οὗτος εὑρίσκεται αὐτὰ ἐγγύτερον τῆς ἀληθείας.

sol	la	si	ut	re	mi	fa	sol
Δι	Κε	Ζω	Νη	Πι	Βου	Γα	Δι
27/27	8/9	22 27	3/4	2/3	11/18	9]16	1/2»

Η φράσης «οὗτος εὑρίσκεται αὐτὰ ἐγγύτερον τῆς ἀληθείας» ἀποδεικνύει ἀρκεύντως ὅτι οὐδὲμίκιν γνῶσιν εἶχον τῆς βυζαντιακῆς ἀκουστικῆς, ἢ Ἀρμονικῆς, καὶ ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη δὲν εἶνε πραγματώδης, ἀλλὰ φυντασιώδης ἐπίνοια τῆς κεφαλῆς τοῦ Χρυσάνθου. Αλλ' ὅτι τὸ μουσικὸν τοῦτο διάγραμμα, διερρέεται τοῦ συμερινοῦ συστήματος εἰσήγχγον εἰς τὴν ιερὸν μουσικὴν εἶνε τὸ Τουρκικόν, ἀποδεικνύεται ἐκ τε τῆς διαιρέσεως ταύτης τῶν διαστημάτων, παραβαλλομένης πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐκ τοῦ Felis ἐν ὑποσημειώσει ἀναφερόμενα, καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς. Εν § 235 λέγει ὁ Χρύσανθος· «Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται φυνερόν, ὅτι μόνον οἱ τρεῖς μείζονες τόνοι τῆς ἡμετέρας διατονικῆς κλίμακος εἶνε ἵσοι μὲ τοὺς τόνους τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων, οἱ δὲ ἀλλοι ἀνισοι. Καὶ τὸ λεῖψμα ἐκείνων ἢ τὸ ἡμίτονον τῶν Εὔωπαίων si—ut (Ζω-Νη) εἶνε μικρότερον ἀπὸ τὸν ἡμίτερον ἐλάγγιστον τόνον Βου-Γα (mi-fa). Διὸ τοῦτο καὶ οἱ φθόγγοι τῆς ἡμετέρας διατονικῆς κλίμακος ἔχουσιν ἀπαγγελίαν διάφορον, τινὲς μὲν ταύτιζόμενοι, τινὲς δὲ ὀξυνόμενοι, καὶ τινὲς βρυγμένοι. Ο μὲν Γα καὶ Δι ἀπαγγέλλονται εἰς τὸ αὐτὸν διάστημα μὲ τὸν ut καὶ re (γράφε Νη-Πι = ut-re ἐπομένως Γα-Δι = fa-sol) τῶν Εὔωπαίων, μηδόλως δικφέροντες αὐτῶν μήτε τῇ διέύτητι μήτε τῇ βαρύτητι· ὁ δὲ Κε (la) εἶνε ἀνεπαισθήτως διέύτερος τοῦ mi (γράφε τοῦ la). ὁ δὲ Ζω εἶνε ἡμιτόνῳ διέύτερος τοῦ fa (γράφε τοῦ si). ὁ δὲ Νη εἶνε ἀνεπαισθήτως τοῦ sol (γράφε τοῦ ut). Όμοίως καὶ ὁ Πα ἀνεπαισθήτως βαρύτερος τοῦ la

(γράφε τοῦ re), καὶ δὲ Βου ὀλίγῳ βικρύτερος τοῦ σι (γράφε mi). Ἀλλαχοῦ (§ 234) λέγει· «Τὸ ἡμιτόνιον δυως τοῦ Ζω—Νη (si—ut) καὶ τοῦ Βου—Γα (mi—fa) εἶνε τὸ μικρότατον καὶ δὲν δέχεται διαφορετικὴν διείρεσιν, διότι λογίζεται ὡς τετχρτυμόριον μεῖζονος τόνου ὡς 3:12». Ἡ θέσις δυως αὗτη ἀντίκειται ἐναντίως εἰς τὴν ἀνωτέρω, καθ' ᾧ τὸ λεῖμα τῶν εὐρωπαίων si—ut εἶνε ὡς λέγει, μικρότερον τοῦ ἐλαχίστου τοῦ Χρυσανθοῦ, ὅστις εἶνε δίεσις ἐναρμόνιος. Ἐκ τῶν δλίγων τούτων ἀποδεικνύεται νομίζομεν, ὅτι ἡ σύγχυσις εἶνε σαφεστάτη, αἱ δὲ ἐνχντίαι ἀντιθέσεις καταφανέσταται, καὶ δὲ Χρύσανθος ἀποφεύγει νὰ δμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ διαίρεσις τῶν ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἱερὰν μουσικὴν εἰσαχθεῖσῶν κλιμάκων τοῦ διατονικοῦ γένους εἶνε ἡ τῶν τοῦ διατονικοῦ γένους τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, ἡ τοῦ ταυπουρᾶ. Τὴν ταύτην τῶν κλιμάκων τῆς Ἱερᾶς καὶ τουρκικῆς μουσικῆς—ἀς εἶχεν εἰσάξει ἥδη ἐκ τῆς τουρκικῆς μουσικῆς Πέτρος δὲ Πελοποννήσιος,— δμολογεῖ δὲ Χρύσανθος ἐν σελ. 102 (§ 234) λέγων· «Ἐπειδὴ ἡ μουσικὴ ἡμῶν καὶ τῶν Ὀθωμανῶν θέλει νὰ γεμίζῃ τὴν κλίμακα μὲ διαστήματα ἐπτά,» καὶ ἐν § 270, ἔνθι παραβούλλων τὰς ἑαυτοῦ κλίμακας πρὸς τὰς εὐρωπαϊκάς, λέγει ἐν ὑποσημειώσει· «Ἄτοπόν ἐστι τοῦτο καθ' ἡμᾶς καὶ κατὰ τοὺς Ὀθωμανούς. Οἱ ίδρυται οὗτοι τοῦ σημερινοῦ συτήματος, σφετερισθέντες τὴν ἀκουστικὴν θεωρίαν καὶ μελοποίην τῆς Τουρκικῆς μουσικῆς, παρουσιάζουσιν καὶ διδάσκουσιν αὐτὴν ὡς ίδίαν ἐπινόητιν,¹ ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τῆς δμολογίας τοῦ μαθητοῦ αὐτῶν Παναγιώτου Πελοπίδη, ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ τὸ δεύτερον ἐν Τριέστη τῷ 1830 ἐκδοθέντος Μεγάλου Θεωρητικοῦ τῆς μουσικῆς τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Χρυσανθοῦ, λέγοντος· «Οὗτος λοιπὸν δι φιλογενέστατος κύριος Χρύσανθος, καὶ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ Γρηγόριος καὶ Χουρμούζιος, δὲ μὲν πρωτοψάλτης δὲ δὲ χαρτοφύλαξ τῆς Μεγάλης Ἑκκλησίας, μικρὸν πρὸ τῆς ἐπαναστάτεως ἐνωθέντες καὶ συσκεφθέντες φιλοσόφως καὶ ἐπιστημονικῶς, ἀνεκάλυψαν τὸν χρόνον εἰς τὴν μουσικὴν (!!), καὶ ἐπροσδιώρισαν τὴν καταμέτρησιν αὐτοῦ καὶ διαίρεσιν πολλαχῶς (!!),

¹ Ἐν χειρογράφῳ τῆς Δ συστοιχίας τῆς ἡμετέρας συλλογῆς εὑρηται μεμελοποιημένος δείρμὸς «Ἡ τρίφωτος οὐσία» μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «Ποίημα τοῦ μουσικωτάτου χυρίου Πέτρου δυοῦ μὲ τὸν Ναγιμέν καὶ μὲ τὸ Πεστρέφη», ἀμφότερα τουρκικὰ ὄργανα, πρὸς ἄ., ἐν συνωδίᾳ ἡδύνατο νὰ ἔρεται. Ἐν ἑτέρῳ δὲ χειρογράφῳ τῆς ἡμετέρας συλλογῆς περιέχεται μεμελοποιημένος δείρμὸς «Ἐν τῇ βροντώσει καμίνῳ» μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «Διεφθαρμένον πολίτικον τουρκικώτερα ἀτζέμικον (περσικὸν) ἔξιγητὸν ποίημα τοῦ Μπερεχέτη» ἢτοι Πέτρου τοῦ Βυζαντίου. Δύναται τις νὰ ἀμφιβάλλῃ πλέον περὶ τῆς ἐκτουρκίσεως τῆς Ἱερᾶς μουσικῆς; Καὶ εἰς ἄλλα χειρόγραφα εὑρίσκονται τοιαῦται παρατηρήσεις καὶ ἔνδείξεις καὶ μάλιστα ἐν μέλος τοῦ Μελισεδέκη ἐπισκόπου Ραιδεστοῦ ἐπιγραφόμενον Περσικόν. Ἐν ἑτέρῳ χειρογράφῳ τῆς ἡμετέρας συλλογῆς εὑρίσκεται μεμελοποιημένον ἔρωτικὸν τουρκικὸν ἀσμα τοῦ Βαλασίου νομοφύλακος τῆς Μεγάλης Ἑκκλησίας, τοῦ διοίου ἐν τοῖς χειρογράφοις σώζονται πολλαὶ μελωδίαι ἀνέκδοτοι, ἡδονικώταται καὶ τὰ μάλιστα διαχειλασμέναι, γέμουσαι κομπισμῶν, μελισμῶν καὶ λυγισμάτων.

(διότι γωρίς τούτου οὐδέν κατορθοῦται ἐν τῇ μουσικῇ); ἐπροσδιώρισαν τὰ δικτυάμεντα τῶν ἐπτὸς τόνων διὰ συνθηματικῶν κλιμάκων καθ' ὅλα τὰ γένη τῆς μουσικῆς; τὰ δικτυάμεντα τῶν φθορῶν, δι' ᾧ γίνεται ἡ μετάβοτις καὶ μεταβολὴ ἀπὸ ἥχου εἰς ἥχον, καὶ ἀπὸ κλίμακος εἰς κλίμακα· μετέβαλλον τοὺς χαρακτῆρας ἀπὸ συμβόλων εἰς γράμματα, καὶ ἐν λόγῳ καθηπέστερον εἰς κανόνας; τὴν πρὸν ἀκανόνιστον μὲν (!!!), ἀλλὰ πολυποικιλούμελη μουσικήν μας μὲν τρόπον ἀξιοθεάτων. Κατὰ τὴν σαρῆταύτην ὄμοιογίαν, ἡ πρὸ καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν τριῶν τούτων ἐφευρετῶν ἴερὴ μουσικὴ οὔτε ῥυθμὸν καὶ χρόνον, οὔτε ἀρμονικὴν θεωρίαν, οὔτε κλίμακας καὶ ὠρισμένα διατήματα, οὔτε φθορὰς κτλ. εἶχε, ὃ ἐστι μεθερμηνευόμενον δὲν ὑπῆρχε μουσική! Ἀλλὰ τοῦτο τί ἀλλο σημαίνει, εἰ μὴ

¶ Οὐδὲν τούτου ψευδέστερον καὶ γελοιωδέστερον. Περὶ οὐδενὸς ἀλλού πράγματος ὅμιλούσι τοσοῦτον ὑπερηφάνως καὶ ἐνθουσιῶντες οἱ βυζαντινοί, ὅσον περὶ τῆς μουσικῆς αὐτῶν, καὶ λίαν δικαῖως. Διότι κατὰ μὲν τοὺς ἐξ πρώτους αἰῶνας τὸ μελοποιεῖν τὴν ἕτερην τοῦ ἀνωτάτου κλήρου, καὶ ως μελοποιοὶ ἀναφέρονται οἱ ἀνώτατοι τῆς ἐκκλησίας Ἱερόφρυγες, οἵτινες Καθηλισταὶ ὑέντες, Ἱεράννηροι Χοροστοιχοι, χπιτζήτοις. Μεοδύνωροι τοις ἀποπλάντοις τῆς εὑρυθμού ψαλμωδῶν τῶν δημοτικῶν ταγμάτων», καὶ ἐπινοήσας κατὰ Νικηφόρον τὸν Καθλιστον τρόπους μελῳδίας ὁμοίους τοῖς τῶν Ἀρειανῶν πρὸς ἀντίπραξιν καὶ καταπολέμησιν αὐτῶν, μεταχειρίζομένων πρὸς ἀπόσπασιν καὶ ἀποπλάντσιν τοῦ ὅγλου ἐπιτυχὲς καὶ τελεσφόρον ὅπλον τὴν μουσικήν. Οἱ ἄγιοι Ἐφραίμ ἀναγκάζεται νὰ παραδεχθῇ τὴν μουσικήν Ἀρμονίου υἱοῦ τοῦ αἰρετικοῦ Βαρδεσάνου, ἐν Ἀθήναις τὴν μουσικὴν ἐκπαιδευθέντος, κατὰ τὸν Θεοδώρητον λέγοντα· «Καὶ ἐπειδὴ Ἀρμόνιος ὁ Βαρδεσάνου φόδας τινας συνετεθήκει πάλαι, καὶ τῇ τοῦ μέλους ἡδονῇ τὴν ἀσέβειαν κεράσας, κατεκήλει τοὺς ἀκούοντας, καὶ πρὸς ὅλεθρον ἥγρευε, τὴν ἀρμονίαν τοῦ μέλους ἔκειθεν λαβὼν ὁ ἄγιος Ἐφραίμ, ἀνέμιξε τὴν εὔσέβειαν, καὶ προσενήνοχε τοῖς ἀκούοντας ἡδιστον καὶ ὀνησιψόρων φάρμακον. Ταῦτα νῦν τὰ φίσματα φαιδροτέρας τῶν νικηφόρων μαρτύρων τὰς πανηγύρεις ποιεῖ. Μετὰ δὲ τὸν Ε' αἰῶνα τὸ προνόμιον τοῦ διμνογραφεῖν καὶ μελοποιεῖν ἡρέσαντο νὰ ἀντιποιῶνται καὶ οἱ αὐτοκράτορες, ὥστε ἡ μουσικὴ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦδε ἀπολαύει βασιλικῆς θεραπείας. Περὶ μὲν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου ὁ Κεδρηνὸς λέγει· «Ἐφιλοτιμεῖτο καὶ μελῳδός εἶναι· διὸ καὶ ὑμνους ποιῶν τινας καὶ στιχηρὰ μελίζων, φίδεσθαι προύτρέπετο· μεθ' ὧν καὶ τὸ τοῦ τετάρτου ἥχου «Ἐύλογεῖτε» ἐι τοῦ κατὰ τὴν ὄγδοην φόδην «Ἄκουε κόρη» μεθαρμοσάμενος, καὶ ῥυθμὸν ἔτερον παρασχών, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ εἰς ὑπήκοον φίδεσθαι διωρήσατο. Φέρεται δὲ καὶ τις λόγος, ως ἔρωτι τοῦ μέλους βαλλόμενος κατὰ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἐν φαιδρῷ πανηγύρῃ οὐ παρητήσατο τὸ χειρονομεῖν, διὸς τῷ κλήρῳ ὑπὲρ τούτου χρυσίου λίτρας ἐκατόν. Καὶ τὸ στιχηρὸν δὲ τὸ κατὰ τὴν Βαϊοφόρον τὸ «Ἐξέλθετε ἔθντι, ἐξέλθετε καὶ λαοὶ» τῆς ἐκείνου φασὶ εἰναι τόκον ψυχῆς. Καὶ Λέων δὲ ὁ Είκονομάχος εἰώθη ἐν ταῖς ψαλμῳδίαις ἐξάρχειν τῶν αἰνῶν, καὶ μᾶλλον δὲ τὸν τῇ τοῦ Χριστοῦ γεννήσοι οἱ τῆς ἐρτῆς κανόνες ἐψάλλοντο». Περὶ δὲ Κωνσταντίνον τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀνώνυμος χρονογράφος λέγει τάδε· «Τὴν μουσικὴν αἰδε πᾶς τις ως θεῖον τί ἐστιν εὔρημα καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει συντελοῦν... Ταῦτης ἀντεποιεῖτο καὶ δι' αὐτῆς ὅμνειν τὸ θεῖον οὐκ ἔλεγεν. Εντεῦθεν πανηγύρεις φαιδραὶ κατεψαδρύνονται, καὶ τῶν μαρτύρων ἔορται κατελάμποντο, ποιμένων Ἱερῶν καὶ ὀιδασκάλων μνῆματι περιηστρέπτοντο. Τοσοῦτον γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐχαριτώθη, ως χοροὺς ὑμνωδῶν συγκροτεῖν καὶ

δ, τι ἀνωτέρω εἴπομεν, ὅτι δηλαδὴ οἱ τρεῖς οὗτοι τοῦ σημερινοῦ συστήματος ἴδρυται οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην γνῶσιν εἶχον περὶ τῶν σημείων τῆς βυζαντικῆς παρασημαντικῆς, οὐδὲ περὶ τῆς ἀρμονικῆς, καὶ τῆς μελοποιίας καὶ ῥυθμοποιίας τῆς ἱερᾶς μουσικῆς; "Οτι δὲ αὔτοι οὐδὲν ἐπενόσαν, ἀλλὰ τὰ πάντα παρέλαβον ἐκ τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, φωνερὸν μὲν καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρων εἰρημένων, ἀποδειχθήσεται δὲ ἐνχργέστερον προϊόνταρχηγοὺς τούτοις ἐπινοεῖν, αὐτὸς πρὸ πάντων τούτοις συνών, καὶ τῶν ψαλλομένων ἐπακρωμένος καὶ τὴν ψυχὴν ἡδυνόμενος καὶ τερπόμενος», "Οτι δὲ τὸ σήμερον ἐν χρήσει ἐν ταῖς τῶν Καθολικῶν καὶ Εὐαγγελικῶν ἐκκλησίαις ὄργανον εἶνε ἐφεύρεσις βυζαντιακή, καὶ ὅτι τὸ πρῶτον ἐν τῇ δύσει γνωστὸν γενόμενον τοιούτου εἶδους ὄργανον ἦν τὸ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου δῶρον σταλέν Πιπίνῳ τῷ μικρῷ εἶνε πασίγνωστον. Περιγραφὴν τοῦ ὄργανου τούτου περιέχει τὸ ἔξτις ἐπίγραμμα τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ.

'Αλλοίην ὁρόω δονάκων φύσιν· οἵπου ἀπ' ἄλλης
Χαλκείης τάχα μᾶλλον ἀνεβλάστησαν ἀρούρης
"Ἄγριοι· οὐδ' ἀνέμοισιν ὑψ' ήμετέροις δονέονται
'Αλλ' ἀπὸ ταυρείης προθορῶν σπῆλυγγος ἀττῆς
Νέρθεν εὐτρήτων καλάμων ὑπὸ βίζαν δομεύει
Καὶ τις ἀνὴρ ἀγέρωχος, ἔχων θοὰ δάκτυλα χειρὸς
"Ισταται ἀμφαρφόν κανόνας συμφράδμονας αὐλῶν
Οὐδὲν δὲ παλὸν σκιρτῶντες ἀποθλίσουσιν ἀοιδήν.

"Ο δὲ Ζωναρᾶς λέγει· «Φιλόκοσμος δὲ ὁν ὁ Θεόφιλος (αὐτοκράτωρ) κατεσκεύασε διὰ τοῦ ἀρχοντος τοῦ Χρυσοχοείου λογιωτάτου πάνυ ὄντος καὶ συγγενοῦς τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου τὸ λεγόμενον πενταπύργιον ἐξ ἀρχῆς, καὶ τὰ μέγιστα δύο ὄργανα ὀλόχρυσα, διαφόροις λίθοις καὶ δελίοις κατακαλλύνας αὐτά· δένδρεδν τε χρύσεον, ἐνῷ στρουθοὶ ἐφαλλόμενοι διὰ μηχανῆς τινος μουσικῶς ἐκελάδουν, τοῦ πνεύματος διὰ κρυφῶν πόρων ἐκπεμπομένου». Παρὰ δὲ Κωνσταντίνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως ἀναφέρονται πλὴν τῶν τῆς αὐλῆς χρυσῶν ὄργανων, καὶ ἀργυρᾶ ὄργανα τῶν θημοτικῶν ταγμάτων. Καὶ ἐν μὲν τοῖς περὶ τῆς ὑποδοχῆς τῶν ἀπὸ Ταρσοῦ προσθεων λέγει· «Ἐστησαν δὲ ἐν τῷ τρικλίνῳ τῆς Μαναύρας, ἐν μὲν τῷ δεξιῷ μέρει μέσον τῶν μεγάλων κιόνων τὸ χρυσοῦν ὄργανον... καὶ ἀνωθεν αὐτοῦ τὸ τοῦ Βενέτου ἀργυροῦν ὄργανον, ὁμοίως καὶ ἐν τῷ εὐωνύμῳ μέρει τὸ τοῦ Πρασσίνου ἀργυροῦν ὄργανον. Οἱ δὲ δημόται τῶν δύο μερῶν καὶ οἱ ἀποστολῖται ψάλται, ὁμοίως καὶ οἱ ἀγιοσορίται, ἐστησαν ἐπὶ σκάμνων ὑψηλῶν ἐνθεν κάκειθεν ἀνευφημούντες καὶ ἀδιοντες...».¹ Ήν δὲ τῷ πορτίκῃ τοῦ Χρυσοτρικλίνου, ητοι ἐν τῷ Ὄμρολογίῳ, ἐστησαν τὰ δύο χρυσᾶ ὄργανα τὰ βασιλεικά, καὶ τὰ δύο ἀργυρᾶ ὄργανα τῶν μερῶν». Ιωάννης δὲ ὁ Καμενιάτης ἔξαίρων τὴν ἡδύτητα τῆς ἱερᾶς μουσικῆς ἀναφωνεῖ· «Τὸ δὲ ἀπὸ τούτου καὶ μάλιστα ὅτι τῆς εὐρύθμου τῶν ἀσμάτων ἡδυφωνίας ἐμνήσθην, οὐκ οἶδα τίς γένωμαι, ή ποὶ τοῦ λόγου χωρήσω, ποῖον δὲ παραλείπω τῶν ἡδύστων ἐκείνων καὶ εὐτάκτων μέλωδομάτων, δις συνέψαλλον καὶ συνεώρταζον ἀνθρωποι τὰς ὄυρανταις οὐνάμεσιν; Ἐάν γάρ τις τὴν μοῦσαν ἐκείνην, τὴν ἐκ παντὸς στόματος ὑψ' ἐν τῷ Θεῷ ἀναπεμπομένην τοὺς ὕμνους ἐν ταῖς πανδήμοις συνάξεσιν, τῷ ήχῳ τῶν ἑορταζόντων ἀγγέλων ἔξεικονται θελήσειεν, οὐδὲν τοῦ δέοντος ἀμαρτήσει...».² Εκεκλήρωτο γάρ ἐν ἐκάστῳ τῶν ναῶν τάγματα ἱερέων, καὶ ἀναγνωστῶν συστήματα, δι' ὃν ἡ τῶν ἀσμάτων σπουδά-

τος τοῦ λόγου. Άλλα τὴν ὑπὸ τοῦ Χρυσάνθου, εἴτε ἐξ ἴδιας σύγνοίχεις, εἴτε δι' ἄλλον τινὰ λόγον κρυπτομένην ἀλήθειαν, ἀποκαλύπτεις ἡμῖν χειρόγραφος πραγματεία τῆς ἡμετέρας συλλογῆς, περιέχουσα ἀπάσχεις τὰς κλίμακας, τὰς ὑπὸ τῶν ἐφευρετῶν τοῦ νέου συστήματος παραδεκτὰς γενομένικες, ὅπω; αὕτα: ἐξετέθησαν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Χουριουΐου, καὶ ὅπως ἐδιδάσκουντο ἐν τῇ μηνιακῇ τῶν πατριαρχείων σχολῇ ὑπὸ αὐτῶν τῶν ἐφευρετῶν. Ἡ πραγματεία κύριη περιέχει 15 Δις διαπατῶν, διῃρημένης κατὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Δι (ιο) ἀρχόμενον Τούρκοπερσικὸν κανόνα. Ἐκκστον τῶν 15 τούτων Δις διαπατῶν σύγκειται: οὐχὶ ἐκ 15 χροδῶν, ἀλλ' ἐκ 16, ἀρχόμενον οὐχὶ ἀπὸ τοῦ Κε (La), θν ἔχει βάσιν τὸ ἀμετάβολον σύστημα τῶν Ἀργαίων καὶ Βυζαντίων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Δι (Sol), ἐξ οὗ ἀρχετοὶ τὸ τουρκικὸν μουσικὸν διάγραμμα. Ἐκκστον τῶν 15 τούτων δεκαεξαρχόδων δικιρεῖται εἰς 48 τμῆματα, ὃν ἐκκστον ὑποδικιρεῖται εἰς τρίχ μέρη· τὰ 48 δὲ ταῦτα τμῆματα εἰς διέτεις ἐνχριμόνιοι. Ἐπειδὴ δέ, ὡς γνωστόν, ἐκκστος τόνος δικιρεῖται εἰς 4 διέσεις ἐναρμονίους, ἐκκστον δὲ διαπατῶν τῶν Ἀργαίων καὶ Βυζαντίων, ὡς καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν, σύγκειται ἀκριβῶς ἐκ τόνων ἐξ, ἔδει νὰ ἀποτελῆται ἐκάστη τὸν τρίτην ἀκριβῶς ἐξ 24 διέσεων ἐναρμονίων, τὸ δὲ διεκκπεντάρχοδον ἀκριβῶς ἐξ 48. Καὶ ἐπειδὴ ἐκκστον διαπατῶν σύγκειται ἐκ δύο τετραρχόδων καὶ ἑνὸς διακεντικοῦ τόνου, ἐκκστον δὲ τετράρχοδον ἐκ δύο τόνων καὶ ἑνὸς ἡμιτονίου, τὸ τετράρχοδον ἔδει νὰ συνιστᾶται ἐκ 10 ἐναρμονίων διέτεις. Ἄλλ' ὥσπερ τὸ τουρκικὸν διάγραμμα, οὗτον καὶ ἐκκστον τῶν εἰρημένων δεκαεξαρχόδων ἔχει ἐκκστον διὰ 4ων ἡλικτωμένον διέτεις ἐναρμονίᾳ, ὥστε ἐκκστον τετράρχοδον συνίσταται οὐχὶ ἐκ 10 ἀλλ' ἐξ 9 ἐναρμονίων διέσεων, τοῦ μὲν πρώτου κύριου τόνου Δι—Κε (sol-la) διῃρημένου εἰς 4 τεταρτημόρια τόνου (12), τοῦ δὲ δευτέρου Κε—Ζω (la-si) εἰς τρίχ τεταρτημόρια (9), καὶ τοῦ τρίτου Ζω—Νη (si-ul) εἰς δύο τεταρτημόρια (6). Ἐπειδὴ δὲ ἐκκστον διαπατῶν σύγκειται ἐκ δύο τετράρχοδων καὶ ἑνὸς διακεντικοῦ τόνου, ἐκκστον ἀλλὰ Δις διαπατῶν ἐκ 4 τετράρχοδων καὶ δύο διακεντικῶν τόνων, καὶ ἐπειδὴ ἐκκστον τετράρχοδον εἶναι ἐλαττον διέτεις ἀκριβωνικῆς, πλεονάζουσα τούτην ἀλλὰ δύο διέτεις ἐξ ἐκκτέρου δια-

ζεται ὑπανθρώπια, ἀμοιβαδὸν τοὺς στίχους ἀλλαλάζοντες, καὶ ταῖς χειρονομίαις τῶν μελῶν τοὺς φθόγγους διατιθέντες, καὶ μεγάλην τινὰ καὶ ἀξιοθέατον χορεῖαν συνιστῶντες, τῷ τε εἰδει τῇ: ἀστραπτούσῃς στολῇς τὰς τῶν ὄρώντων θέλγοντες ὄψεις, καὶ τῇ τε χνωμένῃ τῶν φαλιμῶν λύρᾳ τὴν ἀκοὴν κατατέρποντες». Οὐδόλως ἄρα θαυμαστόν, ἐάν ποτε δὲ Μέγας Κάρολος, λάθρῳ ὑπακροώμενος τοὺς ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ διατρίβοντες πρέσβεις ἐκ Κων]πόλεως, ιερουργούντας ἐν ἴδιᾳ ἐκκλησίᾳ, τοσοῦτον κατεκκλύθη ὑπὸ τῶν μελωδῶν, ὥστε διέτεις τοὺς κληρικοὺς αὐτοῦ νὰ μενενέγκωσιν αὐτὰς παραχρῆμα εἰς τὸ Λατινικὸν καὶ τὴν ἔξης μαρτυρίαν τῶν *Monumenta germanorum historiae*. «Cum igitur Graeci secreto... in sua liuqua psallerent et ille occultatus in proximo carmenum dulcedines deleclarerent, praecepit clericis suis, ut nihil ante gustarent, quam lasdem anti-phonas in latinum conversas ipsi praesentent». Τοιαύτη εἶναι μηνιακή, ἦν οἱ ἰδρυταὶ τοῦ σημερινοῦ συστήματος ἐνότιον καὶ ἔτσον ἀκανόνιστον (!!), ἵνα καλύψωσι τὴν ἐκ τῶν ἀμάθειαν.

πασῶν, ἐν συνόλῳ 4 ἀρμονικῇ διέσεις, αἵτινες ἀποτελοῦται τὸν ίθον τόνον ἦ
χορδὴν. Κατὰ ταῦτα ἐξ ἑκάστου διαπασῶν τῆς σήμερον Ἱερᾶς μουσικῆς,
ἐλλείπουσι δύο διέσεις ἐνχριμόνιοι, ἥτοι ἐν ἡμιτόνιον, ἐπομένως τὰ διαπασῶν
αὐτῆς εἶναι πληρωμελῆ καὶ ἀσύμφωνα, καὶ ἀνεπιτίθεις πρὸς πολύφωνον
ἀρμονίαν, διότι ἐλλείπουσιν ἑκάστῳ διαπασῶν, ώς καὶ τοῖς τουρκικοῖς, τὸ
τέλειον δικρέντε Δι—Πα (sol-re) τὸ τέλειον διατετσάρων Δι—Νη (sol-ul)
δι τέλειος δίτονος, Δι—Ζω (sol-si) καὶ τὸ τέλειον τριημιτόνιον Κε—Νη
(la-ul) πάντων τῶν τετραχόρδων. Ἐκ τῶν δεκαπέντε τούτων δεκαεξά-
χορδῶν¹ το πρώτον ὄνομα κομένον κλιμάκης του αἰσθητικού μα, εἴπονομας εται
καὶ Μακάμ (κλίμακης) Δουκιάχ καὶ Σεπά² ἥ δευτέρη κλίμακη τοῦ διατονικοῦ
Βου καὶ Μακάμ Σεκιάχ³ ἥ τρίτη τοῦ διατονικοῦ Γα καὶ Μακάμ Τζαρκιάχ
καὶ Ἀρεζπάρ⁴ ἥ τετάρτη τοῦ διατονικοῦ Δι καὶ Μακάμ Νεβά⁵, Νουφούζ⁶
Μπηγιατί, καὶ Ἰσφαχάν⁷ ἥ πέμπτη κλίμακη τοῦ διόλου χρωματικοῦ Πα Μακάμ
Κουζγούν Χιτζάζ⁸ ἥ ἕκτη μικτὴ κλίμακη τοῦ χρωματικοῦ Πα Μακάμ
Τουρκὶ Χιουζάζ⁹ ἥ ἑβδόμη τοῦ χρωματικοῦ Δι καὶ Μακάμ Χαζάμ¹⁰ ἥ διγδόνη
τοῦ τροχοῦ,¹¹ ἀνευ μὲν τουρκικοῦ δύναματος, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν καὶ αἱ ἄλλαι
δικίρεσιν φέρουσα μετὰ τῆς παρατηρήσεως εἰς τὰ ἐξωτερικὰ μακάμασ
σπανιώτατα εὑρίσκεται ἥ παροῦσα κλίμακη, διὸ τὸ εἶναι ἐπιστηριγμένα εἰς
δργανα¹² ἥ ἐννάτη τοῦ διατονικοῦ Ζω Μακάμ. Ἀράχ¹³ ἥ δεκάτη τοῦ δια-
τονικοῦ Νη Μακάμ Ράστ¹⁴ ἥ ἐνδεκάτη κλίμακη ἐναρμόνιος Μακάμ Ατζέμ¹⁵.
ἥ δωδεκάτη δευτέρα ἐναρμόνιος Μακάμ Μπουτελίκ¹⁶ ἥ δεκάτη τρίτη ἐτέρη
ἐναρμόνιος Μακάμ Χισάρ¹⁷ ἥ δεκάτη τετάρτη δευτέρα χρωματικὴ Μακάμ
Μουστάρ¹⁸ ἥ δὲ δεκάτη πέμπτη Νισαμπούρ, Νεσκερέκ, καὶ Πεντζουκιάχ.
Τὰς κλίμακας ταύτας ἀναφέρει καὶ δ Χρύσανθος ἐν τῷ μεγάλῳ θεωρητικῷ
αὐτοῦ (ἐν § 271) ώς χρόκες καὶ πρὸς ταύτας ἔτι τὰς χρόκας Μακάμ. Κιουρδί,
Μακάμ. Ἐθιζ¹⁹, Μακάμ. Μαχούρ, Μακάμ Ζαβίλ Κιουρδί κτλ. Τῶν κλιμάκων
τούτων αἱ μέν εἰσι τουρκικὴ διατονικά, διηρημένα κατὰ τὸν προειρη-
μένον τουρκικὸν κκνόνα²⁰ αἱ δὲ ἔχουσι τὴν διάρεσιν τοῦ περσικοῦ κανόνος,
ὅστις εἶναι διηρημένος κατὰ τεταρτημόρια τόνου, ἥτοι διέσεις ἐναρμονίους,
καὶ ἐξ οὗ προέκυψεν δ τουρκικός²¹ αἱ δέ εἰσι διηρημένα κατὰ τὸν ἀρα-
βικὸν κκνόνα, διηρημένον διντα εἰς τριτημόρια τόνου, ἥτοι διέσεις χρωμα-
τικάς. Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς θεωρίας ἔμειναν μόνον τὰ δύναματα ἥχος πρῶ-
τος, δεύτερος, τρίτος, τέταρτος πλάγιος πρῶτος²² κτλ. μετὰ τῶν σημείων
τῶν μαρτυριῶν αὐτῶν ἥ ἐνηγγημάτων, ἵτινά εἰσιν ἀγνωστα τοῖς τε ἐφευ-
ρεταῖς τοῦ νέου συστήματος καὶ πᾶσι τοῖς σήμερον Ἱεροψάλταις. Ἡ πα-

1 Διὰ τοῦ ὄρου τροχὸς ἐνόσουν τὸ δεκαπεντάχορδον ἀμετάβολον σύστημα ἥ ἀρμο-
νικὸν κανόνα, περὶ οὗ ὄρα ἡμετέραν πραγματείαν σελ. 106.

2 Τὸ χειρόγραφον 261 (τῆς συστοιχίας Α) τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ἀντί-
-τῶν ὁνυμάτων -τούσιων -καὶ -τῶν μαρτυρίων ὑπόταν φέρει πανταχοῦ τὰ ἔργα ματαίων. Ηγε-
λίσηματα, ζήτω, Διάρματα, Φρύγια, Αίγαλη, Μαξανίματα, Πλάκια, Διάρματα (ἀντί. ἐποδίδωσις)
Πλάγιος Φρύγιος, Πλάγιος Λύδιος, Πλάγιος Μιξελύδιος.

ρχδογή τῶν τριῶν τούτων διαφόρων κατὰ τὴν δικίεσσιν κανόνων, καὶ ἡ παράστασις αὐτῶν δι' ἑνὸς μόνου, ἐπέφερε τὴν ἀνωτέρω σύγχυσιν καὶ ταραχήν, ἵν εὕρημεν πρὸ τῷ Χρυσάνθῳ, καὶ γάτις ἐπαναλαμβάνεται ἀνεξαιρέτως ἐν ἅπασι τοῖς θεωρητικοῖς τῆς σημερινῆς Ἱερᾶς μουσικῆς, τοῖς μέχρι τοῦδε δεδημοσιευμένοις. «Οτι δὲ ἡ τουρκικὴ ἀκουστικὴ θεωρία εἰσῆλθε εἰς τὴν Ἱερὰν μουσικὴν πρὸ τῆς ἐφευρέτεως τοῦ σήμερον συτήματος, καὶ ὅτι γρῆτις τουρκικῶν, περιτεκῶν καὶ ἀρχικῶν μουσικῶν κλιμάκων ἐγίνετο καὶ πρὸ τούτου, πλὴν τῶν ἀνωτέρων ἐν ὑποσημειώσει εἰρημένων, δημολογεῖ καὶ ὁ Χρύσανθος, ἐν μὲν σελ. 120 ἐν ὑποσημειώσει ῥητῶς λέγων, ὅτι ὁ πρωτοψάλτης Ηχναγιώτης Χαλάτζογλους ἐμέλισε τὸν εἰρμὸν «Ἐφριξε γῆ—εὔρισκόμενον ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Δαστοιχίας τῆς ἡμετέρας συλλογῆς—κατὰ τὴν κλίμακαν Μακάμ Ἀτζέμ· ὡσαύτως μετεχειρίσθησαν περισκάς κλίμακας κατὰ τὸν Χρύσανθον (§ 276) ὁ Βαλάσσιος καὶ Πέτρος ὁ Γλυκύς, καὶ Δανιὴλ ὁ πρωτοψάλτης, ἐπεντες πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τοῦ νέου συτήματος· μάλιστα δὲ περὶ τοῦ τελευταίου λέγει ὁ Χρύσανθος ἐν σελ. 49, «ὅτι ὁ Δανιὴλ οὗτος, πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπεχείρησε ἴνα εἰσάγῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μέλη ἐξωτερικά, τὰ ὅποια ἐτυνειθίζοντο εἰς τὸν κατόρδον του πρὸ τοῖς ὀργανικοῖς μουσικοῖς. Φίλος δὲ ὅν ὁ Δανιὴλ Ζαχαρίᾳ τῷ Χανεντὲ ἐμάνθηνε πρὸ αὐτοῦ πολλά περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς. Εὑέλιζεν ὁ Ζαχαρίας ὁ χανεντὲς εἰρμούς, ἔγραψε δὲ τὸ μέλος αὐτῶν μὲ τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρας ὁ Δανιὴλ.» Εν σελ. 120 ἐν ὑποσημειώσει λέγων, ὅτι καὶ ὁ Χουρμούζιος, εἰς τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τοῦ σημερινοῦ συτήματος, ἐμελοποίησε μίαν δοξολογίαν εἰς Μακάμ Ἀτζέμ. Ἀσιράν, προστίθησιν. «Εὑρέθη εὕλογον ὅταν μελίζωσε καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ μουσικοὶ νὰ μεταχειρίζωνται κλίμακα μίαν ἀπὸ τὰς τοικύτας χρόκες, (δηλ. τὰς τουρκικάς, περισκάς καὶ ἀρχικάς). φθάνει μόνον νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι πρὸ αὐτῶν μετεχειρίσθησαν καὶ ὄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ μουσικοὶ τοικύτην χρόαν εἰς καμίαν ψαλμωδίαν». «Οτι δὲ καὶ ἡ ρυθμοποιία ἐδιδάσκετο κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς τουρκικῆς μουσικῆς ὅμολογεῖ ὁ Χρύσανθος, ἐν σελ. 66 λέγων· «Προφέρειμεν διὰ τὴν γύμνασιν τοῦ ρυθμοῦ εἰς τοὺς ἀρχαρίους τὴν μὲν κροτιν Δούμ, τὴν δὲ τῆς ἀρσεως Τέκ κτλ.». Τίς, περὶ τῆς ἀληθείας ἐνδιαφερόμενος, δύναται οὐδὲ περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ Χρυσάνθου, ὅστις πειρώμενος νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἀλήθειαν, περιπίπτει εἰς παχυλωτάτας ἀντιφάσεις πρὸς ἑκατόν; Δύναται τις νὰ ἀμφιβάλῃ εἰσέτι ὅτι οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην γνῶσιν τῆς προτέρας παρασημοκντικῆς, ἀκουστικῆς θεωρίας, μελοποιίας καὶ ρυθμοποιίας δὲν εἶχον οἵ τε ἐφευρεταὶ τοῦ σημερινοῦ συτήματος καὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν;

Δ.ὰ τῆς προδογῆς τοῦ τουρκικοῦ ἀρμενικοῦ κανόνος μετεβλήθησαν

ἐντελῶς καὶ αἱ χλίμακες τῶν 8 ἥχων τῆς βυζαντιακῆς μουσικῆς ὡς καθίσταται φυνερὸν ἐκ τῆς ἐπομένης παραβολῆς τῶν σημερινῶν πρὸς τὰς βυζαντιακάς.³ Εν τῇ προγραμματείᾳ ἡμῶν ἀναπτευόντες τὰ περὶ τῆς βυζαντιακῆς μουσικῆς ὑπὸ Westphal δεδημοσιευμένα, ἀπεδείξαμεν, ὅτι τὰ εἶδη τοῦ διαπασῶν, τὰ ὑπὸ τῶν μελοποιῶν ἥχοις καλούμενα, δὲν ἔπαθον οὐδεμίαν μεταβολὴν ἐν τῷ διατονικῷ γένει μέχρι τῆς ἀλώτεως, ὃν αἱ διαιρέσεις ἔχουσιν ὡς ἔξιτης.

Τὰ δόκτερά εἶδη τοῦ διαπασῶν τοῦ δεκαπενταχόρχου συστήματος τῶν Ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν μελοποιῶν.

Βυζαντινῶν ἥχων πρῶτος = Ἀρχαῖων Δώροις

ni	fa	sol	la	si	ut	re	mi
Bou	Γα,	Δι,	Κε.	Ζω,	Νη,	Πχ,	Βου
1 ^½	1	1	1	1 ^½	1	1	1

Δεύτερος = Φρύγιος

re	mi	fa	sol	la	si	ut	re
Πχ,	Βου,	Γα,	Δι,	Κε	Ζω,	Νη,	Πχ:
1	1 ^½	1	1	1	1 ^½	1	1

Τρίτος = Λύδιος

Nη.,	Πχ.,	Bou.,	Γα.,	Δι.,	Κε.,	Hω.,	Nη.
ut	re	mi	fa	sol	la	si	ut
1	1	1 ^½	1	1	1	1	1 ^½

Τέταρτος = Μιξολύδιος ἢ Μιλήσιος

Zω	Nη	Πχ	Bou	Γα	Δι	Κε	Zω
si	ut	re	mi	fa	sol	la	si
1 ^½	1	1	1 ^½	1	1	1	1

Πλάγιος πρῶτος = Γποδώριος

Ke	Zω	Nη	Πχ	Bou	Γα	Δι	Ke
la	si	ut	re	mi	fa	sol	la
1	1 ^½	1	1	1 ^½	1	1	1

Πλάγιος δεύτερος = Υποφρύγιος

Δι	Κε	Ζω	Νη	Πξ	Βου	Γα	Δι
sol	la	si	ut	re	mi	fa	sol
1	1	1 ^{']} ₂	1	1	1 ^{']} ₂	1	1

Βασὺς = Υπολύδιος

Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πξ	Βου	Γα
fa	sol	la	si	ut	re	mi	fa
1	1	1	1 ^{']} ₂	1	1	1	1 ^{']} ₂

Πλάγιος τέταρτος = Υπομιζολύδιος ή ύπομιλήσιος

Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πξ	Βου
1 ^{']} ₂	1	1	1	1 ^{']} ₂	1	1	1

Εἶδη τοῦ δεκαεξάχρυγου κανόνος τῆς σήμερον Ἱερᾶς μουσικῆς, βάστιν
ἔχοντα τὸν τουρκικὸν καὶ περσικὸν κανόνα, διηρημένον εἰς διέσεις ἀρ-
μονικάς.

Ο πρῶτος = Μακάμ (κλίμα) Δουκιάχ καὶ Σεπά.

Πξ	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πξ
3	2	4 (1)	4	3	2	4	
9	6 (ἢ 7)	12	12	9	6	12	1

Ο δεύτερος (χρωματικὸς) = Μακάμ Χαζάμ.

Δι	Κε	Ζω	Νη	Πξ	Βου	Γα	Δι
2	4	2	4	3	3	3	3

Ο τρίτος = Μακάμ Τζαρκάχ καὶ Ἀρεζπάρ.

Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πξ	Βου	Γα
4	4	3	2	4	3	2 (1)	

† Οι δεύτεροι ἀριθμοὶ εἰναι οἱ δι' ὃν ἐν τοῖς θεωρητικοῖς (III) μουσικοῖς βιβλίοις τῶν σημερινῶν Ἱεροψαλτῶν σημαίνονται: τὰ διαστήματα τῶν κλιμάκων.

‘Ο τέταρτος=Μακάμ Νεσ्ख, Νουχούφτ Μπεγιατί, καὶ Ἰσφαχάν,

A:	Kε	Zω	Nη	Px	Bou	Γα	Δι
4	3	2	4	3	2	4 (1)	

‘Ετέρη αὐτοῦ κλίμαξ=Μακάμ Δευκιάχ καὶ Σεπά.

Px	Bou	Γα	Δι	Kε	Zω	Nη	Px
3	2	4	4	3	2	2	4

‘Ετέρα=Μακάμ Σεκιάχ.

Bou	Γα	Δι	Kε	Zω	Nη	Px	Bou
2	4	4	3	2	4	3 (1)	

‘Ο πλάγιος πρῶτος¹

Kε	Zω	Nη	Px	Bou	Γα	Δι	Kε
3	2	4	3	2	4	4	4

‘Ο πλάγιος δεύτερος (χρωματικὸς)=Μακάμ Κουζγούν Χιτζάζ.

Px	Bou	Γα	Δι	Kε	Zω	Nη	Px
2	6	1	4	2	6	1	

‘Ετέρα μικτὴ (χρωματικὴ καὶ δικτονικὴ)=Μακάμ Τουρκὶ Χιουζάζ.

Px	Bou	Γα	Δι	Kε	Zω	Nη	Px
2	6	1	4	3	2	4	

‘Ο βαρὺς=Μακάμ Ἀράχ.

Zω	Nη	Px	Bou	Γα	Δι	Kε	Zω
2	4	3	2	4	4	4	3 (1)

1 Ἡ κλίμαξ αὗτη, δεκαεξάχορδος οὖσα ἀντὶ δεκαπενταχόρδου, δὲν φέρει μὲν τουρκικὸν ὄνομα, ἔχει δὲ τὴν αὐτὴν διαίρεσιν τοῦ Τουρκοπέρσικου κανονος, μετὰ τῆς παρατηρήσεως, «Κλίμαξ ἡ δδεύουσα κατὰ τὸν τροχόν, τὸ καὶ πεντάχορδον, (γράψει δεκαπεντάχορδον) καλούμενον παρὰ τοῖς Ἑλλησι, παρὰ δὲ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς τῷ χόρῳ... Περὶ τούτου ἔλεγον οἱ παλαιοὶ μουσικοί, ὅτι κάθε τετραφωνία τὴν αὐτὴν φωνὴν ποιεῖ, τὸ παλαιὸν στιχηράριον καὶ ὅλη ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁδεύει κατὰ τὴν παροῦσαν κλίμακα, ἐπειδὴ θεμέλιον εἶχασι τὸν τροχόν».

Ο πλάγιος τέταρτος = Μακάμ Ράστ.

Nη	Πα	Bou	Γα	Δι	Κε	Zω	Nη
4	3	2	4	4	3	2	2 (1)

Απασαι αἱ κλίμακες αὗται ἐκ διέσεων ἐναρμονίων 22 ἀντὶ 24 συνισταμεναι εἰσὶν ἐλλειπεῖς κατὰ ἐν ἡμιτόνιον, ὡς ἀνωτέρῳ ἔξετέθη. Πλὴν δὲ τῶν 8 τούτων κλιμάκων, αἵτινες ἀντικατέστησαν τὰς ἀνωτέρω βυζαντιακὰς καὶ ἀρχαίας ἐλληνικάς, ἐμπεριέχονται ἐν τῇ εἰρημένῃ χειρογράφῳ πραγματείᾳ, ἃς ἡς ἐλήρθησαν αὗται, θάσιν ἔχουσαι ἀπασαι τὸ δε τὸ τοιχιδὸν διάγραμμα.

Δι	Κε	Zω	Nη	Πα	Bou	Γα	Δι	Κε	Δι	Κε	Zω	Nη	Πα	Bou	Γα	Δι	Κε	
4	3	2	4	3	2	4	3	3	3	2	4	3	2	4	3	2	4	4

καὶ αἱ λοιπαὶ παρατέτι πουακικαὶ πεποιηκαὶ καὶ ἀσφαλικαὶ κλίμακες αἱ ὑπὸ τοῦ σήμερον φθοραὶ καλούμεναι, αἱ ἔξης.

Κλίμαξ Μακάμ. Ατζέμ.

Γα	Δι	Κε	Zω	Nη	Πα	Bou	Γα
4	4	1	4	4	3	2	2

Μακάμ Μπουσελίκ.

Πα	Bou	Γα	Δι	Κε	Zω	Nη	Πα
4	1	4	4	4	3	2	4

Μακάμ Χισάρ.

Γα	Δι	Κε	Zω	Nη	Πα	Bou	Γα
7	1	2	3	3	4	3	2

Μακάμ. Μουσταάρ.

Δι	Κε	Zω	Nη	Πα	Bou	Γα	Δι
6	1	2	6	1	5	5	1

Μακάμ. Νισαπούρ.¹

Δι	Κε	Zω	Nη	Πα	Bou	Γα	Δι
4	3	2	6	1	5	5	1
4	3	2	4	3	2	4	

¹ Η κλίμαξ αὗτη μόνον ἐν καταβάσει ἔδεται οὕτως. Ἐν δὲ ἀναβάσει διατονικῶς κατὰ τὴν δευτέραν σειρὰν τῶν ἀριθμῶν.

·Η κλίμαξ αύτη καλεῖται Νισχπούρ, ἐὰν ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Δι καταλήγῃ εἰς τὸν Βου· ἐὰν δὲ εἰς τὸν Πα, διοράζεται Νισχβρέκ, καὶ ἐὰν εἰς τὸν Νη, Παντζουκιάχ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων, καὶ ἐκ τῆς παραβολῆς καὶ συγχρίσεως τῶν ὀκτὼ ἔχων τῶν Ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν πρὸς τὰς σημερινὰς τουρκοπερσικὰς τῆς Ἱερᾶς μουσικῆς κλίμακας καταφενέστατον καθίσταται, ὅτι ἐν τῇ σήμερον Ἱερᾶς μουσικῇ οὐδὲν ἔχνος τῆς καθηρᾶς βυζαντιακῆς Ἱερᾶς μουσικῆς δύναται νὰ ὑπάρχῃ, καὶ ὅτι αὕτη οὐδεμίαν ἰδέαν, οὐχὶ μόνον περὶ τῆς ἀρχαίας, οὐχὶ μόνον περὶ τῆς πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἀλλ’ οὐδὲ περὶ αὐτῆς τῆς πρὸ ταύτης ἐπὶ τουρκορχτείας, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀνα-

·πτυχυῖσης ουνάταξι νὰ μάς παρέσχῃ.· Μεθ ταῦτα,· ρασιζομένος· ἐπε τόδυ καταλαλογίαν συλλογισμοῦ, ήθελε παραδεχθῆ, ὅτι ἐν τῇ σήμερον Ἱερᾶς μουσικῆς ἐμπεριέχεται καὶ ἐλάχιστόν τι ἔχνος τῆς πρὸ τῆς ἀλώσεως, τοῦτο ἐξ ἀντικειμένου ἔξεταζόμενον, στερεῖται παντελῶς πραγματώδους ἀληθείας· οὗτο συλλογιζόμενος πρέπει νὰ μὴ ἐπιλανθάνηται συγχρόνως, ὅτι οἱ καταλαλογίαν συλλογισμῷ κατατάσσονται ὑπὸ τῶν περὶ τὴν λογικὴν εἰς τοὺς πιθανοὺς συλλογισμούς, τοὺς ἐνδεχομένους ἀμφοτέρως ἔχειν.· Ήμεῖς δέ, κατέχοντες νῦν μελωδίας πασῶν τῶν ἐποχῶν, δυνάμεθα ἦδη νὰ ἀποδεῖξωμε μάλιστα δι’ αὐτῶν, ὅτι εἰς οὐδὲν ἀλλο ἐκκλησιαστικὸν ἐγένοντο τοσοῦτο εὐχερῶς σημαντικὸν μεταβολή, ὅτον εἰς τὴν μουσικὴν κατὰ διαφόρους ἐποχάς, ἦτοι κατὰ τὸν 50ν, 80ν, 120ν, 150ν, καὶ 180ν αἰῶνα, μάλιστα δὲ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς σήμερον, ἐνῷ τὰ πάντα μετεβλήθησαν παντελῶς, ἐῷ τὴν πολύφωνον σεμνοτάτην καὶ μεγαλοπρεπῆ μουσικὴν τοῦ μεσαιῶνο μέχρι τῆς ἀλώσεως, ἀντικατέστησε διακεκλασμένη ἀτακτὴ ῥινωδία, ταπεινοτάτη καὶ ἀγενεστάτη, μεθυστικὴ καὶ ἐκλελυμένη, συμποτικὴ καὶ ἡδύπαθης, ἤκιστα ἐθνική, οὐδόλως δὲ τῇ θρησκευτικῇ διανοίᾳ τῆς λέξεως καὶ τῇ λατρείᾳ προσήκουσα. Κρᾶμα δὲ οὖσα ἀλλόκοτον ἐλληνικῆς, τουρκικῆς, περσικῆς καὶ ἀρχικῆς μελοποιίας, καὶ δὴ ἐν φυσικῇ καταστάσει διατελοῦσα, οὐδεμίαν κέκτηται τεχνικὴν ἀξίαν· ἐξαγγελλομένη δὲ καὶ ὑπὸ ἀνθρώπων Ἱεροψκλητῶν, τῶν πλείστων στερουμένων καὶ τῆς ἐλαχίστης συστηματικῆς μουσικῆς ἐκπαίδευσεως, ὑπὸ οὐδενὸς δὲ μουσικοῦ ὄργανου 60η θουμένων καὶ χειρογουμένων πρὸς ἀκριβῆ ἐξαγγελίαν τῶν διαστημάτων, καὶ οὐδέποτε τὰ μέλη πρὸς ὄργανα ἀδόντων καὶ παραβολήλαντων, καὶ δοκιμαζόντων, ἀλλ’ ἐκάτων κατ’ ἵδιον τρόπον, ὡς δύνανται, καὶ κατὰ τὴν ἐκάστοτε διάθεσιν αὐτῶν ἀδόντων, διδαχτόντων τε καὶ διδασκομένων, καὶ πειρωμένων νὰ ἐξαγγείλωσι τὰ λίγα λεπτὰ καὶ δύσληπτα διαστήματα τῶν περσικῶν καὶ ἀρχικῶν κλιμάκων, ἀτινχ οὐδὲ δι’ ἀριθμῶν τούλαχιστον γινώσκουσι νὰ δηλώσωσιν ἀκριβῶς, ἀνευ βιηθείας οἰκείου ὄργανου, περὶ πίπτουσιν οἱ πλεῖστοι εἰς τοιούτους δρυγμούς καὶ τοιαύτας ῥινωδίας, πρὸς οὓς μόνον αἱ γαλαξίδύναται νὰ συγχριλλῶνται. Προτλαμβάνοντες δὲ εἰς

συνωδίαν τοὺς καλουμένους ἴσοκράτες, ἀποτελοῦσιν εἶδός τι ἀντιφώνου, οἷον ἔριφοι μηκώρεσσοι πρὸς μηκωμένους ταύρους. "Αριστος δὲ παρ' αὐτοῖς ἀοιδὸς νομίζεται ὁ μάλιστα ῥινῷδῶν, καὶ ὡς πρῶτος κανὼν τῆς ἴδιοτροπίου αὐτῶν γελεψίχες ἀποκιτεῖται ἢ ὅσον δυνατὸν ἐξαγγελία τῶν τόνων διὰ τῆς ῥινᾶς, κλεισμένου τοῦ στόματος· οὕτω δὲ οἱ πλεῖστοι γελεψίδοιντες καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀλκίζοντες εὐδενοις νομίζουσι, καὶ ἔχοντες, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, τὴν γελοίαν ἀποκίτησιν νὰ νομίζωνται καὶ ὑπὸ τῶν ἀλλων, διτημόριοι τήνων, διέτειρ, ἐναργειόντων, τεταρτημέρων τήνων, διακρίνονται μείζωνες, ἐλάσσονας καὶ ἐλαχίστους τόνους, ἀνήνυτα περὶ τούτων καὶ τοιούτων κωτίλλοιτες, πλανώμενοι καὶ πλανῶντες. Κατὰ ταῦτα ἐπαναλαμβάνομεν ἐντόνως καὶ ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἀρμοδίων εἰς ταῦτα, ὅτι ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν σημερινὴν ἵεραν μουσικὴν εἶναι ἐνδειξεῖς ἀπειροκαλίας καὶ ἀπαιδεύτου μουσικοῦ αἰσθήματος, ἔλλειψις δὲ ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ φιλοτιμίας, τὸ νὰ ἀναπέμπομεν μετὰ πεντηκονταετῆ ἐλεύθερον βίον, τὰς εὔχας καὶ δεήσεις ἡμῶν διὰ τουρκιῶν ἀγανέδων, διὰ τοῦ Μικάμ Ατζέμ, Μικάμ Τουρκί, Μικάμ Ησφρχάν κτλ., παντελῆς δὲ καὶ ἀσύγγνωστος παιδαγωγικὴ ἄγνοια, τὸ νὰ διδάσκωμεν τοιαύτην διακεκλασμένην καὶ μεθυστικὴν καὶ ἀπειρόκαλον μουσικὴν ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις, καὶ οὕτω νὰ διαστρέφωμεν ἀντὶ νὰ παιδαγωγῶμεν καὶ προάγωμεν τὸ αἰσθηματικό τοῦ μουσικοῦ καλοῦ τῆς νεότητος, οὐδόλως τὸν νοῦν προσέχοντες τοῖς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰρημένοις, καὶ ὑπὸ πάντων μὲν ἀναγινωσκομένοις, ἀλλ' ὡς μὴ ὕφειλε, οὐχ ὑπὸ πάντων γινωσκομένοις, καθ' ἣ «ἡγούμενοι οἱ ἀρχαῖοι πρώτην εἶναι τοῖς ἀνθρώποις τὴν δι' αἰσθήσεως προφερομένην ἐπιμέλειαν, εἴ τις καλὸς μὲν δρώῃ καὶ σγήματα καὶ εἴδη, καλῶν δὲ καὶ δρθῶν ἀκούοις, μελῶν καὶ ῥυθμῶν, τὴν διὰ μουσικῆς παίδευσιν πρώτην κατεστήσαντο», τῆς τὰ ἐκ τῆς δρθῆς ἢ κακῆς γρήσεως ἐπιβλαβῆς ἢ ὕφελιμα ἀποτελέσματα, ἔχδηλα μὲν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων, δυνατὸν δὲ πᾶς τις νὰ μάθῃ ταῦτα διεξοδικῶς παρὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους. Εἶνε αἰσχύνη νὰ εὑρισκώμεθα εἰσέτι εἰς τηλικαύτην ἀπάτην, ὅτι ἡ σήμερον ἀκόλαστος καὶ κακότεχνος ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀτεχνος ἵερά μουσικὴ εἶνε ἐθνική (!!!), καὶ μάλιστα ἀρχαίχ (!!!). Η διατήρησις ἀρχα τοιαύτης μουσικῆς εἶναι ἀδικαιολόγητος, ἢ δὲ ἀντίστασις πρὸς βελτίωσιν, μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἐξέλασιν αὐτῆς, καὶ συμπλήρωσιν διὰ τῆς πολυφώνου πανχρυμονίου ὡδῆς εἶνε ἀρνητικός τῆς ἀνυψώσεως αὐτῆς εἰς τελείχν τέχνην, εἶνε ἀρνητικός τοῦ τέλους καὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, εἶνε ἀρνητικός τῆς ἐξευγενίσεως τοῦ θυμικοῦ, ἀρνητικός τοῦ λογικῶς σκέπτεσθαι. Ωσαύτως δὲ ἡ ἐκ πείσματος ἢ καὶ γελοίου φόβου ἐκφραγγίσεως προβολλομένη ἀλογος ἀντίστασίς τινων κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς πολυφώνου καὶ παναρμονίου μουσικῆς προδίδει παντελῆ καὶ παχυλωτάτην ἄγνοιαν καὶ αὐτῶν τῶν στοιχειώδεστάτων τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἐκκλησια-

στικής ἡδῶν ἴστορίας, διότι ἀνευ τῆς παναρμονίου φύδης ἡ μουσικὴ τέχνη εἶνε ἀτελῆς, ὡς ἀνωτέρω παρετηγήτακμεν. Ἐφ' οὖ δὲ ἀναγνωρίζουσι τὴν ἀνάγκην τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, διατί θέλουσιν αὐτὴν ἡμιτελῆ, καὶ δὴ Τουρκοαραβικοπερσικήν; Ἐὰν δὲ ἀνθίστανται κατὰ τῆς παναρμονίου φύδης, διότι ποιοῦσιν χρῆσιν αὐτῆς αἱ δύο ἔτεραι ἀδελφαὶ ἐκκλησίαι, Ἡρακλεῖα ἡ καὶ Εὐαγγελική, αἱ διοῖαι δὲν ἀρνοῦνται, ὅτι παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τὴν πρώτην αὐτῶν μουσικὴν ἔλαβον, δὲν συμβίχει καὶ ἐνταῦθα ὅτι περὶ τοῦ Ἀρτισθίουρίου καλουμένου; Ὅπο μεγίστης δὲ τῶν πραγμάτων ἀγνοίας κατέχονται καὶ οἱ νομίζοντες, ὅτι ἡ σήμερον ἵερα μουσικὴ δύναται νὰ ἐκκαθαρθῇ τῶν ξενικῶν στοιχείων, ἡ ὅλως ξένη οὖσα, καὶ ὡς τοιαύτη ἀνάγκη εἰσάπαξ νὰ ἐξελαθῇ πὺξ λὰξ ἐκ τῆς ἐκκλησίας, εἰσαχθῇ δὲ πάλιν ἡ γνησία ἵερα καὶ ἐθνικὴ παναρμόνιος μουσικὴ τῶν πρώτων αἰώνων, ἡ ἐν πολλοῖς χειρογράφοις διασωζόμενη. Μόνον τοιαύτη λύσις εἶνε δυνατή καὶ συμφέρουσα, ἡ ἐπιστροφὴ δηλ. εἰς τὴν μουσικὴν τὴν πρὸ τοῦ Ή' αἰῶνος, καὶ τοιαύτην πρὸ 7 περίπου ἑτῶν συνεθουλεύσαμεν τῷ τότε Πατριάρχῃ Ἱωακείμ, ἐπὶ τούτῳ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις προσκαλεσαμένῳ ἡμῖν, ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ ἐν Κ[πόλει] Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, περὶ βυζαντικῆς μουσικῆς τὸν λόγον ποιούμενοι τότε ἀπεφηνάμεθα. Οὕτω δὲ θέλομεν ἐπανεύρει οὐ μόνον τὰς βάσεις τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, ἀλλὰ καθόλου καὶ τὰς βάσεις τῆς ἐθνικῆς, καθ' ὅτι, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν μελωδιῶν τῆς ἐκκλησίας δὲν διεσώθη μόνη ἡ ἵερα μουσικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ κοσμικὴ καὶ θυμελική. Ἐπειδὴ πλὴν τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀδομένων, δικασώζονται καὶ μέλη μουσικοῖς σημείοις παρασεσημασμένα, ἐπιγραφόμενα Δοχαί, ὡν τὸ μέλος εἰσεπήδησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκ τῆς μουσικῆς τοῦ Ἰπποδρόμου· Ὁργανικά, ἢτοι μέλη πρὸς τὸ ὄργανον ἀδόμενα· ἔτερος ἐπιγραφόμενος Κινύρα, Λαζίστρα, Ψαλτῆρα, οὕτω καλούμενος ἐν τῶν πρὸς ἀγόνων ὄργανα· ἔτερος ἐπιγραφόμενος Ἐθνικά, ἢτοι μέλη ἀδόμενα διὰ τῶν ἀσήμων φθόγγων το, τε, τα, τη, να, νε, τε, ρε, κτλ., διτινα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ βυζαντινοῖς ἐκαλοῦντο τερετισμοί· ἔτερος δὲ Δυσικά, ἡ Φραγγικά, ἢτοι μέλη μεμελοποιημένα κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἀναγόμενα εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ἀλώτεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐποχῆς· ἔτερος καλούμενος Βουλγάρα, Ἀγαλμα, Ἀγιοφιτικόν, Ἀηδωνικτικόν, Δοχαὶ Θετταλικαί, καὶ ἐν Περσικὸν τοῦ ἀρχεπισκόπου Ραιμεστοῦ Μελχισεδέκ, ἀναγόμενον εἰς τὴν Δ συτοιχίαν τῆς μετὰ τὴν ἀλωσιν ἐποχῆς. Πρὸς τούτοις δὲ ἡ μεσκιωνικὴ ἵερα μουσική, ἰδίως ἡ πρὸ τοῦ Ή' αἰῶνος μελοποιία, θεσίεται ἐπὶ ἀκριβοῦς τηρήσεως τῶν κανόνων τῆς ἀρχαίκης μελοποιίας καὶ ῥυθμοποιίας, ὡς τὰ σωζόμενα πολυάριθμα μέλη ἀποδεικνύουσι, οὐχ ὑπερβαίνουσα οὐδὲ τὰ ἀπαίτούμενα ὄρια ἐν τῇ συνενώσει τοῦ μέλους μετὰ τῆς λέξεως.

Περὶ οὐδεγός δὲ ἀλλού ζητήματος ἐδημοσιεύθησαν μέχρι τοῦ 1874 το-

σοῦτον ἡμαρτημέναις δοξασίαι ἐν τῇ δύσει, καὶ περ' ἡμῖν μέχρι σήμερον τοσοῦτον ἐπιπόλαιοι δικτριβί, παρασάγγας τῆς ἀληθείας ἀπέχουσαι· πέρι οὐδενὸς ἄλλου ζητήματος ἐπικρατεῖ τηλικαύτη ἀγνοια, καὶ ἡμαρτημέναι εἰκασίαι καὶ φαντασιολογίαι, ὅσον περὶ τῆς Ἱερᾶς μουσικῆς ἡμῶν. Οὐδὲν δὲ ζήτημα παρεμελήθη καὶ κατεφρονήθη τοσοῦτον ὑφ' ἡμῶν, ὅσον ἡ ἴστορικὴ ἔρευνα τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἐξ τῆς οὐ μόνον πολλὰ τῶν ἀρχαίων μουσικῶν τεχνῶν, τῆς Ἀρμονικῆς, Ρυθμικῆς καὶ Μετρικῆς θέλουσιν διασχφισθῆ, τινὰ δὲ τῆς περὶ Ρυθμικῆς καὶ Μετρικῆς νεωτέρας θεωρίας θέλουσιν ἀποδειχθῆ ἡμαρτημένα, οὐ μόνον θέλει συμπληρωθῆ σπουδαίως ἡ ἴστορικὴ τῆς μουσικῆς, πάντων διμολογούντων, ὅτι ἡ δυτικὴ ἐκκλησία τὴν μουσικὴν αὔτης παρὰ τῆς ἐλληνικῆς ἔλαχθε, ἀλλὰ καὶ, ὥσπερ ἐν περιπτώσει ἀπωλείας πάντων τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, ἐκ τῶν ἔργων δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ηθέλομεν δυνηθῆ νὰ ἐξαγάγωμεν τοὺς γλωσσικὰς κανόνας, νὰ σχηματίσωμεν δὲ αὐτάρκη ἰδέαν περὶ τῆς λεκτικῆς εὑρυθμίας καὶ ἀρμονίας τῆς ἀρχαίας γλώσσης, τὸν αὐτὸν τρόπον θέλομεν δυνηθῆ νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τῶν μελῶν καὶ μελῳδῶν τῶν διαφόρων βιζυτήσικῶν ἐπογῶν τοὺς κανόνας τῆς μελλούσης ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ήτις, ἵνα δυνηθῆ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν αὔτης καὶ προκόψῃ, δφείλει δι' οὓς ἐν ἀρχῇ εἰρήκαμεν λόγους, νὰ ἔχῃ τὰς ἐκυτῆς ρίζας ἐπὶ πατρικοῦ ἐδάφους, νὰ εἴνε ἐθνική. Οὐ μόνον θέλομεν ἀνακτήσει καὶ εἰτάξει εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὰς σωζόμενας γνησίας πολυφώνους μελῳδίας τοῦ ἀρχαιοτέρου συστήματος, ἀλλὰ καὶ οἱ μέλλοντες ἐκκλησιαστικοὶ καὶ κοσμικοὶ μελοποιοὶ ἡμῶν θέλουσιν ἀρύεσθαι ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ τούτου πλούτου πολλῶν χιλιάδων μελῶν καὶ μελῳδῶν δώδεκα αἰώνων, οὐ τὴ χρησιμοποίησις καὶ ἐκμετάλλευσις δὲν εἴνε μικρὸν κέρδος. Ωσκύτως ἐκ τῶν μελῶν ίδίως τῆς πρὸ τοῦ Η' αἰῶνος ἐποχῆς δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀμυδράν, ἐκν οὐχὶ σκφῇ, ίδεαν τῆς ἀρχαίας μελοποιίας, ὥσπερ ἐκ τῶν συγγραμμάτων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἐν περιπτώσει παντελοῦς καταστροφῆς τῶν ἀρχαίων, περὶ τε τῆς ἀρμονίας καὶ εὑρυθμίας τῆς γλώσσης, τῆς Φητορικῆς καὶ τῶν σχημάτων αὐτῆς, τῶν κανόνων τῆς Μετρικῆς κτλ. Δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ ἀποφανθῶμεν θετικῶς, ἐὰν μελῳδίαι ἀρχαῖαι ἐφηρμόσθησαν ἐπὶ θρησκευτικῶν χριστικνικῶν ωδῶν· περὶ τούτου οὔτε ὑπέρ, οὔτε κατά, δύναται τις νὰ φέρῃ αὐτάρκειας ἀποδείξεις, ὥστε τὸ ζήτημα ἀνάγεται εἰς τὰ ἀμφοτέρως ἐνδεχόμενα ἔχειν· δυνάμεθα ὅμως θετικῶς νὰ δισχυρισθῶμεν, ὅτι, καθ' ἣ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἡ τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσαχθεῖσα μουσικὴ κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην ἦτο ἐθνική, ἔφερεν ὅρα τὸν ἐθνικὸν τῆς ἐποχῆς πάντοτε χαρακτῆρα· ἀλλως ἢθελεν εἶναι ἀκατάληπτος, ἀτερπής καὶ ἀηδής, ἀστοχος ὅρκτοῦ τέλους αὔτης. Ὅτι δὲ οὐδὲν ἔκώλυε τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας τῶν πρώτων αἰώνων νὰ μὴ χρητιμοποιήσωσι καὶ ἐκμεταλλευθῶσι τὴν σύγχρονον ἐθνικὴν μουσικήν, ἐκν

εύρισκετο καλόν τι ἐν αὐτῇ, εἴτε ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς μελωδίαις τῶν ἔθνεων, εἴτε ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῶν μουσικῇ, συμπερχίνομεν ἐκ τοῦ ἐκλεκτικοῦ αὐτῶν. τῷρπομ_παρέ, πᾶσαν τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν. δυ σαφῶς, ἐκδηλοῦ. πλὴν πολλῶν ἄλλων, καὶ ἡ ἑξῆς περικοπὴ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου πρὸς Σέλευκον· «Τοῦτον μὲν ὅντως ὅντα σὸν καὶ γνήσιον πλοῦτον φύλαττε, σμῆχε τοῖς μαθήμασι βίβλοις ποιητῶν, ιστορικῶν συγγράμμασι καὶ ταῖς τρεχούσαις ῥητόρων εὐγλωττίαις λεπταῖς τε μερίμναις φιλοσόφων ἀσκούμενος· τούτοις δ' ἀπασιν ἐμφρόνως ἐτύγχανε, σαφῶς ἀπάντων συλλέγων τὸ χρήσιμον, φεύγων δ' ἐκάστου τὴν βλάβην κεκριμένως, σοφῆς μελίττης ἕργον ἐκμιμούμενος, οἵτις ἐφ' ἀπασιν ἀνθεσι καθιζάνει, τρυγᾷ δι' ἐκάστου πανσόφως τὸ χρήσιμον, αὐτὴν ἔχουσα τὴν φύσιν διδάσκαλην. Δυνάμεθα δὲ νὰ ἀποδεῖξωμεν διὰ τῶν σωζομένων μελωδιῶν, δτι καὶ ἐν τῇ μουσικῇ ἐτηρήθησαν, ὡς ἐν ταῖς λοιπαῖς τέχναις, οἱ ἀρχαῖοι κανόνες ἀκριβῶς καὶ πιστῶς, εἰ καὶ οὐχὶ ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς ἐν τοῖς καθ' ἔκαστα· διότι καὶ ἐν τῇ μουσικῇ συμβάνει τὸ αὐτὸν καὶ ἐν τῇ λοιπῇ γραμματολογίᾳ τῶν βυζαντινῶν.

Οἱ ἀφ' ὧν τὸ πρῶτον, ἀμα γνωρίσαντες χειρόγραφά τινα τῆς συστοιχίας A, ἀφωριμήθημεν πρὸς ἐγχείρησιν τοῦ ζητήματος πιθανοὶ οὗτοι συλλογισμοί, μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ ὑφ' ἡμῶν ἀγακάλυψιν τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως τῶν σημείων τῆς μεσαιωνικῆς παραγματικῆς, ἐνεκα τῆς ἀγνοίας τῆς δποίας ἀπέτυχον πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι τῆς συγγραφῆς καὶ ἐρεύνης τῆς ιστορίας τῆς ιερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, καὶ εἰσὶ διαδεδομέναι τοσαῦται ἡμαρτημέναι ὑπολήψεις, καὶ πεπλανημέναι ἀνακρινεῖς τῶν σημείων ἐξηγήσεις παρά τε τοῖς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διατριβῇ ἀναφερομένοις, καὶ παρὰ τῷ Fetis, ἀπέβησαν πεποιθήσεις ἐξ ἀντικειμένου, οἱ δὲ δισχυρισμοὶ ἡμῶν βασίζονται κυρίως ἐπὶ τῶν προγμάτων, δηλαδὴ ἐπὶ τῶν μελωδιῶν τῆς A, B, Γ καὶ Δ συστοιχίας. Εἰ καὶ τὸ δυσχερέστατον τοῦ ζητήματος μέρος, ἡ παρασημαντική, ἐλύθη εύτυχῶς, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ εἴπωμεν, δτι τὸ ζήτημα ἐξηντλήθη, δτι δηλ. ἔχομεν γνῶσιν πάντων τῶν χειρογράφων καὶ πασῶν τῶν μελωδιῶν, ἐπομένως δὲν ἐναπελήφθησαν ἐτι χειρόγραφα πρὸς ἐξέτασιν, δυνάμενα νὰ φανερώσωσιν ἡμῖν καὶ ἄλλα ἵσως μέρη τοῦ ζητήματος· διότι οὗτο ἀπασαι αἱ βιβλιοθῆκαι ἐρευνήθησαν εἰσέτι καὶ μάλιστά τινες τῶν σπουδαιοτάτων, οὗτε αἱ τῶν ἐλληνικῶν μονῶν, δούλων τε καὶ ἐλευθέρων, οὔδε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν δτι ἀπασαι αἱ ὑφ' ἡμῶν ἐν σπουδῇ ἐρευνηθεῖσαι βιβλιοθῆκαι ἐξετάσθησαν μετὰ τῆς δεούσης ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας ἐνεκα ἐλλείψεως αὐτάρκων μέσων καὶ τοῦ ἀπαιτουμένου χρόνου. Ή ἐλπίς, δτι θέλει παρουσιασθῇ καὶ πρὸς εύνοϊκὺς πρὸς ἐπίσκεψιν καὶ ἐρευναν τῶν τε οὕπω ἐξετασθεισῶν βιβλιοθηκῶν, ὡς καὶ τῶν ἐπιπολαίως, ἐρευνηθεισῶν, καὶ ἡ ἐλλείψις τοῦ ἀπαιτουμένου χρόνου εἰς ἐπασχόλησιν τοιούτων παρέργων ἡμῖν τὴν σήμερον ζητημάτων, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἡ

παρέμ. πτωσις ἀφύκτων κωλυμάτων, ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεως ἡμῶν, ἐχώ-
λυσεν ἡμᾶς μέχρι τοῦδε τῆς συστηματικῆς δημοσιεύσεως τῶν νεωτέρων
μελετῶν καὶ ἀνακαλύψεων ἡμῶν ἐπὶ τῷ καθ' ἔκαστα τοῦ ζητήματος
τούτου.

Ι. Δ. Τζέτζης
Διδάκτ. Φιλος. καὶ καθηγητὴς τοῦ Βαρβακείου Λυκείου.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΣΠΟΥΔΑΙΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

Σελ. 1. Ἀντὶ «ἀποτελεσματικὸν τέχναιον» ἀνάγνωθι «ἀποτελεστικόν».
Σελ. 6, ἀντὶ «Αἱ πολλῶν ἐκ τῶν ἀνάγνωθι «Αἱ ἐκ τῶν πολλῶν». Σελ. 21,
ἀντὶ «δές» ἀνάγνωθι «αῖ». Σελ. 25, ἀντὶ «μεμυημένων» ἀνάγνωθι «με-
μνημένων».
